

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя

Л. М. Пісоцька

**ВИХОВАННЯ У РІЗНОВІКОВИХ
ГРУПАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ
ОСВІТИ**

Навчальний посібник

Ніжин 2023

УДК 373.2.015.31(075.8)

П 34

Рекомендовано Вченою радою

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Протокол №7 від 26.01.2023 р.

Рецензенти:

Демченко Н. М. – доцент кафедри педагогіки, початкової освіти, психології та менеджменту факультету педагогіки, психології, соціальної роботи та мистецтв НДУ імені Миколи Гоголя, кандидат педагогічних наук;

Матвієнко С. І. – доцент кафедри дошкільної освіти факультету педагогіки, психології, соціальної роботи та мистецтв НДУ імені Миколи Гоголя, кандидат педагогічних наук;

Пісоцький О. П. – доцент кафедри дошкільної освіти факультету педагогіки, психології, соціальної роботи та мистецтв НДУ імені Миколи Гоголя, кандидат психологічних наук.

Пісоцька Л. М.

ПЗ4 Виховання у різновікових групах закладу дошкільної освіти: навчальний посібник. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 241 с.

У виданні представлені тексти лекцій з навчальної дисципліни «Виховання у різновікових групах» для здобувачів вищої освіти спеціальності 012 «Дошкільна освіта». Кожна представлена у посібнику тема містить назву, план лекції, список використаних джерел, виклад матеріалу для опрацювання змісту лекції, запитання і завдання для самоперевірки та додатки щодо організації освітнього процесу у різновікових групах.

УДК 373.2.015.31(075.8)

© Л. М. Пісоцька, 2023

© НДУ ім. М. Гоголя, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	4
--------------------	----------

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ У РІЗНОВІКОВІЙ ГРУПІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	6
---	----------

Тема 1. Різновікова група в закладі дошкільної освіти	6
Тема 2. Режим дня дітей різновікової групи	22
Тема 3. Розвивальне середовище різновікової групи	37
Тема 4. Спілкування дітей різного віку в умовах різновікової групи	52

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У РІЗНОВІКОВІЙ ГРУПІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	80
--	-----------

Тема 5. Організація і проведення ігор в умовах різновікової групи	80
Тема 6. Організація праці дітей різновікової групи	93
Тема 7. Організація навчальної діяльності у різновікових групах	102

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	149
---	------------

ДОДАТКИ	153
----------------------	------------

ВСТУП

Сьогодні дедалі частіше увагу суспільства привертають проблеми освіти дітей дошкільного віку. Про це наголошують основні державні документи у галузі дошкілля: Закон України «Про дошкільну освіту», «Положення про заклад дошкільної освіти», Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція), чинні освітні комплексні програми: «Я у Світі», «Українське дошкілля», «Впевнений старт» та інші; парціальні програми. Саме вони спрямовують педагогів на пошук раціональних і ефективних шляхів різностороннього й особистісного розвитку дошкільників, формування життєвої компетентності вихованців.

Особливу увагу педагогів і психологів привертають питання виховання дітей у різновікових групах ЗДО, оскільки малюки мають оволодіти вміннями спілкуватися і взаємодіяти з ровесниками, дорослими, молодшими та старшими за себе дітьми, що складає одну із здатностей компетентності дошкільника – позитивне ставлення до світу, самого себе й оточення.

Різновікові групи в дошкільних закладах створюються переважно у разі потреби, незважаючи на те, що вони мають неоціненні можливості для розвитку дошкільнят. Адже, зростаючи, молодші й старші вихованці набувають досвіду взаємодії і спілкування одне з одним, співпраці, взаємодопомоги, взаємонавчання, взаємопідтримки.

Навчальними планами підготовки фахівців дошкільної освіти в умовах закладів вищої освіти передбачене поступове входження здобувачів вищої освіти відповідного профілю до майбутньої професії. Низку завдань у зв'язку з цим покладено на вибірккову дисципліну «Виховання в різновікових групах».

Визначені у навчальній програмі до курсу «Виховання в різновікових групах» мета і завдання ставлять студентів перед необхідністю:

- 1) засвоєння знань про: сучасні підходи до виховання дітей різновікової групи; основні принципи комплектування різновікової групи; особливості організації освітнього процесу в умовах різновікового колективу;

2) формування необхідних умінь: організовувати різні види діяльності і здійснювати керівництво ними; планувати роботу, визначати програмові цілі й дидактичні завдання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти; планувати спільну роботу закладу дошкільної освіти, сім'ї і школи щодо залучення батьків і педагогів до освітнього процесу різновікової групи.

Саме тому автором навчального посібника передбачений наступний виклад навчального матеріалу:

- **змістовий модуль 1** «Організація життєдіяльності дітей в різновіковій групі закладу дошкільної освіти» спрямований на засвоєння студентами знань про: значення різновікової групи в системі дошкільної освіти; принципи її комплектування; особливості побудови режиму дня; розвивальне середовище різновікової групи; особливості міжособистісного спілкування дітей в умовах різновікового колективу;

- **змістовий модуль 2** «Особливості організації освітнього процесу в різновіковій групі» об'єднує зміст трьох тем, послідовність викладу яких забезпечує розуміння здобувачами вищої освіти дошкільного профілю особливостей організації ігрової, трудової та навчальної діяльності в умовах різновікової групи.

Логіка викладу змісту кожної теми лекції уніфікована за таким алгоритмом: тема лекції; її план; пропонована література; стислий виклад змісту окреслених пунктів плану; запитання і завдання для самоперевірки.

Сподіваємося, що зміст навчального посібника та форма його висвітлення сприятимуть глибокому засвоєнню студентами знань із курсу «Виховання в різновікових групах» і формуванню умінь ефективно та творчо працювати компетентними фахівцями в умовах різновікової групи.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ У РІЗНОВІКОВІЙ ГРУПІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Тема 1

РІЗНОВІКОВА ГРУПА У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

План

1. Сутність та переваги різновікової групи у закладі дошкільної освіти.
2. Проблеми різновікових груп в історіогенезі.
3. Комплектування різновікової групи.
4. Вимоги до вихователя різновікової групи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко А. Різновікова група: вимушена необхідність чи перевага? *Дошкільне виховання*. 2014. № 10. С 14–17.
2. Дятленко Н. Малокомплектний дошкільний навчальний заклад: різновікові групи. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2014. № 3. С. 4–8.
3. Михайлова А. І., Кушнарченко Е. М., Губанова Н. В. Організація роботи з дітьми різновікових груп: метод. посіб. Харків: Веста; Ранок, 2008. 64 с.
4. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: підр. 2-ге вид. Київ: Академвидав, 2013. 464 с.
5. Русан Л., Колосінська Г. Різновікова група в дитячому садку. Київ: Шк. світ, 2007. 128 с.
6. Смольникова Г. Як створити позитивний мікроклімат у різновіковій групі. *Дошкільне виховання*. 2017. № 6. С. 6–9.
7. Положення про заклад дошкільної освіти. К., 2020. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/190982>. [Дата звернення: 22.12.2022].

8. Шарапова Н., Левченко Т. Сімейна група в дитячому садку. Створення та організація навчально-виховного процесу в родинній різновіковій групі. *Дитячий садок*. 2005. № 6 (294). С. 2.

1. Сутність та переваги різновікової групи у закладі дошкільної освіти.

Сьогодні величезні зміни відбуваються в багатьох галузях, у тому числі і в дошкільній освіті, а саме: впровадження нових і доповнення законодавчих документів (законів України «Про дошкільну освіту», «Про освіту»), БКДО, нових програм розвитку дитини дошкільного віку; розробка нових вітчизняних підручників і педагогічної преси, оновлення змісту дошкільної освіти, варіативність мережі ЗДО, зменшення кількості дошкільних установ у сільській місцевості, ініціативи батьків.

Часто вихователі вдаються до створення різновікових груп під дією різноманітних факторів: мала кількість дітей, що відвідують садочок влітку в місті, складна демографічна ситуація у селі, закриття садочків, брак педагогічних кадрів, надання освітніх послуг дітям 7-го року життя, які з певних причин не пішли до школи, разом із дітьми старшої групи ЗДО, підпорядкування закладу відповідній організації, відмова батьків від послуг дошкільних установ. Усе це зумовлює виникнення різновікових груп, які стають «умовою виживання» ЗДО.

Із метою підняти імідж ЗДО, підвищити якість дошкільної освіти, зберегти мережу дошкільних установ, робочі місця, привабити батьків новими освітніми послугами створюються нові типи закладів для освіти дітей дошкільного віку (приватні, сімейні, міні-дитячі садки, НВК, центри розвитку дитини, профільні, реабілітаційні тощо). У них, а також у закладах загальнорозвивального спрямування створюються нові групи (переважно різновікові) через неможливість укомплектувати

«чисті» групи. Це такі групи: сімейні, родинні; з додатковими освітніми послугами; короткотривалого перебування; соціальні; прогулянкові; за національними ознаками; за певною педагогічною технологією тощо. Формуються групи за функціональним призначенням: освітньо-розвивальні; оздоровчі (реабілітаційні); санаторні; розважально-дозвілєві (денні і вечірні, прогулянкові, вечірні, вихідного дня).

Праця з дітьми різновікової групи є достатньо складною, бо вимагає від вихователя високого рівня професійної майстерності, знання специфіки одночасної роботи з дітьми різного віку, уміння співвідносити програмові вимоги з індивідуальними особливостями вихованців, здатності розуміти і бачити кожного малюка і групу в цілому.

Попри складнощі, які виникають у роботі вихователя різновікової групи, ще більшої уваги заслуговують переваги такої групи. Як зазначають О. Попович, А. Михайлова, Е. Кушнарєнко, Н. Губанова та інші, вихователю тут значно легше приділяти увагу індивідуально зорієнтованому вихованню і простіше впроваджувати особистісно орієнтовану модель освіти. Для задоволення попиту родин щодо тривалості перебування дитини в ЗДО з урахуванням зайнятості батьків, а також стану здоров'я, здібностей та інтересів кожної дитини у низці закладів України апробуються шляхи модернізації їхньої діяльності.

Через старших дітей передаються молодшим досвід міжособистісних взаємин, інформація про норми і правила поведінки, валеологічні навички. Відбувається і розумовий розвиток у спільній взаємодії між вихованцями у різновіковій спільноті. Саме старші діти є для маленьких зразком людських взаємин, вони навчають їх норм і правил поведінки, допомагають вихователям прищеплювати молодшим гігієнічні навички.

Як стверджує А. Гончаренко, у різновікових групах важлива роль відводиться *морально-духовному розвитку дитини*, тому що у таких дитячих спільнотах накопичується досвід спілкування та

спільної діяльності дитини з вихованцями різного віку. Дитина вчиться жити серед інших людей, поступово розвиваючи здатність до співробітництва.

Маленька дитина, наслідуючи старших, *вчиться аналізувати різні ситуації (в інформаційному та емоційному плані), повторює способи поведінки, які раніше спостерігала.* З часом дитина може їх удосконалювати. Така поведінка сприяє сприйняттю і розумінню малюком часових, просторових, емоційних, причинно-наслідкових зв'язків у взаємодії з іншими дітьми. (Наприклад, старший дошкільник випадково образив дівчинку (зруйнував її конструкцію з піску), попросив у неї вибачення. Молодший дошкільник, будучи присутнім у такій ситуації, вчиться діяти відповідним чином.)

В умовах різновікової групи, як зазначає авторка, *створюються належні умови для мовленнєвого та комунікативного розвитку.* У дітей (як старших так і молодших) формуються вміння встановлювати контакти з партнерами, використовуючи при цьому *слова, жести, міміку, позу, ходу* тощо. Маленька дитина вчиться розуміти *невербальні засоби спілкування* у поведінці старших дітей чи дорослого, що сприяє взаєморозумінню. Дитина старшого дошкільного віку намагається використовувати такі висловлювання, які є зрозумілими для малечі. Адекватність та результативність такого спілкування фіксуються у свідомості молодшого дошкільника і сприймаються ним як цінний здобутий досвід. *Дикція, темп, граматична правильність мовлення старшого дошкільника є взірцем для молодшого вихованця.* Отже, варіативність і багатоманітність середовища допомагають дітям навчитися спілкуватися, радитися, взаємодіяти, підтримувати стосунки.

Різнорікова група створює у групі обстановку, наближену до домашньої. Перебування братів і сестер в одній групі забезпечує атмосферу опіки, допомоги і турботи. Т. Поніманська акцентує увагу на тому, що різновікова група має значні переваги

перед групою дітей одновікового складу, оскільки умови виховання у ній максимальною мірою відтворюють умови виховання у сім'ї, в якій кілька дітей. А саме цього позбавлені багато сучасних дітей, у тому числі дошкільного віку.

Відчуття захищеності, стабільності, формування оптимістичного світогляду дітей, їхня взаємна довіра і турбота – це найважливіші переваги такої групи. Саме у тій сім'ї, де виховується не одна дитина, вже програмується певною мірою взаємодія дітей у дитячому колективі: старша дитина постійно піклується про меншу (щоб ніхто не скривдив, чи гарно поїла, чи одягнена тощо). Такі дії не викликають проблем у старшої дитини, бо є нормою спільного виховання. Для тих діток, у кого немає братиків і сестричок, перебування у різновіковій групі є чудовою нагодою набути такий досвід взаємодії зі старшими (молодшими) дітьми.

Як зауважує Н. Дятленко, у взаємодії дітей різного віку найкраще реалізуються соціальні здібності: вияв поваги, емпатії, моральності тощо.

Саме в таких групах, на думку дослідниці, активно діють принципи наслідування, взаємонавчання, взаємозбагачення дітей різного віку. Тому що старші є зразком дії, вчинків для малечі (як гратися, навчатися, спілкуватися, поводитися в тій чи іншій ситуації), а молодші діти дають можливість старшим відчутти себе дорослими, компетентними, відповідальними.

Набутий соціальний статус дитини у різновіковій спільноті урізноманітнюється, адже одночасно вона може перебувати у позиції як старшого, так і молодшого серед дітей, що дуже важливо для формування соціальних навичок взаємодії, вміння отримувати допомогу від старших, радитися, допомагати і радити меншим. Саме різновіковий колектив є тим осередком, у якому діти набувають досвіду взаємодії, де формується розуміння один одного, вміння спільно гратися, вчитися і працювати.

Об'єднання дошкільників у різновікові групи забезпечує розширення соціальних контактів, надає можливість знайти сферу

діяльності для задоволення своїх потреб, приємного та комфортного спілкування і взаємодії з партнерами. Різновікові групи надають малюкам значно ширші можливості: для самостійного пошуку; для прийняття самостійних рішень у різних складних ситуаціях, які вимагають постійної зміни своєї рольової участі; для більш гнучких взаємин між дітьми; для розвитку вміння налагоджувати контакти з іншими і долати труднощі у спілкуванні. При організації діяльності в умовах різновікової групи відбувається взаємозбагачення як молодших, так і старших вихованців. Рівень творчості й самостійності дітей у різновікових групах значно вищий.

Знання та практичний досвід старших дітей доповнюються нестандартністю, оригінальністю рішень молодших. Дослідження, проведені Е. Димовим, демонструють, що співпраця дітей різного віку більш ефективна і раціональна, а рівень конфліктності у них нижчий, ніж у групах одновікового складу.

Якщо у дошкільній установі створена сімейна (родинна) група, в якій виховуються рідні братики й сестрички, а також може бути кілька дітей, не поєднаних родинними зв'язками, то в такому середовищі спільне перебування малюків зі старшими братами та сестрами має свої переваги – малюки легше переживають період адаптації. В таких умовах панує атмосфера любові, симпатії і піклування. Навіть дітлахи, які не мають серед оточення рідних, почувають себе комфортно і захищено. Батькам вихованців зручно водити малюків до одної групи ЗДО, а для дітей це можливість відчувати поряд рідну людину, братика чи сестричку. За таких обставин діти менше нервуються майже не плачуть, легше переносять тимчасовий розрив із сім'єю, безболісно звикають до режиму дня дошкільної установи.

Для вихователів праця в умовах такої групи є джерелом додаткових можливостей для професійного зростання. На думку Е. Димова, індивідуальні і вікові особливості дітей різного віку

потребують з боку педагога швидкої реакції, осмислення і прийняття нових способів організації і керівництва діяльністю дітей, відмови від уніфікації, критичного переосмислення наявних підходів, пошуку ресурсів, включення власної інтуїції.

Здійснення особистісно орієнтованого підходу в такій групі має особливе значення для педагога, оскільки він передбачає: вивчення кожної дитини; добір раціональних і ефективних засобів, методів і прийомів виховного впливу; визначення можливостей кожного вихованця; добір навчальних завдань різного ступеня складності; виготовлення наочно-дидактичних посібників, що враховують інтереси і можливості кожного малюка, тощо.

Як зазначає Г. Смольникова, найефективніше соціалізація дошкільнят відбувається у різновіковій групі. Там вони набувають умінь налагоджувати взаємини не лише з однолітками, а й молодшими та старшими дітьми. Велику роль у налагоджуванні відповідної взаємодії, як зауважує науковець, відіграє вихователь. Власне педагог має створити у групі позитивну атмосферу, в якій дитина отримує відповідний досвід спілкування і співробітництва, вчиться допомагати іншим, не соромиться звертатися до інших за допомогою та підтримкою. Фахівець дає низку порад щодо забезпечення відповідної позитивної взаємодії між дітьми і вихователем у різних аспектах життєдіяльності малюків у дошкільній установі (під час ранкового прийому, першого приходу дитини до різновікової групи, залучення батьків вихованців до створення фотостендів, альбомів дитячої творчості тощо).

Таким чином, різновікова група має значні переваги перед групою дітей одного віку, а саме: виховання малюків у ній відтворює умови виховання в сім'ї з кількома дітьми, саме цього позбавлені багато сучасних дошкільнят; у такій групі у молодших дітей формується вміння радитись і отримувати допомогу від старших, а у старших – радити та допомагати меншим; саме різновікова група сприяє формуванню у дітей досвіду взаємодії, розуміння іншого, вміння спільно гратися, працювати, вчитися, спілкуватися. Водночас,

праця вихователя різновікової групи є досить складною, оскільки вимагає від нього професіоналізму, уважності, мобілізації зусиль тощо. Такі групи є сьогодні на часі, оскільки мають величезний потенціал для розвитку малюків.

2. Проблеми різновікових груп в історіогенезі

Перші дитячі установи були притулками для сиріт. Спочатку їх створювали монастирі та благодійні товариства, дещо пізніше – безпосередньо педагоги. У таких закладах жили вихованці різного віку. Вже тоді були сформовані основні принципи роботи різновікових груп: індивідуальний підхід, опіка старших над молодшими.

XIX–XX ст. знаменуються у педагогіці дошкільній розвитком зарубіжних педагогічних концепцій дошкільної освіти, зокрема теорій М. Монтесорі та Ж. - О. Декролі, які мали суттєвий доробок щодо умов, змісту і форм роботи з дітьми різного віку. Так, одним з основних положень М. Монтесорі було дотримання «принципу вільної активності дітей та їх самодіяльності в усьому навчанні».

У кінці XIX – на початку XX ст. популярним серед української інтелігенції був дитячий садок, відкритий на початку 70-х років Марією і Софією Ліндфорс (Русовою). Цю дошкільну установу відвідувало близько 20 дітей різного віку, які виховувалися разом.

С. Русова зазначала, що треба виховувати дитину працьовиту, розумну, не відірвану від свого рідного народу, а навпаки, пов'язану з ним пошаною до всього того, що її оточує. Такими синами і доньками Україна пишатиметься. Вона говорила про вихованих дітей як щирих робітників на ниві народній, які можуть дійсно стати творцями майбутньої, кращої долі своєї держави.

Педагог висувала певні вимоги до педагогічної діяльності та особистості вихователя в дитячому колективі, а саме: впроваджувати в освітній процес дошкільного закладу найповніші, найновіші, передові, науково обґрунтовані методи і засоби навчання й виховання з наступним критичним осмисленням і аналізом результатів цих упроваджень та внесенням відповідних коректив для покращення навчально-виховного процесу; поповнювати свою педагогічну скриньку сучасними розробками різних заходів з вихованцями, батьками; створювати по можливості авторські програми. Так, вихователька (у термінології С. Русової «садівниця») має бути терплячою, ввічливою, тактовною, а ще щирою і простою, вірити в сили і можливості кожного вихованця задля того, щоб бачити дітей веселими, активними, допитливими, самостійними.

У лютому 1911 р. у Києві на Шулявці було відкрито другий народний дитячий садок, який прийняв 40 дітей віком від 4 до 7 років.

На початку 90-х років ХХ ст. у системі дошкільної освіти відбуваються значні зміни, що вимагають оновлення змісту, форм, методів освіти та виховання дітей. Урахування вікових особливостей розвитку малюка було пріоритетним напрямком у педагогічній діяльності вихователя, водночас індивідуальному підходу до кожної конкретної дитини у педагогічному процесі увага не приділялася. Такий підхід у свою чергу стандартизував діяльність педагога.

О. Попович розкриває різноманітні аспекти проблем різновікової групи в теорії і практиці педагогіки дошкільної: психолого-педагогічні основи організації освітньої роботи в різновікових групах (С. Русової); значення міжвікового спілкування (А. Макаренка); організація навчально-виховного процесу (П. Петерсена) та ін. Розглянемо коротко зміст кожного. Так, С. Русова узагальнила свої погляди на організацію дітей у дитячих садках, методи, зміст та форми роботи з ними, опрацювавши та проаналізувавши дослідження різних науковців: філософів, психологів, педагогів, а також стан

освіти багатьох країн Європи та Америки та використовуючи власний практичний досвід роботи.

Про діяльність одного з американських садочків С. Русова писала, що проблема виховання в ньому базувалася на збудженні в дитини її активних сил, інтересу і цікавості. Колектив дітей у цьому садку поділявся «на кілька гуртів», яким пропонували різноманітні засоби праці, які відповідали дитячим нахилам, можливостям і розвитку. Крім цього, педагог звертає увагу на ще один садочок при американському університеті, в якому для різних видів дитячої діяльності пропонувалися дидактичні матеріали Ф. Фребеля і М. Монтессорі. Особливу увагу акцентувала в ньому на ролі вихователя, який розподіляв вихованців на невеличкі групки не лише за віком, але й враховуючи рівень розвитку малюків, їх нахили.

Велику увагу С. Русова приділяла бельгійським дитячим закладам. На її думку, навчально-виховний процес у них знаходився на досить високому рівні. В 1912 р. на Всесвітній Брюссельській виставці був представлений досвід роботи одного з них. Уперше ми тут помічаємо поділ дітей на групи, а саме: «Молодша група 3-5 років, старша група 5-7 років і група дітей 8 років».

Характерною ознакою психолого-педагогічної концепції С. Русової є толерантність і повага до кожної конкретної особистості дитини з її вродженими задатками, потребами, бажаннями, здібностями. Враховуючи це, педагог висловила низку порад щодо організації життя дітей різного віку в дитячих садках: «гуртування дітей» не повинно обмежуватися лише зовнішніми засобами, серед яких називає вік дітей, «наміри садівниці», завдання діяльності (праці). Вона вважала, що доцільними є дитячі колективи («гуртки»), які формуються відповідно до дитячих інтересів, нахилів та розвитку.

Український педагог і письменник А. Макаренко у своєму доробку «Наступність поколінь» окреслив важливість

різновікової взаємодії дітей і міжвікового спілкування в умовах колонії. Він акцентував увагу на тому, що різновікове об'єднання дітей дає величезний виховний ефект. Воно забезпечує тісну взаємодію, можливість як нагромаджувати, так і передавати досвід поколінь. Молодші за такої кооперації отримують різноманітну інформацію, засвоюють навички поведінки, вчаться поважати старших. Натомість старші мають можливість турбуватися про менших, несуть за них відповідальність, що сприяє формуванню у них поваги до людини, великодушності та вимогливості. Водночас педагог наголошував на тому, що, об'єднуючи дітей, треба бути дуже уважним до того, хто зі старших вихованців перебуває поряд із молодшим, який виховний вплив він здійснює, хто буде відповідати за поведінку і вчинки меншого.

Цікавим і популярним серед європейських педагогів є рух «Йєна-план-шULE», який поєднує початкову школу і садочки, що працюють за системою відомого німецького педагога, професора Йєнського університету Петера Петерсена. В такому «плані» виховна община витісняє традиційну школу, в якій повага до особистості дитини, поєднання самостійності і свободи, взаємодія тріади батьки – діти – педагоги є ключовими. «Йєна-план», на думку автора, ґрунтується на засадах духовно-морального виховання і включає в себе: відкритість взаємин; взаємодопомогу дітей; право на власну точку зору, свободу висловлювання; формування теплоти, щирості, доброзичливості, коли поряд можуть знаходитися і спілкуватися найрідніші – мама чи тато.

Система педагогічних впливів П. Петерсена переповнена невербальними засобами взаємодії, такими як піднесений до губи палець, легкий порух руки, певний знак тощо. Він є активним борцем проти словесних засобів впливу, особливо зауваження. Він вважає, що «вони більш ніж у 90 % випадків невинувдані й безглузді».

До складу своєї школи П. Петерсен включає такі базові групи: молодша (1–3 рік навчання); середня (4–6 рік навчання); старша (7–8 рік навчання); молодіжна (9–10 рік навчання). Старші діти є

помічниками («опікунами») менших, допомагають їм у підготовці до занять. Рівно через рік найстарші переходять до іншої базової групи, в якій вони стають найменшими. Діти спілкуються одне з одним, допомагають, у них формуються навички спільної діяльності, що у свою чергу є позитивним для всіх вихованців.

Школи, що працюють за відповідним «планом», – це насамперед виховні заклади, які доповнюють, популяризують і розвивають сімейне виховання, традиції, середовище, яке оточує дитину. Тут має місце тісне співробітництво батьків вихованців та педагогів. Активізувати внутрішні сили дитини може лише той педагог, який відмовився від застарілих, догматичних підходів, який твердо стоїть на позиціях гуманістичного виховання.

3. Комплектування різновікової групи

Різнорікова група – група в ЗДО, в якій об'єднуються діти різного віку. Працюючи з дітьми різного віку, педагогам легше відійти від стандартизації освітньої роботи та приділити більше уваги індивідуалізації освіти; через старших дітей передавати молодшим позитивний досвід особистих взаємин, інформацію про норми та правила поведінки в колективі, валеологічні навички, механізми саморозвитку, власної активності дітей. Комплектування різновікових груп – справа відповідальна і вимагає цілеспрямованої психологічної підготовки вихователів, їх помічників та батьків.

Різнорікові групи можна комплектувати як двокомплектні (четвертий-п'ятий, п'ятий-шостий, шостий-сьомий роки) або такі, в яких перебувають діти всіх вікових груп. У такому разі може бути виділено кілька підгруп: молодша, середня і старша. Розподіл дітей на підгрупи залежить від кількості дітей одного віку.

Комплектуючи групи, варто пам'ятати правило: віковою підгрупою вважається та підгрупа, в якій налічується п'ять і більше дітей. Якщо малюків більше 5, то їх об'єднують в одну підгрупу. Якщо ж дітей одного віку від 2 до 4, то вони входять до найближчої вікової групи. Наприклад, у групі 10 дітей шостого року життя, троє – четвертого і шестеро – п'ятого. У цій різновіковій групі виділяють дві підгрупи: середню, куди входять і діти 4 року життя, і старшу.

В одну підгрупу можна об'єднувати дітей як *суміжного* (4–5, 5–6, 6 – 7) так і дітей *несуміжних віків* (4–7, 4–6, 3–5 років життя). У практиці роботи ЗДО зустрічаються два принципи об'єднання дітей в одній групі: *контрастних за віком і суміжного віку (погодків)*.

Виховні групи у ЗДО комплектують за віковими, сімейними, родинними ознаками. Різновікові групи функціонують з наповнюваністю до 15 осіб. Як зазначається в «Положенні про заклад дошкільної освіти», різновікові групи можуть створюватися для дітей раннього (від 1 до 3 років) та дошкільного (від 3 до 6 (7) років) віку. Групи можуть бути з цілодобовим і короткотривалим перебуванням. Група з цілодобовим перебуванням забезпечує присутність у ній дітей одного віку або з різницею у віці (з понеділка по п'ятницю). До цих груп з зараховуються діти віком від 3 до 6 (7) років. До груп з короткотривалим перебуванням зараховуються діти віком від 1 до 6 (7) років.

Якщо для створення окремої групи з короткотривалим перебуванням (до чотирьох годин) немає достатньої кількості дітей, то їх можуть зараховувати до відповідної групи закладу освіти, що функціонує за повним режимом перебування, але без організації для них харчування

На сьогодні існують малокомплектні і багатокомплектні заклади дошкільної освіти. Малокомплектні заклади містять від однієї до трьох груп різновікового об'єднання дітей. Багатокомплектні ЗДО використовують також зазначений спосіб організації дітей у літній період, у період зимових канікул чи під час карантинів.

Науковці визначають наступні *принципи комплектування різновікових груп у закладі дошкільної освіти:*

на основі врахування вікових ознак. При такому комплектуванні утворюються різновікові групи, в яких полегшується здійснення колективно орієнтованого навчання. Водночас складно розгледіти індивідуальні особливості розвитку кожного малюка.

на основі врахування індивідуальних особливостей розвитку. При такому комплектуванні утворюються різновікові групи, в яких об'єднуються діти від наймолодшого до старшого віку. Підвищується ефективність здійснення індивідуальної роботи, покращуються взаємини між дітьми та атмосфера психологічного комфорту, відбувається взаємний обмін дитячим досвідом. Такого позитиву можна досягти лише тоді, коли комплектування здійснюватиметься на основі законів психологічної сумісності дітей. Якщо група формуватиметься хаотично, а вихователі будуть не готовими психологічно, виникне чимало проблем. Наприклад, значна наповнюваність груп ускладнює процес організації життя дітей. Це вимагає перебудови роботи помічника вихователя. Старші діти інколи стають «няньками» для менших, що також призводить до формування несамо-стійності маленьких і прояву авторитаризму старших;

на основі врахування вікових та індивідуальних характеристик. У комплектуванні такого характеру утворюються різновікові групи дітей близького віку (молодша – середня). Відповідно не порушуються розпорядок дня і ритм роботи садка. Актуальною проблемою все-таки залишається вивчення індивідуальних особливостей розвитку (темперамент, самопочуття, рівень фізичної підготовки, гендерні особливості, ступінь розвитку вольових зусиль, концентрації уваги, інтереси та бажання) до початку відвідування ЗДО, під час прийому та адаптації дитини;

на основі врахування родинних стосунків. Утворюються різновікові групи, в яких об'єднуються брати і сестри. Дітям гарантується відчуття захищеності, емоційного комфорту. Проблеми можуть виникати через формування у менших самостійності, а у старших унеможливлення займатися справами, цікавими саме для їхнього віку. Міра опіки старшими молодших має братися до уваги вихователями і скеровуватися відповідно до реальних потреб і можливостей дітей.

Важливу роль у виборі принципу комплектування відіграють особливості ЗДО, регіону, в якому він розташований (район, село, місто), потреби і запити батьків вихованців. Обов'язково мають враховуватися педагогічні погляди працівників дошкільної установи.

4. Вимоги до вихователя різновікової групи

Радість дітей, бадьорість, піднесеність, активність, взагалі емоційне благополуччя малюків великою мірою залежать від авторитетного і справедливого дорослого, який знаходиться поряд. Справжній успіх у роботі можуть забезпечити лише кваліфіковані, творчі, обізнані з усіма тонкощами особистісно зорієнтованого підходу до вихованців педагоги.

Яким же має бути вихователь різновікової групи? По-перше, він має бути старшим товаришем, наставником для дитини, любити і поважати її гідність. По-друге, він має бути взірцем у поведінці і спілкуванні з вихованцями і їх батьками, колегами по роботі, громадськістю. По-третє, повинен мати гарні манери, приємний голос, уміння гарно одягатися відповідно до статусу. По-четверте, має бути доброзичливим, чуйним, скромним, наполегливим, терплячим, щирим. По-п'яте, має гарно володіти вербальними і невербальними засобами спілкування, досконало знати рідну мову. Він повинен ознайомитися із соціальним статусом членів родин вихованців, їх ціннісними орієнтирами; добре знати особливості фізичного і психічного розвитку кожної дитини; використовувати у процесі педагогічної діяльності сучасні методи і прийоми, засоби

освіти з подальшим аналізом результатів власної діяльності та внесенням відповідних поправок із метою подальшого удосконалення освітнього процесу. Вихователь має бути готовий до організації різних аспектів життєдіяльності дітей. Контроль власної діяльності, як і діяльності дошкільнят, швидке орієнтування у різних щоденних ситуаціях, прийняття виважених і максимально правильних рішень є сучасними і актуальними питаннями в діяльності педагога-вихователя різновікової групи.

У різновіковій групі підвищуються вимоги і до помічника вихователя. Він має бути не лише технічним працівником, нянею, а й педагогом, готовим завжди прийти на допомогу малюкам, допомогти вихователю в розвитку дитячої особистості, у проведенні режимних моментів, у роботі як індивідуально, так і з підгрупою.

Запитання та завдання для самоперевірки

- 1. Чому різновікова група ЗДО отримала відповідну назву?*
- 2. З'ясувати переваги різновікових груп.*
- 3. З'ясувати вимоги до вихователя різновікових груп.*
- 4. Схарактеризувати необхідність співпраці вихователя і помічника вихователя в різновіковій групі?*
- 5. Розкрити принципи комплектування різновікових груп.*
- 6. Які принципи об'єднання дітей в одній групі існують у практиці роботи дошкільних закладів?*
- 7. Яка доцільна наповнюваність дітей різновікової групи?*
- 8. Озвучити причини, які зумовлюють функціонування різновікових груп.*
- 9. Знайти в періодичних виданнях, інтернет ресурсах інформацію про функціонування різновікових груп свого регіону.*
- 10. Хто із науковців досліджував у своїх працях особливості та діяльність різновікових груп у закладі дошкільної освіти?*

Тема 2

РЕЖИМ ДНЯ ДІТЕЙ РІЗНОВІКОВОЇ ГРУПИ

План

1. Організація режиму життєдіяльності дітей у різновіковій групі.
2. Взаємодія вихователя і помічника вихователя в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко А. Різновікова група: вимушена необхідність чи перевага? *Дошкільне виховання*. 2014. № 10. С. 14–17.
2. Михайлова А. І., Кушнарченко Е. М., Губанова Н. В. Організація роботи з дітьми різновікових груп: метод. посіб. Харків: Веста; Ранок, 2008. 64 с.
3. Русан Л., Колосінська Г. Різновікова група в дитячому садку. Київ: Шк. світ, 2007. 128 с.
4. Дятленко Н. Малокомплектний дошкільний навчальний заклад: різновікові групи. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2014. № 3. С. 4–8.
5. Демченко О. Фізичне виховання в різновіковій групі. *Дошкільне виховання*. 2012. № 3. С. 14–17.
6. Суржанська В. А. Виховуємо культуру поведінки. Харків: Основа, 2007. 128 с.
7. Смольникова Г. В. Різновікова група в ДНЗ. Київ: Шк. світ, 2015. 120 с.

1. Організація режиму життєдіяльності дітей у різновіковій групі

Важливу роль в організації життя дітей різновікової групи має режим дня. Складаючи розпорядок дня означеної групи, варто перелічити всі режимні процеси, виділити потрібну кількість вікових підгруп; визначити часові проміжки режимного процесу для кожного

віку. Такий аналіз дозволить визначити одночасність і неодноразовість режимних процесів та впорядкувати послідовність дій дорослих і дітей.

Правильний розвиток дітей неможливий без чіткого виконання режиму, який має відповідати реальному складу дітей у групі. Звичайно, це не означає, що варто встановлювати окремі режими для всіх вікових підгруп, доцільно скласти спільний для всіх режим. Якщо група (з двох підгруп) укомплектована за суміжним принципом, то орієнтуватися слід на режим старших дітей, а з молодшими режимні моменти краще розпочинати раніше на 10–15 хвилин, що дозволяє організувати життя дітей за відповідним їх віковим режимом.

Визначаючи режим для дітей кількох вікових підгруп, за основу беруть режим дітей середнього віку, а для інших підгруп робляться зміни: з молодшими режимні процеси розпочинаються раніше, а зі старшими пізніше, також вносяться зміни у їх тривалість. Такий режим послідовності життєво необхідних процесів повністю зберігає, а відхилення в їх тривалості не перевищують 5–20 хвилин. Але для таких груп важливо зберігати правило: режимні процеси розпочинати з молодшими дітьми, продовжувати із середніми, а вже потім підключати старших, дотримуючись принципу поступовості. У зворотному порядку відбувається зазвичай підйом після денного сну. Такий підхід дозволяє малюкам поступово переходити від одного виду діяльності до іншого. Якщо віковий склад змінюється, режим оновлюється.

Таким чином, у разі суміжного віку за основу береться режим старших дітей; для групи, у якій знаходяться діти відмінних вікових груп (від 3 до 7), береться режим для дітей середнього віку; можливим є відхилення в режимних моментах 5–10 хв., в окремих – на 20 хв. У різновіковій групі має бути такий режим дня, який буде комфортним і раціональним для

дітей різних вікових підгруп, він складається за тією підгрупою, в якій найбільша кількість дітей.

У закладі дошкільної освіти основними режимними процесами є: прийом дітей, огляд, спостереження, спілкування з батьками, індивідуальні заняття з вихованцями; проведення ранкової гімнастики; підготовка до сніданку, сніданок; підготовка до занять і їх проведення; підготовка до прогулянки, прогулянка і організація різноманітної діяльності під час неї; повернення з прогулянки, підготовка до обіду, обід; вкладання дітей спати; підйом дітей після денного сну та проведення загартувальних процедур; полуденок; організація дитячих ігор та самостійної художньої діяльності дітей, індивідуальних занять; підготовка до прогулянки, вечірня прогулянка; повернення з прогулянки, бесіди з батьками, індивідуальна робота.

В організації режиму дня варто звертати увагу на вікові особливості дітей, стан фізичного та психічного здоров'я, працездатність протягом дня і тижня, сезонні та погодні умови, тип ЗДО, час зайнятості батьків. Важливо чергувати різні види діяльності і відпочинку в період неспанья та дотримуватися природної послідовності та поступового переходу від одного виду діяльності до іншого.

Неправильним є розуміння режиму як жорсткого розподілу з обов'язковим повторенням певних аспектів у чітко визначений час. Оптимальний режим є диференційованим і оздоровчим. Це діяльність, яка регулярно повторюється, але не монотонна й інертна, а динамічна, що змінюється під впливом обставин.

Постійність дотримання режиму створює сприятливі умови для розвитку мовлення, орієнтації в доквіллі, формування навичок самостійності і правил поведінки дітей. Звичка до певної діяльності у певний час готує до неї нервову й інші системи організму, запобігає виникненню перевтоми, негативних емоцій тощо. Якщо режим відповідає віку, потребам, стану здоров'я малюків, він сприяє гарному, веселому настрою, життєрадісності, має виховне значення,

привчає до порядку тощо. Забезпечення комфорту, ефективного і раціонального освітнього процесу, зміцнення здоров'я дітей – основні завдання педагога-вихователя. Реалізувати їх у різновіковій групі дуже складно, адже її вихованці – діти від 3 до 6 років із різними потребами, можливостями, рівнем розвитку тощо.

Основним у роботі вихователя є забезпечення особистісно орієнтованого підходу і диференціації в умовах різновікової групи, щоб кожний день для малюка був радісним, насиченим позитивними емоціями і враженнями, приносив користь.

Починається день у різновіковій групі з *ранкового приймання дітей*. Щоранку малюків зустрічає усміхнений вихователь. Він вітається з усіма, пропонує старшим дітям привітати молодших, допомогти батькам роздягнути їх, завести у групу, заспокоїти того, хто плаче, дати іграшку. Таким чином, зменшується ймовірність виникнення негативних емоцій у дітей, що виникають під час розлуки з батьками. Якщо в групі дитина молодшого віку не може заспокоїтися, можна запропонувати старшій дитині її пожаліти, розвеселити тощо. Важливо в ранкові години забезпечити малюкам спокійний і радісний настрій на весь день. Вихователю бажано скористатися як вербальним («Доброго ранку, діти!», «Я рада Вас бачити!», «В Оксанки дуже гарне плаття, в Петрика – зачіска, в Іванки – усмішка» тощо), так і фізичним контактами (обійняти дитину, погладити по плечу тощо), обговорити з дітьми події, які відбулися ввечері, по дорозі до садочка, на вихідних. Допоможе «Ранкове коло», коли діти говорять один одному приємні слова або уривки віршиків, пісень про гарний настрій, дружбу тощо.

У цей час можуть організовуватися різні види діяльності відповідно до інтересів молодших і старших вихованців. Наприклад, для молодших дітей можна використати іграшки, конструктори, а старші можуть продовжити якусь гру, пограти з м'ячами.

Обов'язково вихователю треба знайти час для спілкування з батьками дітей, запитати у них про самопочуття і настрій малюків.

Створюються умови для *формування культурно-гігієнічних навичок*, самостійності, організованості, працьовитості, взаємодопомоги (молодшим надають самостійності, замінюючи показ нагадуванням або словесними вказівками, використовуючи ігри з іграшками, художнє слово в догляді за своєю зовнішністю (вірш Г. Бойка «Півник-співунець» (про використання гребінця); М. Познанської «Правда ж, мамо, я великий» (про вміння одягатися і роздягатися) тощо). Для старших використовуємо догляд за речами: самостійно слідкувати за своїм одягом, іграшками, акуратно їх складати, підтримувати порядок.

Ранкова гімнастика – важлива складова фізичного розвитку дітей. Вона покращує настрій, підвищує тонус дитини. За декілька хвилин до ранкової гімнастики старшим дітям пропонують закінчувати ігри, черговим – допомогти накривати столи, а з молодшими виконують ранкову гімнастику. Далі гімнастика проводиться зі старшими дітьми, а молодші під керівництвом помічника вихователя миють руки і сідають снідати. Її можна проводити як одночасно так і окремо з віковими підгрупами дітей. Але обов'язково брати до уваги можливості дітей, різні вимоги до темпу, якості, тривалості гімнастики. До якості виконання ставлять різні вимоги. Молодші діти закінчують гімнастику раніше. Зазвичай вони роблять вправи з меншою кількістю повторів (6–8 разів, деякі до 16), а старші з більшою (8–10 разів, деякі до 20–24). Старші діти можуть починати виконання вправ першими (таким чином встигатимуть виконувати більшу кількість вправ і демонструватимуть технологію виконання її меншим вихованцям), після чого молодші приєднуються до виконання гімнастики. Складні вправи мають виконуватися старшими малюками наприкінці, коли менші діти вже не братимуть участі у її проведенні. Якщо група має декілька вікових підгруп, то найкраще ранкову гімнастику проводити окремо з молодшими, а закінчивши її зі – старшими. Доцільно проводити

вправи на біг, ходьбу, стрибки тощо. Тривалість ранкової гімнастики для дітей молодшого віку – 6–9 хв. (4–5 вправ), старшого – 8–12 хв. (6–7 вправ). Вправи виконуються з різним фізкультурним оснащенням: прапорцями, гімнастичними палицями, обручами, м'ячами, скакалками; з різних вихідних положень (стоячи, сидячи, лежачи).

Організація харчування, вмивання, одягання і роздягання дітей у різновіковій групі вимагає неабиякої уваги і майстерності педагога та участі помічника вихователя. Чому ці явища є такими важливими? Тому що за відведений на ці процеси час педагог разом із помічником має нагодувати дітей, організувати одягання і роздягання, забезпечити формування культурно-гігієнічних навичок, необхідних для кожного віку дітей. Наприклад, під час миття рук та харчування діти молодшого віку мають навчитися послідовно і самостійно мити руки, знати свій рушник і витирати ним руки; користуватися ложкою, серветкою та їсти самостійно, не переливати їжу, після прийняття їжі ложку класти на тарілку, відповідати на питання «Що сьогодні їла?», говорити «Дякую», відгукуватися на прохання дорослого накрити на стіл чи прибрати зі столу. Діти середнього віку під час означених процесів мають: самостійно засукувати рукава, відкривати кран, мити руки з милом, не розбризкувати воду, закривати кран, насухо витирати руки рушником. Під час харчування: не класти лікті на стіл, їсти із закритим ротом, бережливо ставитися до хліба, правильно користуватися виделкою, не заважати іншим, дякувати. Діти старшого віку мають красиво сидіти за столом, не пустувати, не сміятися, доїдати страву, стежити за чистотою столу і одягу, дякувати, потрібно активно залучати дітей до процесу підготовки до прийняття їжі та прибирання після цього: накривати на стіл, ставити тарілки, чашки, розкладати ложки та виделки, викладати хліб на тарілку, розкладати серветки, прибрати посуд тощо.

Але у різновіковій групі має бути певна послідовність у організації різноманітних процесів задля безпеки та формування попередньо зазначених навичок. Зокрема, коли діти починають мити руки (навіть дещо раніше), усе необхідне для харчування має бути готовим (сервіровка столів, перша страва). Тобто все, що має бути підготовлене для організації сніданку, помічник вихователя має організувати до повернення дітей із ранкової гімнастики перед миттям рук. Чергові можуть допомагати накрити на стіл. Чергують зазвичай по двоє (старший і молодший) або по троє (двоє старших і один малюк). Старші вчать молодших правил чергування, а малюки, наслідуючи старших, із задоволенням виконують посильні завдання (доручення). Діти мють руки, при потребі умиваються і сідають за столи. Першими починають приймати їжу молодші діти і ті, хто їсть надто повільно. Їжу для малюків варто готувати заздалегідь: подрібнити, порізати тощо. Вихователь керує більшістю групи, а помічник вихователя знаходиться з меншістю. Діти молодшого і середнього віку довго за столом не затримуються. Завершивши прийняття їжі, вони можуть вийти з-за столу. Старшим бажано робити це колективно (з товаришами по столу). А ще старші дошкільнята, які швидше впораються з прийняттям їжі, можуть допомогти догодувати менших. Після харчування помічник вихователя разом із черговими прибирають зі столів, а вихователь з іншими черговими готує матеріали до заняття і слідкує за рештою дітей.

Організуючи різні режимні процеси, дорослий має навчити малят просити про ту чи іншу допомогу товаришів. Тобто коли маленька дитина з того чи іншого приводу звертається до дорослого за допомогою, можна їй запропонувати разом із вихователем звернутися до старшої дитини або запропонувати самій підійти і попросити в старшого дошкільника допомоги. Таким чином вихованці вчаться самотійності, налагоджують контакти, встановлюють довірливі відносини.

Важливе місце в режимі дня дітей має організація *навчання* дітей у різновіковій групі. Це складне завдання, оскільки вихователя вміння мобілізувати зусилля, поєднати різні форми роботи: від колективної до роботи з підгрупою та організації індивідуальних занять. Дуже складно використовувати фронтальні форми взаємодії через врахування особливостей дітей різного віку. На фронтальних заняттях краще вирішувати загальні навчальні завдання, а конкретні (повідомлення нового матеріалу, закріплення, розширення, уточнення знань) – на заняттях з однією підгрупою.

На думку теоретиків і практиків, у різновіковій групі доречно будувати освітній процес з урахуванням принципу групування матеріалу навколо однієї теми. При цьому дошкільнята мають бути активними у цьому процесі, адже це великою мірою сприятиме формуванню світогляду малюків, розвитку здібностей та вмінь самостійно, активно пізнавати навколишній світ.

Прогулянка – важлива складова аспекту життєдіяльності дитини. Для того щоб вона мала ефективний і розвивальний характер, варто створити сприятливі умови для її проведення. А це означає, що вона має бути насичена різноманітною діяльністю малюків на свіжому повітрі: ігри, праця, індивідуальне спілкування, самостійна діяльність, спостереження тощо. Не варто скорочувати її за рахунок проведення різноманітних занять. Загальна тривалість прогулянок складає приблизно 3–4 години в прохолодні періоди року, в теплий час вона значно збільшується. Ефективність прогулянки залежить від її організації та проведення педагогом і помічником вихователя; а також одягу дітей, який має бути зручним і комфортним, відповідати сезону.

Пропонуючи дітям різного віку *трудова завдання*, можна спробувати молодшій дитині запропонувати дещо складніше завдання, не повідомляючи про це, а старшій після виконання

завдання зробити вибір: допомогти меншій чи піти гратися. Якщо у старшого малюка немає бажання допомогти, вихователь сам має це зробити, тобто допомогти меншому впоратися із завданням. Такий зразок спрямований на формування в дітей навичок взаємодії, взаємодопомоги під час різних режимних моментів, в цьому випадку в контексті проведення прогулянки.

Рухливі ігри з маленькими вихованцями бажано проводити в середині прогулянки. Зі старшими дітьми можна проводити такі ігри відразу після виходу на вулицю або наприкінці прогулянки, коли вони досхочу нагralися самостійно. Старші малята із захопленням граються самостійно в різноманітні творчі ігри, переривати їх рухливими недоречно. Доцільно проводити спільні рухливі ігри молодших і старших вихованців, враховуючи фізичне навантаження для кожного віку дітей. Бажано, щоб протягом тижня на прогулянках мали місце ігри окремо лише зі старшими дітьми, оскільки вони потребують більшого фізичного навантаження.

Під час прогулянки не варто забувати про пішохідні переходи, які за тривалістю повинні орієнтуватися на дітей молодшої підгрупи, а фізичне навантаження старшим збільшують за рахунок ігор та вправ.

Після денної прогулянки, повертаючись до групи, діти миють руки і *готуються до обіду*. Вихователь допомагає зняти верхній одяг молодшим, помити руки. Помічник вихователя садить менших дітей обідати. Дещо пізніше розпочинають обід старші вихованці. Помічнику вихователя можуть допомагати чергові. Обід завершується майже одночасно. Найменшим допомагають роздягнутися і лягати відпочивати, старші вихованці лягають спати самостійно.

Важливе значення в життєдіяльності дошкільників різного віку має *денний сон*. Саме він забезпечує дитині бадьорість, гарний настрій. Зазвичай старша підгрупа дітей лягає спати пізніше від молодших дітей і піднімається раніше, намагаючись не порушити сон малят. Молодших необхідно вкладати раніше в найбільш віддаленій (спокійній) частині кімнати, щоб старші, які будуть лягати останніми

і підніматись першими, не розбудили їх. Вихователь і помічник мають пам'ятати про дотримання тиші.

Після денного сну в групах дітей різного віку проводяться застилання ліжок, гімнастика пробудження, загартувальні процедури, організовуються ігри, полуденок, вечірня прогулянка, праця, різноманітні спостереження. Старші діти зазвичай активніше беруть участь у прибиранні ліжок, а молодші раніше за старших приймають полуденок. Дошкільники старшого віку після сну (оскільки раніше прокидаються) гімнастику, загартувальні процедури виконують першими, молодші пізніше. В цей час діти старші можуть застилати ліжка у спальні. Вихователь створює умови для різноманітної діяльності дітей залежно від комплектації групи.

Гімнастика після денного сну містить загальнорозвивальні вправи та спеціальні вправи для формування стопи й постави. Тривалість її проведення – 6–9 хв. залежно від віку дітей. Вимоги до проведення гімнастики пробудження ідентичні вимогам до ранкової гімнастики.

Загартування дітей варто проводити з відома батьків, тобто заходи відповідного характеру узгоджуються з ними. При використанні ароматерапії варто враховувати таке: кожній людині властиве індивідуальне відчуття запаху, а отже, потрібна мінімальна концентрація речовини, яка може викликати відповідну реакцію аналізаторів органа нюху; порівняно з осінню та зимою, влітку відчуття запаху гостріше; люди, котрі мають світлу шкіру, чутливіші до впливу біологічно активних ароматичних речовин; маленькі діти мають тонший нюх; для дівчат доза ароматичних субстанцій повинна бути менша, ніж для хлопців; використовувати ароматичні олії за рекомендаціями лікаря. Якщо говорити про використання мокроступів, то йдеться про зелене листя різнотрав'я, яке поміщається у взуття дитині з яким вона ходить деякий час. Як зауважує Л. Прокопенко, такий «мокроступ» забезпечує дитині загально-

зміцнювальний та загартувальний масаж. Пропонується дітям таке загартування на прогулянці влітку, його тривалість 15–20 хв.

Після полуденка діти граються, займаються справами за інтересами. Вихователь проводить індивідуальні заняття й водночас забезпечує активну зайнятість решти дітей.

Взагалі у різновіковій групі, як і в групах дітей одного віку, важливу роль відіграє взаємозв'язок різних режимних процесів й інтеграція занять з іншими видами діяльності (ранкової гімнастики, фізкультхвилинок, занять з фізкультури тощо).

В режимі дня дітей різновікових груп передбачені фізкультпаузи. Проводяться вони в перерві між малорухливими видами діяльності та організованими заняттями. Мета їх – зняття втоми. В процесі їх проведення використовуються нескладні рухливі вправи. Тривають фізкультурні паузи 5–10 хв.

Отже, важливе значення в організації життєдіяльності дітей різновікової групи має режим дня. Правильна організація режимних процесів сприяє розвитку самостійності, навичок культурної поведінки у дітей різного віку. Вимоги вихователя і помічника вихователя до дотримання режиму дня вихованцями мають бути єдиними.

2. Взаємодія вихователя і помічника вихователя в освітньому процесі закладу дошкільної освіти

Вимоги вихователя і помічника вихователя до вихованців завжди мають бути незмінними. Розподіл обов'язків між ними також повинен забезпечувати комфорт, змістовне і цікаве життя дошкільнят. Протягом зростання і розвитку дітей у різновіковій групі кожен із дорослих у той чи інший момент перебуває з усім колективом або окремою підгрупою дітей. Важливість і необхідність узгодження між собою різних видів робіт можна зрозуміти з подальших прикладів.

Вихователь має бути привітним, вітатися з батьками вихованців і з малюками, пропонувати старшим привітати молодших, допомогти батькам роздягнути маленьких, завести у групу, дати іграшку, заспівати чи заспокоїти того, хто капризує. Педагог організовує спільну діяльність дітей: ігри, чергування у роздягальні, куточку природи, накривання на стіл до сніданку. Педагог створює умови для формування культурно-гігієнічних навичок, самостійності, організованості, залучає для допомоги старших вихованців.

Н. Дятленко звертає увагу на те, що навіть у календарному плані має прослідковуватись аспект узгодження видів робіт із дітьми між вихователем і помічником. Так, під час ранкового приймання в контексті індивідуальної роботи, ігор, конструктивної діяльності з молодшими дітьми відповідальним має бути помічник вихователя. Зі старшими в ході індивідуальної роботи, ігор, добору матеріалів до заняття, LEGO-конструювання відповідальний вихователь. Також він відповідальний у ході підготовки і власне сніданку з молодшими вихованцями (він знаходиться з тими дітьми, в яких формуються певні навички, а помічник – з малюками, у яких навички закріплюються і удосконалюються). Отже, зі старшими дітьми в цей момент знаходиться помічник вихователя. До ранкового кола молодших дітей залучають за бажанням, і головна роль відводиться помічнику вихователя, старших усіх долучають до такої діяльності, і відповідальним є вихователь. Якщо взяти до уваги спільне заняття, то, звичайно, відповідальним щодо діяльності як молодших, так і старших буде вихователь.

Після сніданку помічник вихователя і чергові діти прибирають зі столів, а вихователь разом з іншими черговими готує матеріали до заняття і стежить за діями дітей в ігровому куточку.

Л. Русан, Г. Колосінська пропонують розподіл обов'язків вихователя і його помічника у різновіковій групі. Ранковий

прийом дітей забезпечує вихователь. У цей час він спілкується з батьками вихованців, індивідуально займається з дітьми. Помічник вихователя провітрює приміщення, прибирає групову кімнату, готується з черговими до сніданку. Вихователь проводить ранкову гімнастику, в цей час помічник вихователя отримує сніданок на кухні. Коли вихователь організовує гігієнічні процедури, підготовку до сніданку і сніданок, помічник вихователя роздає їжу, разом із черговими прибирає посуд, миє його. Після прийняття дітьми їжі вихователь готується до занять, а помічник вихователя в цей час прибирає приміщення, допомагає у підготовці до заняття.

Під час проведення вихователем занять із різними підгрупами дітей помічник допомагає організувати ігри з дітьми, які не присутні на занятті, одягає молодших дітей на вулицю. Після проведення занять вихователь виводить молодших дітей на прогулянку, а його помічник у цей час допомагає швидше зібратися на прогулянку старшим дітям. На прогулянці педагог організовує різноманітну діяльність усіх дітей, а помічник прибирає, провітрює групову кімнату, готується до обіду.

Коли з прогулянки повертаються спочатку молодші, а потім старші діти, вихователь організовує обід, а помічник зустрічає менших вихованців з вулиці, роздає їжу, організовує обід, разом із черговими прибирає, миє посуд. Після обіду в режимі дня дошкільників денний сон. Вихователь вкладає дітей спати, а помічник у цей час прибирає приміщення і миє посуд. Після денного відпочинку вихователь організовує одягання дітей і загартувальні процедури, помічник допомагає йому в цьому. Подальша діяльність вихователя передбачає організацію полуденку, а його помічника – миття посуду.

Друга половина дня для вихователя – це організація дитячих ігор, самостійної художньої діяльності, спілкування, прогулянки, бесід з батьками, індивідуальної роботи тощо, для його помічника – це прибирання і провітрювання приміщення, допомога в одяганні малюків на прогулянку.

Як бачимо, дуже важливу роль в організації життя дошкільнят відіграє повна узгодженість дій між вихователем та помічником вихователя. Останній має усвідомлювати свою роль в освітньому процесі, володіти основними прийомами організації режимних процесів. У найбільш напружені моменти (перехід від одних процесів до інших) помічник вихователя повинен бути поруч із вихователем і дітьми. Увесь персонал, що працює з малюками, має бути обізнаний з особливостями індивідуального підходу до дітей (намагатися враховувати індивідуальні особливості дошкільнят: темперамент, самопочуття, рівень підготовки до здійснення певної дії (наприклад, хтось слабший, а хтось сильніший), гендерних особливостей, ступеня розвитку вольових зусиль, концентрації уваги, інтересів, бажань), здатен зрозуміти та побачити кожну дитину і спільноту загалом.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Розкрити сутність особистісно орієнтованого підходу до дітей в освітньому процесі різновікової групи.

2. Пояснити сутність диференційованого підходу до дітей в умовах різновікової групи.

3. Розкрити спільне і відмінне в організації режиму життєдіяльності дітей у групах одного віку і в різновіковій.

4. Схарактеризувати основні форми організації діяльності дітей у різновіковій групі.

5. Які застереження і побажання варто враховувати, використовуючи ту чи іншу форму організованої діяльності дітей у різновіковій групі?

6. Розкрити алгоритм життєдіяльності дітей у різновіковій групі.

7. Хто має узгоджувати між собою різні види роботи з дітьми в умовах різновікової групи ЗДО?

8. Навести приклади розподілу обов'язків в освітньому процесі різновікової групи між вихователем і його помічником.

9. Назвати індивідуальні особливості дітей дошкільного віку, про які мають знати вихователь і помічник вихователя.

10. З'ясувати значення часових градацій в орієнтовному розпорядку дня дітей різновікової групи.

11. Чому, на Вашу думку, режим дня є основою організації життя дітей різновікової групи?

Тема 3
РОЗВИВАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ РІЗНОВІКОВОЇ
ГРУПИ

План

1. Середовище різновікової групи закладу дошкільної освіти як умова всебічного розвитку дитини.
2. Предметно-просторове розвивальне середовище закладу дошкільної освіти у державних документах дошкільної галузі.
3. Предметно-просторова організація різновікової групи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти. Київ, 2021. 38 с.
2. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». 2-ге вид. Тернопіль: Мандрівець, 2022. 216 с.
3. Інструктивно-методичні рекомендації «Організація роботи та дотримання вимог з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності у закладах дошкільної освіти». Додаток до листа МОН від 14.02.2019 р. № 1/11-1491.
4. Інструктивно-методичні рекомендації «Щодо організації діяльності закладів освіти, що забезпечують здобуття дошкільної освіти у 2019/2020 навчальному році». Додаток до листа МОН України № 1/9-419 від 02.07.2019 р.
5. Крутій К. Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу: монографія: у 2 ч. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2009. Ч. I. Концепції, проектування, технології створення. 320 с.
6. Левінець Н., Плохута Я. Сучасні підходи до моделювання здоров'язберезувального середовища різновікової групи ДНЗ. *Вісник Інституту розвитку дитини*. Київ, 2014. № 35. С. 87–92.
7. Михайлова А. І., Кушнарєнко Е. М., Губанова Н. В. Організація роботи з дітьми різновікових груп: метод. посіб. Харків: Веста; Ранок, 2008. 64 с.

8. Пісоцька Л., Пісоцький О. Середовище розвитку дитини різновікової групи. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя)*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. № 3. С. 74–82.

9. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: підр. 2-ге вид. Київ: Академвидав, 2013. 464 с.

10. Примірний перелік ігрового та навчально-дидактичного обладнання для закладів дошкільної освіти. Наказ МОН України від 19.12.2017 р № 1633.

11. Прокопенко Л. В родинній групі цікаво й затишно. *Дошкільне виховання*. 2004. № 11. С. 20 – 22.

12. Русан Л., Колосінська Г. Різновікова група в дитячому садку. Київ: Шк. світ, 2007. 128 с.

13. Христич О. Нетрадиційне ігрове обладнання на майданчиках. *Дошкільне виховання*. 2018. № 1. С. 20–23.

1. Середовище різновікової групи як умова різностороннього розвитку дитини

Розвиток дитини залежить від того, наскільки правильно організовано її виховання, і від середовища, що її оточує. Воно може бути різноманітним і одноманітним, стандартним і неординарним. Тому середовище розглядається як одна з умов різнобічного розвитку дитини дошкільного віку.

Поняття «середовище» занадто широке. Воно не має чіткого й однозначного визначення в науці. Науковці трактують середовище як: сукупність впливів; усього того, що оточує, залучає до діяльності; як предмет, засіб, умову тощо.

На думку К. Крутій, найчастіше науковці говорять про середовище педагогічне, предметне, комунікативне, оздоровлювальне, освітнє, розвивальне, предметно-розвивальне тощо. Предметно-розвивальне середовище, на думку дослідниці, варто розуміти як сукупність природних, раціонально організованих, комфортних

обставин, насичених сенсорними, ігровими та дидактичними матеріалами. При цьому педагоги мають орієнтуватися на інтереси і пізнавальні запити дітей. Комунікативне середовище складають міжособистісні відносини між суб'єктами освітнього процесу.

Спираючись на думку В. Ясвіна, педагогічне середовище розглядаємо як сукупність впливів і умов формування особистості, можливостей для її розвитку, що знаходяться як у просторово-предметному, так і в соціальному оточенні. Предметне середовище дослідниця пояснює як сукупність різноманітних речей, виробів тощо, які оточують людину, а предметний світ дитинства – як середовище розвитку всіх видів дитячої діяльності. Згідно з ідеєю В. Петровського, розвивальне середовище – це поєднання предметних і соціальних засобів забезпечення різних видів діяльності дитини. Освітнє середовище варто розуміти як сукупність і взаємозв'язок умов, які впливають на освіту людини і забезпечують її, та присутність того, хто здобуває освіту в освітньому середовищі, взаємодію суб'єкта з оточенням.

Розвивальне середовище для дитини дошкільного віку – це середовище, яке сприяє особистісному зростанню у різних сферах життєдіяльності, зокрема фізичній, пізнавальній, комунікативній, художньо-естетичній, предметно-практичній тощо.

Як зазначає Н. Левінець, останнім часом зростає увага до проблеми створення здоров'язбережувального середовища в різновіковій групі ЗДО, тому що саме таке середовище спроможне вирішити низку актуальних завдань, а саме: збереження і зміцнення здоров'я дітей, формування культури здоров'я, основ здоров'язбережувальної поведінки тощо. Фахівець акцентує увагу на тому, що існують різні точки зору щодо визначення поняття «здоров'язбережувальне середовище», а в загальному розумінні – це сукупність санітарно-гігієнічних

норм, освітлення у всіх сферах організації життя і діяльності малюків у закладі дошкільної освіти. Спираючись на думку О. Кірпіченко, вона зауважує, що здоров'язбережувальне середовище дошкільної установи є певною системою, що поєднує навчально-виховний процес, соціальний та предметний компоненти. Соціальна складова включає педагогічний і медичний персонал, соціальне оточення дитини поза дошкільним закладом. Причому кожен із зазначених компонентів виконує відповідну функцію. Наприклад, колектив педагогів утілює основні фізкультурно-оздоровчі аспекти у практику роботи, медичний працівник контролює стан здоров'я та фізичний розвиток дітей, санітарно-гігієнічні норми в освітньому процесі, правильну організацію харчування малят. Предметна складова включає спортивне оснащення групи, фізкультурної зали, майданчика, різноманітні посібники, методичні рекомендації для організації керованої і самостійної діяльності дітей, які відповідають вимогам та особливостям дітей різного віку тощо.

Таким чином, середовище ЗДО і різновікової групи має забезпечувати інтелектуальний, естетичний, фізичний, моральний розвиток дитини, спонукати до трудової діяльності, малювання, ліплення, конструювання, гри, спілкування, сприяти позитивним емоціям, відповідати інтересам, потребам малюків, забезпечувати умови для різновікової взаємодії дітей між собою і спілкування з дорослими; надавати можливість малюку брати участь у спільній діяльності з молодшими чи старшими вихованцями або індивідуально займатися тією чи іншою справою на підставі вільного вибору; бути наближеним до затишної сімейної атмосфери.

2. Предметно-просторове розвивальне середовище закладу дошкільної освіти у державних документах дошкільної галузі

В Інструктивно-методичних рекомендаціях Щодо організації діяльності закладів освіти, що забезпечують здобуття дошкільної освіти у 2019/2020 навчальному році зазначені вимоги до такого

середовища: змістовність і насиченість (уникнення перенасиченості предметами і кольорами), готовність до трансформації; багатофункціональність; варіативність; безпечність (відповідність усіх елементів середовища вимогам, надійність і безпека використання); доступність. Облаштовуючи територію групових приміщень, майданчиків, варто правильно розподіляти простір на осередки для того, щоб, залучаючись до різних видів діяльності, дітям легко було змінити локацію. Діти потребують взаємодії як у парах, так і у групах по декілька осіб (3– 6), для цього потрібно мати спеціальні модульні меблі, які дитині буде досить легко пересувати. В документі йдеться про те, що в оснащенні приміщень ЗДО особливу увагу варто приділяти якості матеріалів, правилам добору іграшок та їх відповідності санітарно-гігієнічним вимогам. Тому освітній процес у дошкільному закладі варто обладнати відповідно до Примірного переліку ігрового та навчально-дидактичного обладнання для закладів дошкільної освіти, затвердженого наказом МОН України від 19.12.2017 р. № 1633.

Беручи, наприклад, за основу формування в дітей ігрової компетентності, в Примірному переліку ігрового та навчально-дидактичного обладнання для закладів дошкільної освіти наголошується на наявності певного забезпечення для ігрової діяльності дітей від народження до 3 років та більш розширеного арсеналу для дітей від 3 до 6 (7) років: іграшок, атрибутів, ігрового обладнання; предметів лялькового вжитку; побутової техніки та засобів зв'язку; фігурок (людей і тварин); транспорту; техніки, споруд, інструментів; настільних ігор; іграшок для ігор із піском, водою, снігом, вітром; м'яко-набивних іграшок; народних; сенсорних; музичних; оптичних; конструкторсько-будівельних; механічних інерційних/електронних іграшок; цифрових, з елементами живлення.

Як і в попередньо зазначених рекомендаціях, так і в Базовому компоненті дошкільної освіти (2021) йдеться про те,

що саме предметно-просторове середовище має бути сучасним і сприяти становленню компетентностей дітей під час здобуття ними дошкільної освіти в різних видах діяльності (руховій, здоров'язбережувальній, особистісній, предметно-практичній, технологічній, сенсорно-пізнавальній, логіко-математичній, дослідницькій, природничо-екологічній, ігровій, соціально-громадянській, мовленнєвій, комунікативній, художньо-мовленнєвій, мистецько-творчій та інших), навичок самостійної і спільної діяльності, соціальної взаємодії.

В Інструктивно-методичних рекомендаціях «Організація роботи та дотримання вимог з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності у закладах дошкільної освіти» (2019 р.) йдеться про те, що при створенні здоров'язбережувального, безпечного і комфортного розвивального середовища у ЗДО слід керуватися низкою принципів, а саме: врахування особливостей психічного розвитку дошкільнят на різних вікових етапах, рівня їхньої самостійності і активності; динамічність середовища; правильна організація, комплектування та відповідно гнучкий розподіл середовища на осередки; забезпечення позитивних емоцій.

При облаштуванні приміщень ЗДО і середовища вікових груп особливу увагу варто приділяти якості матеріалів, з яких виготовлене обладнання, правилам добору іграшок та їх відповідності санітарно-гігієнічним вимогам.

У Програмі розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» зазначається, що реалізація освітніх завдань і формування тих чи інших компетентностей дошкільника залежить значною мірою і від відповідного оснащення. Наприклад, для формування мистецько-творчої компетентності дошкільника важливу роль відіграє художньо-продуктивна діяльність (малювання, ліплення, аплікація), яка вимагає використання дітьми відповідного матеріалу і обладнання, як традиційного (олівці, різні за товщиною пензлі, фарби, папір (звичайний, гофрований), стеки, пластична маса, конструктори, твори митців (репродукції картин, ілюстрації,

декоративні розписи тощо), вироби народних умільців (вишивка, килимарство, народна іграшка, писанкарство, кераміка), так і природного, інноваційного, покидькового, шматочків тканини тощо. Автор чинної програми О. Білан акцентує увагу на тому, що і в ЗДО, і в сім'ї мають бути забезпечені оптимальні умови для повноцінного фізичного і психічного розвитку дитини.

Однією з таких умов є предметно-розвивальне середовище, яке сприятиме задоволенню різноманітних потреб дитини, розвитку творчості, розширенню світогляду. Кожний освітній напрям програми наголошує на необхідності використання того чи іншого арсеналу середовища, наприклад, «Гра дитини» розглядає необхідність використання різних видів ігор у освітньому процесі ЗДО: рольових, конструкторсько-будівельних, дидактичних, народних, рухливих, настільно-друкованих, театралізованих та ігор на розвиток креативності. У свою чергу використання зазначених ігор вимагає різноманітних іграшок, матеріалів, конструкторів, предметів замінників і обладнання для їх повноцінної реалізації. Задля формування компетентності дитини за освітнім напрямом «Мовлення дитини» програмою пропонується орієнтовний перелік художніх творів, щодо освітнього напрямку «Дитина у світі мистецтва» – орієнтовний перелік музичного репертуару.

Отже, предметно-просторове середовище різновікової групи має бути таким, що забезпечує дитячу цікавість, пізнавальну сферу, привертає увагу малюка, сприяє формуванню у дошкільника необхідних компетенцій. Водночас воно має відповідати вимогам, на яких наголошують: Інструктивно-методичні рекомендації: «Щодо організації діяльності закладів освіти, що забезпечують здобуття дошкільної освіти у 2019/2020 навчальному році»; «Організація роботи та дотримання вимог з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності у закладах дошкільної освіти» (2019 р.);

Примірний перелік ігрового та навчально-дидактичного обладнання для закладів дошкільної освіти (2017 р.); Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» та інші чинні програми.

3. Предметно-просторова організація різновікової групи

Освітній простір сучасного ЗДО – це особливе місце й умови (санітарно-гігієнічні, естетичні, психофізіологічні, педагогічні, міжособистісні, соціокультурні та ін.), в яких формується особистість малюка, а також здійснюється педагогічна діяльність вихователя.

Освітнє середовище в контексті освітнього простору відображає взаємозв'язок умов, які забезпечують набуття освіти людиною, проте передбачаються присутність того, хто навчається, в освітньому середовищі, взаємовплив, взаємодія оточення із суб'єктом. Воно має реалізувати на практиці розвиток особистості, забезпечити емоційне благополуччя дитини і її активність.

Поряд із цим терміном з'являються поняття «розвивальне середовище», «предметно-розвивальне середовище», які деталізують і доповнюють явище «освітнє середовище».

Основними складовими предметного середовища є природні, соціальні та культурні компоненти; праці різних фахівців (твори мистецтва, книги, меблі, предмети, посібники, іграшки, вироби прикладного мистецтва тощо); результати діяльності дорослих (персонал ЗДО, батьки), які втілюються у виставках, оформленні інтер'єру, посібників тощо; вироби дітей (малюнки, аплікації, саморобки та ін.). Коли йдеться про середовище розвитку дитини дошкільного віку, то найчастіше науковці роблять акцент на важливості предметно-просторового компонента. Предметно-просторовий компонент є основою освітнього середовища ЗДО, одним із його структурних компонентів (окрім суб'єктного та психолого-методичного). Завдяки впливові предметно-просторового

компонента задаються зміст і потенційні напрямки розвитку дитини. Він найбільше висвітлений у вітчизняній психолого-педагогічній науці. Оскільки розвиток дитини здійснюється в різних видах діяльності, в контексті предметно-просторової організації різновікової групи мова може йти про організацію різних осередків (центрів, локацій), які входять до складу мінісередовища групи.

Предметно-просторова організація приміщень ЗДО, вікових груп, прилеглої до закладу зеленої ділянки сприяє різнобічному розвитку дитини, якщо відповідає інтересам і потребам дошкільняти та забезпечує емоційний комфорт. До розвивального предметного середовища ЗДО належить ділянка з відповідними природними й архітектурними складовими, а саме: зелені насадження, територія з городом, садом, екологічна стежинка, оснащення для ігрових і спортивних майданчиків тощо. У приміщенні дошкільної установи є своєрідні компоненти, які насичують середовище, сприяють розвитку дитини, наприклад: зимовий сад, музичний і спортивний зали, коридори, рекреації, кімната природи, майстерня тощо.

Розвивальне предметне середовище вікових груп організовують відповідно до дитячих видів діяльності: гри, спілкування, навчання, праці, продуктивних видів (малювання, ліплення, аплікація, конструювання), літературно-мовленнєвої, музичної та театральної діяльності.

Створюючи відповідне середовище в різновіковій групі, варто пам'ятати про його функції та можливості використання в педагогічному процесі, організовуючи ту чи іншу діяльність дітей, брати їх до уваги. Такими функціями є: надання можливості дітям самостійно обирати ту чи іншу діяльність на основі вільного вибору; спілкуватися з дітьми різного віку; залучення до різних видів діяльності, стимулюючи інтереси дітей; удосконалення здібностей і умінь через самостійну активність у роботі з предметами, матеріалами, іграшками.

Так, якщо на території ЗДО знаходиться територія з садом, городом, то це сприятиме вихованню у дітей інтересу до природи, трудової діяльності, розвитку естетичного смаку, пізнавальної активності, оздоровлення. Малюки зможуть доглядати за рослинами, спостерігати за вирощуванням овочів і фруктів, ознайомлюватися з правилами екологічної безпеки. Якщо дошкільна установа має мінімузей, то це у свою чергу сприятиме відповідній спрямованості педагогічної діяльності вихователя, а саме: етнографічної, історичної, краєзнавчої. Діти можуть ознайомлюватися з різноманітними видами і жанрами мистецтва. У таких осередках проводяться екскурсії, тематичні заходи, відпочинок разом із сім'єю. Музична і фізкультурна зали сприяють вихованню засад музичної культури, фізичному розвитку дітей, розвитку естетичних почуттів і творчості, стимулюванню рухової активності, зміцненню здоров'я тощо. Такі осередки активно використовуються для проведення занять, свят, розваг, тематичних вечорів, музичних дійств, рухливих ігор, фізкультурних свят, гуртків (наприклад хореографічних).

Групові кімнати забезпечують різносторонній розвиток малюків, реалізують завдання предметно-ігрової діяльності. В них відбуваються різні заняття, проводяться ігри, здійснюється самостійна діяльність дітей. Якщо ЗДО має КІК (комп'ютерний ігровий комплекс), то це у свою чергу сприяє вихованню інтересу дошкільнят до сучасних технічних засобів, ознайомлює з комп'ютерними технологіями, розвиває інтелектуальні здібності, навички роботи на комп'ютері.

Як зазначає О. Христич, задля активного пізнання світу дитиною простір необхідно устаткувати таким чином, щоб їй було безпечно гратися, спілкуватися з дітьми різного віку, розвиватися. Важливу роль педагог відводить дитячим майданчикам, вдосконалити які можна власноруч. Наприклад, для дітей 3 – 6 років можна організувати «комашину галявину». Для неї потрібен шматок фанери круглої форми, який розміщується на шині, розкреслений ігровим полем із клітинок (3×3). У ящичку або кошику знаходяться

гладенькі камінці, які розмальовані як жучки-сонечка, квіточки тощо. Діти молодшого віку називають кольори комашок у кошику. Потім вихователь відповідно розміщує в клітинках ту чи іншу «комашку», а малюки мають відповідно розставити по лінії в кожному клітинку «комашку» відповідного кольору. А ще можна запропонувати малятам зібрати з «галявини» всіх «сонечок» чи «бджілок», залишивши на ній якийсь один вид «комах».

Для дітей середнього і старшого віку завдання буде складнішим. Вихователь розміщує у верхній клітинці ліворуч «комашку», а в нижній клітинці праворуч – «квіточку». А потім пропонує дитині, відповідно до умов, виконати завдання, наприклад: допомогти «комашці» дістатися до «квіточки» через хід – дві клітинки праворуч, одна вниз, одна клітинка ліворуч, одна вниз тощо. Можна дошкільнят запропонувати самотійно обрати найкоротший маршрут для «комашки» до «квіточки» відповідного кольору.

Узагалі різновікова група має бути наближеною до умов сім'ї, де зручно розташовані меблі, осередки, все, що оточує дитину. Залежно від комплектації, вона має містити відповідні столи та стільці. Якщо в групі виховуються діти від наймолодших до старших дошкільнят, звичайно, варто мати столи і стільці різних розмірів. Меблі також мають бути промарковані (на основі санітарно-гігієнічних вимог та стандартів, даних медичного огляду, проведеного на початку навчального року). Дитина має знати і розуміти, де її стільчик, місце за відповідним столиком. Ліжка в спальні теж мають бути різного розміру. Розміщуючи шафи, гачки для одягу та рушників, треба пояснювати дітям, що розташовані нижче призначені для дітей молодшого віку, а ті, що вище – для старших дошкільнят.

Важливе значення має розташування меблів. Вихователі найчастіше розміщують столи, стільці, ліжка за віковими

підгрупами. Такий підхід допомагає педагогу диференціювати тривалість режимних процесів, висувати єдині вимоги до дітей одного віку та урізноманітнювати діяльність дітей різного віку. Наприклад, якщо мова йде про спальну кімнату, то ліжка найменших розташовують у дальній частині кімнати. Розміщуючи столи, варто потурбуватися, щоб усім дітям було добре чути і видно вихователя, зручно виходити з-за столу, не заважати іншим.

Оснащуючи територію для гри, варто виділити ігровий куточок для малюків і затишне місце для ігор старших дошкільників. Отже, іграшки та ігрові матеріали можуть розміщуватися в різних місцях групової кімнати. Головне, щоб вони були легкодоступні і спонукали малюка до діяльності. Ігрові матеріали для маленьких мають розміщуватися на нижніх полицях, старші діти можуть використовувати шафи, полички, розташовані вище, оскільки вони наперед визначають, у що будуть гратися і які ігрові матеріали їм можуть знадобитися. Як зазначає Л. Прокопенко, розподіл іграшок між підгрупами має умовний характер. За певною підгрупою закріплюються ті ігри й посібники, які не знадобляться іншим, бо є для них або занадто простими, або, навпаки, дуже складними. Решта іграшок можуть бути спільними. Діти самостійно можуть користуватися будь-якими з них, але в процесі керівництва грою вихователь має привчати дітей користуватися іграшками і матеріалом за призначенням.

Посібники для рухової діяльності, ігрові матеріали й іграшки мають бути в кількох екземплярах (для менших і старших дітей).

Розвивальне середовище різновікової групи умовно розподіляється на осередки, які мають місце і в одновіковій групі: пізнавально-інтелектуальний, фізкультурно-оздоровчий, ігровий, мовленнєвий, художньо-естетичний, самоорганізації тощо. Відповідно воно має бути насичене різноманітними матеріалами, предметами, обладнанням, що забезпечує фізкультурно-оздоровлювальну, пізнавальну, комунікативну, художньо-перетворювальну та емоційно-рефлексивну активність дошкільника.

У кожному з них – матеріал для дітей різного віку, розташований таким чином, щоб його могла використати кожна дитина. Осередки час від часу поповнюються новими дидактичними матеріалами, іграми, обладнанням для розвитку наочно-дійового, наочно-образного та логічного мислення, інтелекту дітей. Орієнтовний приклад осередку образотворчої діяльності для дітей різновікових груп за основними видами творчої діяльності дітей дошкільного віку представлений у додатку Б.

Гігієнічні приміщення (умивальна, туалет) мають знаходитися близько до групової кімнати для зручності спостереження за дітьми. У роздягальній, окрім шаф для одягу, мають бути лави кількох розмірів, дзеркало, засоби догляду за одягом та взуттям.

Важливо, щоб різновікова група мала облаштований майданчик на подвір'ї. Там мають бути різноманітні ігрові споруди, територія для ігор із піском, фізкультурний майданчик, гойдалки, каруселі тощо. Обов'язково, якщо дозволяє площа території, мають бути ділянки з садом, городом, квітником.

Таким чином, важливу роль у різнобічному розвитку і забезпеченні соціально-культурного становлення й активності дітей різновікової групи відіграє предметне розвивальне середовище – система матеріальних динамічних і змінних об'єктів діяльності дитини. Раціонально організоване, воно забезпечує належну організацію педагогічного процесу, створює оптимальні умови для різних видів дитячої діяльності, допомагає в розвитку самостійності та реалізації здібностей дитини, набутті нею життєвого досвіду, здійснює виховання і навчання, об'єднує дітей у підгрупи за інтересами, здібностями, заохочує малюків до досліджень, випробовування власних ідей, розвиває здатність дітей здійснювати вибір, забезпечує гармонійні відносини між дитиною та довкіллям.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Розкрити проблему «середовища» в поглядах науковців.
2. Чому на сьогодні особливу увагу приділяють фахівці проблемі здоров'язбережувального середовища в ЗДО?
3. Схарактеризувати Інструктивно-методичні рекомендації «Щодо організації діяльності закладів освіти, що забезпечують здобуття дошкільної освіти у 2019/2020 навчальному році» щодо проблеми організації предметно-просторового розвивального середовища ЗДО.
4. Схарактеризувати Інструктивно-методичні рекомендації «Організація роботи та дотримання вимог з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності у закладах дошкільної освіти» щодо проблеми створення розвивального середовища в ЗДО.
5. Використовуючи Примірний перелік ігрового та навчально-дидактичного обладнання для закладів дошкільної освіти, з'ясувати: який арсенал оснащення використовується для реалізації різних видів діяльності і завдань освіти дітей у ЗДО (наприклад для забезпечення пізнавально-дослідницької діяльності дітей тощо.).
6. З'ясувати спільне і відмінне у предметно-просторовій організації середовища групи дітей одного віку і різновіковій.
7. Порівняти чинні програми розвитку дитини дошкільного віку щодо проблеми розвивального середовища для дітей дошкільного віку.
8. Розкрити інтегративний характер проблеми щодо предметно-просторового розвивального середовища в різновіковій групі ЗДО з раніше вивчених навчальних дисциплін «Педагогіка дошкільна», «Освітнє середовище ЗДО».
9. Хто з відомих науковців, практиків розглядав той чи інший аспект означеної проблеми та в чому полягає її сутність?
10. Підготувати словничок термінів до теми.

Тема 4
СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ РІЗНОГО ВІКУ В УМОВАХ
РІЗНОВІКОВОЇ ГРУПИ

План

1. Різновікова група як соціально-психологічне явище та її значення у спілкуванні дошкільників.
2. Спілкування молодших і старших дошкільників у різновіковій групі: головні педагогічні аспекти.
3. Роль вихователя у становленні гармонійного спілкування дітей у різновікових групах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авраменко О. О. Проблема міжособистісних взаємин дітей в різновіковій групі дошкільного навчального закладу. *Науковий вісник Миколаївського державного університету: збірник наукових праць. Спецвипуск: Педагогічні науки: у 2 т.* Миколаїв: МДУ, 2008. Т. 2. Проблеми передшкільної освіти в сучасних умовах. С. 7–13.
2. Авраменко О. О. Соціалізація дітей у різновікових групах дошкільного навчального закладу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Одеса, 2014. 21 с.
3. Айзенбарт М. М. Формування соціальних міжособистісних відносин дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності. *Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка. Наукові записки кафедри педагогіки.* 2014. . Вип. XXXVII. С. 23 – 34.
4. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». 2-ге вид. Тернопіль: Мандрівець, 2022. 216 с.
5. Гончаренко А. Різновікова група: вимушена необхідність чи перевага? *Дошкільне виховання.* 2014. № 10. С 14–17.

6. Кузь В. Г., Печенко І. П. Соціалізація дітей в умовах сільських навчально-виховних комплексів «загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад». Київ: Міленіум, 2004. 212 с.
7. Михайлова А. І., Кушнарєнко Е. М., Губанова Н. В. Організація роботи з дітьми різновікових груп: метод. посіб. Харків: Веста; Ранок, 2008. 64 с.
8. Михальська С. А. Роль однолітків у формуванні дитини дошкільного віку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2015. Т. 2. Вип. 2. С.16–21.
9. Паласевич І. Особливості організації життєдіяльності дітей різновікової групи. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2015. Т. 2. Вип. 2. С. 115–121.
10. Підлипняк І. Ю. Міжособистісне спілкування дітей у різновіковій групі дошкільного закладу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2015. Т. 2. Вип. 2. С. 211 – 216.
11. Пісарєва О. Особливості прояву ціннісних орієнтацій у спілкуванні старших дошкільників. *Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка. Наукові записки кафедри педагогіки*, 2014. Вип. XXXVII. С. 45–54.
12. Смольникова Г. В. Різновікова група в ДНЗ. Київ: Шк. світ, 2015. 120 с.
13. Смольникова Г. Всі разом дружать, як долоньки. Створення умов для гармонійного спілкування дітей у різновікових групах. *Дошкільне виховання*. 2000. № 11. С. 10–11.
14. Смольникова Г. Вчимо дітей спілкуватися. *Дошкільне виховання*. 2004. № 9. С. 14 – 16.
15. Смольникова Г. Як створити позитивний мікроклімат у різновіковій групі. *Дошкільне виховання*. 2017. № 6. С. 6 – 9.

16. Смольнікова Г. В. Психологічні особливості спілкування дітей в різновікових групах дошкільного навчального закладу: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2008. 23 с.

1. Різновікова група як соціально-психологічне явище та її значення у спілкуванні дошкільників

Загалом група ЗДО розглядається як середовище, де відбувається міжособистісне спілкування між дітьми різного віку. Разом з тим для цієї спільноти є властивими абсолютно всі соціальні явища взаємодії. Крім того, як соціально педагогічне явище (дитяча спільнота, колектив) різновікова група є важливим засобом виховного впливу на підростаючу особистість. Зокрема, Т. Рєпіна визначила такі її характеристики й напрямки функціонування:

- розвиток збагачення досвіду поведінки та спілкування у колективі;
- оптимізація процесу становлення статевих відмінностей, орієнтування та апробація гендерних ролей, дій та вчинків;
- формування ціннісно-орієнтаційної єдності малої групи; вдосконалення навичок і вмінь соціальних контактів із ровесниками.

Я. Коломінський, спеціаліст у галузі психології малих груп, підкреслював, що спільнота дітей у дошкільному закладі є найбільш раннім об'єднанням. Саме тут виникають процеси, які сприяють формуванню у дітей дошкільного віку соціально схвалюваних дій та вчинків. Окрім того, це ще й соціальне об'єднання, у якому діти обмінюються думками, вчаться поступатися власним бажанням на користь спільних запитів, набувають певних здатностей і вмінь контактувати, а також апробують отриманий досвід (наприклад, встановлення контактів у ситуаціях різного змісту та спрямування (навчальних, виховних). Одночасно група у ЗДО для дітей є

джерелом набуття досвіду поведження у конфліктних ситуаціях, особистісних інтеракцій, узгодження дій у спільній діяльності. Це могутній фактор оптимізації процесу комунікацій між дітьми одного віку.

С. Михальська наголошує на тому, що група ЗДО є своєрідним первинним колективом, а процеси, які відбуваються в ньому, є неоціненним багажем для зростаючої особистості. У цьому середовищі започатковуються та формуються важливі риси характеру, спрямованість дитини. Малюк залучається до культури, отримує знання та уявлення про моральні норми. Неоціненним є набутий досвід стосунків у різних комунікаціях, з'являються інтеракції між ровесниками, виникають перші особистісні симпатії-антипатії. На думку авторки, дитяча спільнота є могутнім джерелом розвитку навичок спілкування і перебігу процесів самоствердження дітей одного віку.

Особливим утворенням у соціальному плані є різновікова група ЗДО. Загальновідомим є факт, що вона має різноплановий вплив на дітей, при цьому не лише дітей одного віку. Так, І. Підлипняк, аналізуючи у цьому контексті стосунки дітей, приходять до висновку щодо збагачення досвіду дітей у взаємодії, яка носить міжособистісний характер. Так, у представників означеної дитячої спільноти з'являються спільні бажання, погляди, інтереси, оскільки вони із задоволенням спілкуються. При цьому дорослі мають змогу залучати до цього процесу менших. Отже, у виграші опиняються представники всіх вікових категорій. Також на міжособистісне спілкування у різновіковій групі впливає участь дітей у різних видах і формах діяльності (конструктивній, ігровій, навчальній), стосунки з дорослими, які мають діловий характер. Однолітки вчать узгоджувати дії, визначати пріоритетні цілі, беруть участь у спільних заходах і діях, виникає доброзичливість у стосунках з іншими, формується повага до співрозмовника, активізуються процеси розвитку мовлення.

Натомість І. Паласевич у першу чергу цікавлять процеси організації життя та діяльності у різновіковій групі. Дослідниця зазначає, що тут вихователь має величезні можливості щодо залучення дітей до діяльності різного контексту: ігрової, гносеологічної, трудової, образотворчої, театралізованої. Всі вони сприяють становленню процесів взаємодії міжособистісного характеру: діти об'єднуються на основі симпатій, спілкуються один з одним, набуваючи навичок взаємодії, вчаться встановлювати та підтримувати дружні стосунки. Водночас, як наголошує авторка, активність дітей реалізується на основі об'єднань за інтересами, що вважається основою виникнення партнерських стосунків. Міжособистісне спілкування у різновіковому колективі сприяє більш узагальненому пізнанню довкілля, а також поглибленню досвіду міжособистісних стосунків, набуттю комунікативних навичок, збагачуються різнопланові інтеракції з партнерами під час взаємодії.

М. Айзенбарт у свою чергу підмітив, що дитяча спільнота у дошкільному дитинстві є могутнім чинником становлення особистості, оскільки у її середовищі малюк накопичує багаж соціальних умінь і навичок: з'являються та диференціюються процеси спільної взаємодії у спілкуванні один з одним, удосконалюються вміння розуміти партнера на рівні емоційних переживань, виникають і вдосконалюються стосунки, які ґрунтуються на позитивному ставленні один до одного, з'являються спільні інтереси, мають місце контакти у мікрогрупах за статевими ознаками, набувають подальших прогресивних змін у комунікативні спільні дії, суттєво розвиваються вміння дітей діяти в конфліктних ситуаціях. Дослідник вказує, що всі ці явища поєднуються в іграх дітей. Соціальні взаємини актуалізуються найвищою мірою, а групові процеси сприяють становленню дружніх, гуманних стосунків.

О. Пісарева, аналізуючи спілкування та взаємодію дошкільників одного віку у середовищі різновікової спільноти, зауважує, що визначальним чинником групових процесів є потреба у спілкуванні. Вона надзвичайно актуалізується у цьому віковому періоді. Завдяки явищам групової динаміки, стосунки між однолітками набувають певних ознак: повага до співрозмовника, уважність; емоційність у взаємодії, співчуття до інших; вияви ініціативи у комунікації, сенситивність до оцінок власних дій та вчинків, рис характеру співрозмовників. Такі особливості взаємин між ровесниками (за умови вдалого педагогічного керівництва з боку дорослого цієї спільнотою) мають поступово набувати гуманного характеру, викликаючи у дітей позитивну налаштованість на соціальні контакти, та сприяти розвитку комунікації, компетентності у спілкуванні та конструктивного поводження у різноманітних ситуаціях.

Натомість Р. Бедраль міжособистісні стосунки відносить до основного чинника виховання культури здоров'я у різновікових групах. При цьому взаємодія дошкільників один з одним також є чинником становлення особистості та різних її властивостей. Так, особливості спілкування дітей у різновіковій групі ЗДО О. Авраменко розглядає як основний чинник соціалізації дошкільників. Науковець визначає такі їх риси: емоційні прояви у середовищі спільноти на поведінку інших, емпатія та її оцінка в інших виявах ініціативності у плані мовленнєвих засобів спілкування, активність у розвитку контактів з іншими членами спільноти, збільшення кількості стосунків у середовищі різновікового колективу. Крім того, у міжособистісних контактах важливими є оцінка партнерами один одного, намагання зберегти, налагодити взаємодію, прагнення виконувати спільні дії, співпрацювати з однолітками. Водночас дослідник намагався на теоретичному й емпіричному рівнях обґрунтувати тезу про те, що розвиток відповідних ознак втрачається за невмілої педагогічної організації з боку дорослих, зокрема вихователів, адже за таких умов міжособистісні контакти набувають стійкості.

Процеси міжособистісної взаємодії спілкування у середовищі різновікової групи досліджувалися Г. Смольниковою. Так, авторка зазначає, що основою такої діяльності є узгодження дій дітей, їх спрямованість на позитивні стосунки та бажання досягнути раніше визначеної мети. Активність партнерів орієнтована насамперед на збагачення соціального досвіду. Основним чинником є діалогічний характер мовлення дітей. Також дослідниця зазначає, що доречним буде спонукати дітей до встановлення контактів у різновіковому колективі, формувати бажання до взаємодії як з однолітками, так і з представниками іншої вікової категорії, стимулювати активність дітей у процесі комунікації, вчити виявляти повагу й увагу до співрозмовників, формувати емоційний зв'язок з іншими (емпатію). Разом з тим, наголошує Г. Смольникова, представники таких спільнот прагнуть розширити коло спілкування з іншими членами проте більшість не в змозі досягнути самотужки найвищої міри прояву суб'єктності (реалізувати себе як особистість).

Г. Смольникова акцентує на тому, що старші дошкільники виявляють бажання до різних форм спілкування: і ділового, і пізнавального. Їх симпатії є більш стійкими, ніж інших молодших членів спільноти. Вони також набувають впливового статусу у колективі завдяки високим оцінкам значно менших учасників взаємодії. Старші діти потребують постійних співрозмовників, для яких вони є лідерами. Одночасно авторка наголошує на необхідності використання цілеспрямованої діяльності та педагогічної організації таких дитячих спільнот, що в цілому сприятиме особистісному зростанню та розвитку позитивних взаємин у групі.

У дослідженнях інших науковців приділяється увага саме проблемам оптимального існування таких колективів. Так, О. Бутенко пропонує створювати певні умови та цілеспрямовано впливати на удосконалення позитивних взаємин між їх членами.

Авторка наголошує, що об'єктом виховних впливів мають бути гуманні стосунки між дітьми (їх динаміка), усвідомлення власних мотивів поведінки в інтеракціях, емпатія і толерантність у стосунках один з одним, адекватна оцінка дій. На наступному етапі варто розвивати у дітей відчуття належності до колективу (групи), єдність емоцій та емоційних станів, вміння здійснювати контроль за своєю поведінкою, адекватно реагувати на критику стосовно себе. На завершальному етапі робота педагога має спрямовуватися на систематизацію та узагальнення членами різновікової групи соціальних та моральних знань та уявлень. Саме така організація педагогічної роботи, на думку авторки, сприятиме найвищій мірі гармонійних стосунків.

Н. Меркулова особливості взаємодії у різновіковій групі між дітьми вважає чинниками виховання культури поведінки. Досягти мети у відповідних виховних впливах можна, на її думку, за умови створення і використання відповідних технологій. Вона зазначає, що стосунки дітей у різновіковій групі сприяють більш ефективному формуванню моральних норм, досвіду соціальної поведінки та взаємодії, засвоєнню особистістю цінностей. Важливою умовою функціонування таких спільнот є компетентність вихователя, його педагогічна майстерність, наявність у розпорядженні інноваційних технологій роботи з дітьми у різновіковій групі.

Отже, різновікова група ЗДО на сьогодні розглядається як феномен, який поєднує у собі соціальний, психологічний, особистісний і педагогічний аспекти. Їх функціонування передбачає особистісне зростання дітей у плані набуття досвіду взаємодій, опанування соціальних і моральних норм поведінки. Перебування в таких спільнотах визначається певними особливостями спілкування дітей як із однолітками, так і з представниками інших вікових категорій. Визначальними ознаками стосунків у різновіковій спільноті є: потреба у контактах, вияви симпатій, статева диференціація, емпатія та розуміння партнерів, гуманність у стосунках, орієнтування на етику взаємин, розширення соціальних

контактів. Досягти максимального рівня комунікацій у таких колективах можна за умови цілеспрямованої педагогічно вмотивованої діяльності вихователя щодо організацій життєдіяльності дітей різного віку в закладах дошкільної освіти.

2. Спілкування молодших і старших дошкільників у різновіковій групі: головні педагогічні аспекти

Спілкування – один із видів діяльності у дошкільному віці. Дитина спілкується з дорослими, ровесниками, старшими чи молодшими дітьми в різних сферах життєдіяльності: вдома, у садочку, під час ігор, на заняттях, прогулянці, під час режимних моментів (умивання, одягання тощо). Коли дитина потрапляє до різновікової групи, істотно змінюється соціальна ситуація розвитку дитини, яка до відповідного моменту визначалася зв'язками в системі «дитина – близький дорослий» в умовах сімейного виховання. А від моменту приходу до колективу дітей різновікового складу в малюка спілкування доповнюється ширшим ланцюжком взаємодії в системах «дитина – інший дорослий», «дитина – ровесник», «дитина – дитина іншого віку».

Як зауважують О. Авраменко, В. Кузь, І. Печенко, взаємодія і спілкування дітей різновікової групи одне з одним мають важливе значення і великий вплив на розвиток позитивних сторін особистості як старших, так і молодших вихованців. Діти різного віку в умовах такої групи вирішують складні виховні завдання, а саме: менші вчаться уважно ставитися до старших, старші починають опікуватися меншими, діти набувають комунікативних навичок. В освітньому процесі різновікової взаємодії має місце взаємонавчання та взаємовиховання. Діти отримують нові знання, вміння і навички, закріплюють і узагальнюють їх. Старші є більш досвідченими, вихованими, практично є для менших наставниками, а малята уважно стежать за поведінкою і вчинками старших, особливостями їхньої діяльності.

Проблеми, які виникають у системі «молодший – старший дошкільник», стають спільними. Тому можна вважати, що взаємодія дітей в умовах різновікової групи виконує функцію соціального захисту, метою якої є:

- допомога старших молодшим в організації їхньої життєдіяльності;
- захист тих вихованців, які через різні причини не в змозі реалізувати себе у групі однолітків;
- забезпечення емоційного комфорту всім вихованцям, адже створюються умови для кожної дитини, щоб вона мала можливість взаємодіяти і спілкуватися з дитиною того віку, з якою вона себе комфортно почуває.

Сформувані навички позитивного спілкування в системі «дитина – дитина іншого віку» в умовах різновікової групи можна, якщо малюки включені у спільну діяльність: гру, працю, навчання, побутову тощо. Для цього, на думку Г. Смольникової, необхідно забезпечити *внутрішні і зовнішні чинники*, які активізують спілкування. Так, серед *внутрішніх чинників* авторка виділяє вдосконалення мовлення дітей як важливого засобу спілкування та актуальність потреби у спілкуванні для кожного вихованця. *До зовнішніх чинників спілкування* дослідниця відносить створення відповідного середовища різновікової групи, яке має сприяти злагодженій і активній взаємодії молодших і старших дошкільників.

У формуванні дитячої спільноти особливу роль відіграє вихователь різновікової групи. Саме він має допомогти дітям встановити стосунки співпраці та взаємодопомоги. Педагог має створити відповідний позитивний мікроклімат, у якому господарями будуть радість, зацікавленість, взаємодопомога, стимул до спілкування.

Основний чинник, що впливає на побудову міжособистісних стосунків вихованців різновікової групи, є характер взаємодії педагога з дітьми. Варто не забувати, що саме стиль спілкування вихователя і помічника вихователя стає для старших дошкільнят моделлю поведінки (взаємин) щодо молодших. Є. Смірнова виділяє п'ять педагогічних стилів взаємодії вихователя з дітьми: стиль потурання; індіферентно-

формальний; індивідуальноорієнтований; директивний; орієнтований на дитячу спільність.

Для першого стилю характерним є те, що вихователь орієнтований на самостійність дітей, дозволяє їм робити усе, що вони хочуть, він має низький ступінь залучення у життя дітей, водночас постійно знаходиться у позитивному емоційному стані. Негативні дії дітей виправдовує тим, що вони ще маленькі.

Другий стиль виявляється у стурбованості результатами та успішністю навчання і низькій мірі взаємодії з дітьми. Для такого вихователя характерна вербальна взаємодія через заклики до слухняності і гарної поведінки, яка базується на нейтральному або негативному емоційному фоні. Найчастіше такого педагога цікавлять дорослі люди і спілкування з ними. Це можуть бути, наприклад, вихователі з інших груп, які заходять у справи. В іншому разі вихователь намагається зайнятися своїми справами.

Для третього стилю характерним є те, що вихователь успішно здійснює індивідуальний підхід до дитини, передає малюкам знання й уміння, позитивно емоційно налаштований, але водночас не бачить потреби організувати дитяче спілкування і взаємодію. Дотичність до дитячого спілкування мінімальна, проблемами дітей переймається у разі виникнення конфліктних ситуацій.

Для директивного стилю характерна спрямованість на результат навчання або діяльності вихованців, що здійснюється на фоні негативного емоційного стану. Включення вихователя в життя дітей практично відсутнє, він висловлює докори на адресу дітей, осуджує їх за відсутність певних навиків. Такий вихователь ставиться до малюків так, ніби вони малорозвинені та розумово обмежені.

Останній стиль, орієнтований на дитячу спільність, характеризується тим, що вихователь – активний учасник дитячої діяльності. Він цікавиться життям дітей і допомагає їм вирішувати проблеми та конфліктні ситуації. Маючи позитивний емоційний стан, активно залучається до спільноти дітей, сприяє розвитку взаємодії та спілкування, дає зразки вирішення проблем і є одним із членів

колективу. Про дієвий вплив педагога свідчать самотійність малюків, відсутність скарг, непорозумінь, звертань.

Кожна дитина, яка приходить до закладу дошкільної освіти, хоче відчувати увагу, прихильність, симпатію до себе. Тому дуже важливо, щоб вихователь вітався як із кожною дитиною, так і з її батьками особисто. Дивитися дитині в очі, звертатися на ім'я, фізично контактувати (обійняти, погладити по плечу, потиснути руку) – все це допоможе кожній зрозуміти, що вона бажана, важлива для педагога.

Характер взаємодії дітей виявляється в особливостях їх спілкування між собою та здатності узгоджувати свої дії у процесі спільної діяльності. Якщо вона ґрунтується на співпраці, симпатії і прихильності одне до одного, то все це робить діяльність більш ефективною, сприяє особистісному зростанню кожного малюка. У разі вияву зверхності, домінування, недобррозичливості, агресивності, заздрості атмосфера колективу суттєво погіршується, стає тривожною, незатишною, конфліктною.

Як свідчать фахівці, молодшу дитину в різновіковій взаємодії приваблює власне сам факт спілкування зі старшими дошкільнятами. Це дає можливість малюкові ідентифікувати себе з більш досяжним зразком порівняно з дорослим. Так, Г. Смольникова, посилаючись на дослідження Є. Герасимової, акцентує нашу увагу на тому, що існують п'ять основних моделей взаємодії між молодшими й старшими дошкільниками різновікової групи.

Перша – заборонна модель. Характеризується тим, що старша дитина не дозволяє молодшій брати активну участь у діяльності, докладає максимальних зусиль, щоб зробити її спостерігачем, дозволяючи лише окремі реакції у вигляді жестів, емоційних виявів тощо. Дії молодшій дитині заборонені. Беручи до уваги таку модель, результату досягає лише старша дитина.

Друга – обмежувальна модель. Для неї характерним є те, що старший дошкільник залучає молодшого до діяльності, але

кожну його дію регламентує. Старша дитина переважає в плані ініціативності, водночас окремі уподобання малюка враховуються.

Третя модель – споглядальна. Менша дитина діє, а старша спостерігає за нею, не втручаючись у діяльність. Ініціатива у постановці мети діяльності залишається за старшим дошкільником. Інколи старший дошкільник висловлює схвалення або негативні оцінки дій меншої дитини. Результату досягає молодша дитина.

Четверта модель – спрямовальна. Для неї характерним є те, що старша дитина допомагає організувати діяльність молодшій, водночас не втрачає керівництво нею, особливо у словесному плані. Результату у такій взаємодії досягає малюк. Водночас старший дошкільник висловлює своє критичне ставлення до діяльності молодшого і намагається майже завжди виправляти його дії.

П'ята – модель співпраці. Характеризується урівноваженням ініціативи як молодшої, так і старшої дитини. Предметний результат отримують обидва. Старший дошкільник відповідно оцінює результати взаємодії, акцентуючи увагу на вагомому внеску молодшої дитини.

Як зазначає дослідниця, більшість старших дітей готові до взаємодії з молодшими. Останні є менш ініціативними, тому найчастіше підпорядковуються діям і вказівкам старших. Саме зміст діяльності впливає на характер взаємодії дітей в умовах різновікової групи. Якщо діяльність орієнтована на отримання предметного результату, то це спричинює більш жорсткі моделі взаємодії (з боку старшої дитини): обмежувальну та заборонну.

Вивчення поведінки у ситуаціях спілкування між дітьми віком від 2 до 7 років у ЗДО дозволило виділити три типи взаємодії (Е. Вовчик-Блактина). Так, для *першого типу взаємодії* характерним є те, що старші діти легко знаходять спільні інтереси з молодшими, займають соціально цінну моральну позицію ввічливого, чуйного помічника, організатора спільних справ, відповідального і приємного товариша. Приєднуючись до ігрової діяльності найменших, старші

розвивають і збагачують сюжет, беручи до уваги побажання й можливості малюків.

Для *другого типу взаємодії* характерним є те, що старші діти належним чином спілкуються з молодшими, але мотиваційна складова такого спілкування є дещо егоїстичною. Контакт підтримується з командної позиції. В процесі такої взаємодії старший намагається хитрувати, допомагає меншому, очікуючи похвали вихователя. Часто така підтримка старшим дошкільником меншого полягає у виконанні дій за молодшого, обмеженні його самостійності тощо. Якщо дорослий відсутній в полі зору старшого дошкільника різновікової групи, то він може виявляти нетерпіння, роздратування стосовно меншого. Інколи навіть може бути спроба обвинувачення малого.

Для *третього типу* особливим є те, що старші дошкільники спілкуються з молодшими найчастіше на прохання вихователя. Вони не відчують внутрішньої потреби у такій взаємодії, їм цікавіше зайнятися своїми справами. Складається враження, що старші ігнорують менших, спілкуються лише з ровесниками. Цікавим є той факт, що ці самі діти чудово можуть ладити з найменшими, допомагати вдома доглядати менших братиків чи сестричок, але їм це просто не дає задоволення. Тому педагоги мають приділяти увагу формуванню дружніх теплих стосунків між вихованцями.

За спостереженням В. Нечаєвої, молодші дошкільники та діти п'ятого року життя в процесі спілкування з малюками раннього віку із задоволенням грають роль та виконують обов'язки старших. Часто, навчаючи чогось малят, вони виявляють бажання командувати, обмежують їх самостійність. Позитивний ефект взаємодії значною мірою залежить від рівня спілкування, запропонованого старшою дитиною, і спроможності підтримати його у меншій за віком дитини. Найпривабливішими є ті партнери, які виявляють доброзичливість, увагу, прихильність до менших. А ті у свою чергу із задоволенням

прислухаються до порад, пропозицій і оцінок старших товаришів, які справедливо керують спільною діяльністю, вміють побачити та гідно оцінити досягнення малюка. Якщо старший однокласник тисне, нав'язує власну точку зору, переконує у правильності своїх дій, нехтує побажаннями молодшого товариша, то така поведінка призводить до відмови від спілкування й спільної діяльності з таким партнером.

Як показують дослідження, маленькі діти в умовах різновікової групи охоче прислухаються до порад, побажань, реплік старших дітей, якщо вони відбуваються у формі «старший меншого шанує». Доброзичливе звертання, справедливе керівництво спільною діяльністю, зацікавленість в її розвитку породжує в молодших інтерес і бажання діяти разом зі старшими партнерами.

Задля ефективної взаємодії дітей різновікової групи та вміння вибудувати партнерські взаємини у спільній діяльності, виховання у них шанобливого ставлення одне до одного роботу доцільно проводити у двох напрямках: освітньому – сформулювати уявлення у дітей про те, що означає поважати і шанувати одне одного та в чому пріоритет партнерських взаємин, та поведінковому – сформулювати вміння практично вибудувати взаємини з ровесниками та молодшими і старшими за віком дітьми.

Для реалізації *освітнього напрямку* доречно читати художні твори з відповідної теми, розмовляти з дітьми. Індивідуальні й колективні бесіди здатні забезпечити позитивні зміни в осмисленні дітьми певного явища. Наприклад, пропонуємо читання твору О. Лопатіної «Добра собака», з подальшим обговоренням. Питання для обговорення мають бути такі: «Чому на початку розповіді Лайда злилася на людей?», «Чим Тетянка відрізнялася від інших сусідів?», «Чи поважають тебе близькі люди?», «Якими мають бути діти, щоб їх поважали?», «Чи потрібно вміти поважати себе?».

Орієнтовними темами розмов із дітьми у контексті реалізації *освітнього напрямку* можуть бути такі: «Що означає поважати людей?», «Які чесноти у людях заслуговують на найбільшу повагу?».

«Ми – партнери» тощо. Наприклад, бесіда з дітьми з теми «Які чесноти (гарні вчинки) у людях заслуговують на найбільшу повагу?». *Питання бесіди:* Які чесноти у людях заслуговують на повагу? (бережливе ставлення до природи, жертвність, відповідальність тощо); Чому вони заслуговують на повагу? (годують тварин, захищають (рятують) від хуліганів, доглядають менших); Як ці люди дізнаються, що їх поважають? (ними захоплюються, дякують, цінують, добре відгукуються, їх слухають).

Другий напрям – поведінковий. Для реалізації цього напрямку варто використовувати будь-які режимні моменти для постійних вправлянь дітей у шанобливому ставленні одне до одного. Старші діти під час миття рук допомагають молодшим закатити рукава, збираючись на вулицю – одягнутися. Наприклад, у грі «Вчимося поважати» попросити дітей подумати і розповісти, що у дітях вони вважають гідним поваги. Малюки стають у коло, вихователь дає комусь із них гарну повітряну кульку або квітку і промовляє: «Я поважаю Оксанку, бо вона ніколи не б'ється з дітьми». Оксанка передає кульку своєму сусідові та говорить, за що вона його поважає. Гра триває доти, доки всі діти не скажуть, за що вони поважають своїх друзів.

Під час ранкової зустрічі провести ігри-тренінги, спрямовані на підтримання гарних стосунків між вихованцями. Наприклад, «Доброго ранку». Діти стають (сідають) у коло, вітаються, по черзі торкаючись одне одного долоньками, і промовляють компліменти: «Я радий тебе бачити», «У тебе гарна посмішка», «Ти сьогодні надзвичайно красива», «У тебе гарна зачіска», «У тебе чудова сукня» тощо. Гарним зразком може слугувати скринька подяки, куди діти групи пишуть слова подяки одне одному (у вигляді смайликів, інших позначок). Вихователь має слідкувати, щоб усі діти отримали таку записку, і допомогти у разі потреби її оформити.

Малюнок «Добрі вчинки». Попросити дітей намалювати гідні поваги вчинки своїх одногрупників та розповісти про них. Наприклад, «цукерка», якою ділиться з усіма Марічка; «усміхнене сонечко», тобто посмішка, якою завжди ділиться з усіма Леся.

Потреба у спілкуванні залежить від тривалості перебування дошкільнят в одній групі. Чим менше часу (1–3 місяці) діти відвідують різновікову групу, тим більше вільного часу проводять на самоті, і навпаки, якщо діти знайомі більше року, то частіше спілкуються. Діти різного віку, які довго перебували в сімейному оточенні, прийшовши до різновікової групи, важче налагоджують стосунки одне з одним. Особливо це актуально для старших дітей. І тоді вони намагаються налагодити контакти з меншими для більшої захищеності та впевненості. Ця закономірність може залишитися і в поведінці старших дітей, якщо вони не користуються великою популярністю в колі ровесників.

Спілкування дошкільнят у групах із контрастним комплектуванням відбувається більш сприятливо, ніж у одновікових групах та групах дітей суміжного віку. В групах де є діти-погодки конфлікти відбуваються частіше, оскільки зовнішньо вони мало чим відрізняються одне від одного, а можливості їх різні. Трапляються ситуації, коли старша дитина завищує вимоги до молодшої, а остання чинить цьому супротив, оцінюючи негативно вміння й навички старшого. Тоді у старших дітей виникають образи на молодших на кшталт: «Так, ну й що, що в мене не зовсім гарний малюнок вийшов, а в тебе взагалі нічого не вийде, бо ти малий і нічого не вмієш!» Водночас діти спроможні прийняти критику (молодших дітей – погодків), якщо вона аргументована і значуща для старшого дошкільника.

Якщо ж група укомплектована за принципом контрастного віку, старші діти готові надавати допомогу молодшим, підтримувати, захищати їх. Це свідчить про позитивні моменти контрастного комплектування різновікових груп. У процесі спілкування старших з молодшими дітьми малюки надають перевагу вербальним засобам у

формі запитань, порад, заперечень, зауважень, оцінок, прохань. Діти старшого дошкільного віку найчастіше послуговуються порадами та запитаннями, а діти молодшого віку використовують заперечення і запитання до партнера. При цьому старший вихованець намагається керувати спільною діяльністю з молодшим, використовуючи при цьому поради та оцінки, а останній – прагне сподобатися старшій дитині та частіше звертається з проханням до неї.

Позитиви та перешкоди для різновікового спілкування. Старша дитина, котра бере на себе роль «дорослого», намагається використовувати запитання з метою навчання малюка. Стосовно молодших, то для них запитання – це спосіб задовольнити свою пізнавальну активність. Заохочення старшого дошкільника сприймається малюком як спроможність відчутти себе рівноправним товаришем, бути схожим на нього. Молодша ж намагається будь-яким способом звернути на себе увагу, заслужити похвалу старшої дитини, сподобатися, бути їй справжнім другом.

Дітям старшого дошкільного віку властиво демонструвати всім власні вміння. Але в різних ситуаціях вони їх показують по-різному. Наприклад, в умовах позитивної взаємодії виступають у ролі вчителя, який бажає чогось навчити молодшу дитину (того, наприклад, що вміє сам робити). І навпаки, якщо спілкування має негативний характер, старший дошкільник намагається лише продемонструвати власні переваги, підкреслити, що менша дитина ніколи так не зможе зробити. Щоб привернути до себе увагу, старша дитина найчастіше послуговується такими способами: коментування вголос того, що та як варто робити, оцінка власних дій.

Якщо говорити про молодшу дитину, то вона більш активно наслідує старшого партнера, його рухи, дії, поведінку, слова тощо. Водночас копіює поведінку вихователя або іншого значущого дорослого, виражаючи незадоволення, здивування

(підняття брів, округлення очей, зморщування лоба тощо). Наприклад, дитина спостерігала, як педагог висловлював невдоволення вчинком хлопчика, зморщивши лоба, цю ж саму міміку повторила й дитина у схожій ситуації.

Вибір товаришів для взаємодії має гендерні відмінності. Дівчатка обирають партнера на засадах близької просторової співдії та впливу емоційних позитивних чи негативних подразників. «Можливо, Марійка хоче зі мною грати. Ми поряд із нею сидимо. Ось наші стільчики. Вони близенько». Якщо вони позитивно налаштовані, намагаються якось наблизитися до партнера, обійняти. Найбільше люблять ті види діяльності, які приносять емоційне задоволення: музично-ритмічні рухи, співи, театралізовані та сюжетно-рольові ігри.

Хлопчики, спілкуючись із дівчатками, дещо пасивні, бо ініціаторами діалогу найчастіше виступають останні. Обирають для взаємодії ігри спортивного спрямування, рухливі та дидактичні (особливо настільно-друковані), які мають пізнавальний зміст. Для них домінувальними є: запитання, жестикуляція рук, насуплений вираз обличчя, самотійність, неадекватність в оцінюванні можливостей молодших дітей. Емоційні вияви більш стримані. Як для дівчат, так і для хлопців причинами образ можуть стати підвищений голос, надмірна активність і бажання обмежити діяльність одне одного.

Якщо старший дошкільник недостатньо оцінює або навмисно занижує можливості молодшої дитини («Ти не зможеш це зробити», «Ти не вмієш цього робити», «Не заважай, усе зіпсуєш»), а остання демонструє невпевненість у собі, то така взаємодія може звестися нанівець. І навпаки, якщо дитина впевнена й активна, вона намагається довести старшому вихованцю, що спроможна взяти участь у спільній справі, навіть готова розпочати через це конфлікт із ним. Старший вихованець часто сприймає молодшого або як потрібного, або як такого, що заважає у спілкуванні, і діє відповідно. Якщо потрібний, то над ним варто «взяти шефство». Якщо заважає,

то молодшого взагалі варто усунути від діяльності і не переважувати себе спілкуванням та взаємодією з ним. Тобто таке спілкування зводиться до того, що старший дошкільник постійно намагається не дати можливості меншому висловитися, постійно перебиває, нав'язує свої правила, всіляко підкреслює свою зверхність та залишає за собою право бути завжди першим.

Завадою у відносинах молодших і старших дошкільнят можуть стати силові методи, обман, задобрювання тощо («Я тобі дам цукерку, а ти замість мене склади іграшки», «Я з тобою пограюся, якщо ти розламаєш дівчатам іграшку»).

Отже, оскільки спілкування є одним із провідних видів діяльності у дошкільному віці, його варто використовувати не лише у процесі спеціально організованих занять для розвитку мовлення дитини, а ще й у повсякденні, в умовах спільної діяльності різновікової групи. У такій взаємодії старша дитина вчиться допомагати, молодша не соромиться просити про допомогу, вони разом переживають своє дорослішання. Великих зусиль має докласти вихователь для того, щоб забезпечити позитивну атмосферу та навчити дітей спілкуватися, уникнути перешкод для різновікового спілкування.

3. Роль вихователя у становленні гармонійного спілкування дітей у різновікових групах

В умовах різновікової групи особливе значення надається індивідуалізації освіти. Кожна дитина по-своєму налагоджує взаємодію з партнерами. Малюк зі своїм багажем досвіду приходить до садочка, тут він бажає відчувати симпатію до себе, прагне позитивного спілкування й розуміння. Яким би він не був, варто його підтримати, і треба пам'ятати, що маля, яке вперше переступає поріг дошкільної установи, потребує найбільше *індивідуального спілкування*, оскільки найближчим

оточенням його до моменту вступу до ЗДО були мама й тато, можливо, братик чи сестричка, які максимально забезпечували позитивне, емоційне, індивідуальне, інтимне спілкування, насичене любов'ю, турботою і ласкою.

Вихователю різновікової групи важливо створити позитивний мікроклімат, який підтримуватиме атмосферу радості, інтересу, взаємоповаги, буде спонукою для спілкування дітей не лише з однолітками, а й з дітьми іншого віку. Основним критерієм, який впливає на міжособистісні взаємини дітей різновікового колективу, є характер стосунків педагога з вихованцями. Не варто забувати, що зразком поведінки старших дошкільнят стосовно молодших є стиль спілкування вихователя та помічника вихователя. Професійно-педагогічна діяльність педагога (вихователя) і всіх дорослих ЗДО має бути спрямована на формування дитячого колективу, шляхом залучення вихованців різного віку у спільні ігри, розваги, свята, заняття, на організацію співпраці.

Коли дитина вранці приходить до різновікової групи, важливо, щоб вихователь привітно вітався з нею, був уважний і чемний до її батьків. Кожна деталь у діях педагога (помічника вихователя) є суттєвою: погляд в очі, звернення на ім'я, кивок головою, посмішка, фізичний дотик (обійми, поглажування по плечу, потиск руки тощо). Завдяки такій зустрічі, дитина відчуватиме себе значущою, потрібною і швидше налагоджуватиме взаємодію з іншими, а також це чудова модель поведінки для інших дошкільнят, які можуть спостерігати за такою зустріччю і привітністю дорослих.

Дитина може принести до групи якусь річ, яка буде їй нагадувати про близьких і запевнятиме її в тому, що її люблять, за нею прийдуть, такий підхід полегшить їй тимчасову розлуку з батьками, адаптацію до нового середовища, якщо дитина вперше приходить до закладу.

Коли дитина вперше приходить до різновікової групи, педагог може запропонувати різноманітні способи зацікавлення, залучення її до колективу дітей, які допоможуть їй швидше адаптуватися і

прийняти його. Наприклад, запропонувати обвести свою долоньку на папері, вирізати і додати до альбому (стенду тощо), де вже є «долоньки» інших вихованців, звернувши увагу, що всі вони різні за розмірами, бо до групи ходять старші і молодші дітки. Всі вони дружні, веселі, разом граються, навчаються, допомагають одне одному.

Якщо дитина захворіла, дорослий має допомогти налагодити контакт здорових дітей, які відвідують групу, з таким вихованцем. Це може бути телефонний дзвінок, під час якого діти побажають хворому швидше одужувати та швидше повернутися до колективу. Особливо, як свідчить практика, такого піклування потребують діти, які важко входять у новий колектив і тривалий час до нього адаптуються. Коли дитина після хвороби повертається до дошкільної установи, її мають радісно зустріти. Звертання на кшталт «Я рада, що ти повернулася!», «Ходімо гратися», «Я тобі покажу цікаву книжку» є тією основою, яка допоможе налагодити і зміцнити належне спілкування між дітьми.

Забезпечити позитивні емоції та підкріпити позитивне спілкування допоможе спільне з батьками святкування днів народження вихованців, регулярна взаємодія з ними. Такі заходи зближують сім'ї, забезпечують довірливі стосунки з педагогами, допомагають буденний день перетворити на свято. Діагностичний інструментарій для вивчення особливостей спілкування у різновіковій групі представлений у *додатку А*.

Велике значення у формуванні навичок позитивного спілкування відіграють різні види спільної діяльності в умовах різновікової групи: гра, навчання, праця, продуктивна діяльність, спостереження. Саме вони забезпечують сприятливі умови для мовленнєвого та комунікативного розвитку старших і молодших дітей, формування уміння встановлювати контакт одне з одним, використовуючи при цьому вербальні та невербальні засоби. Радість від можливості бути разом і цікаво

проводити час – основа гармонійних взаємин у дитячому колективі. У таких стосунках малюки покладаються на допомогу старших, з великим бажанням звертаються за нею. А старші діти охоче беруть участь у цій взаємодії. Молодша дитина вчиться розуміти невербальні засоби взаємодії у поведінці іншої дитини чи дорослого, а це у свою чергу сприяє розвитку взаєморозуміння. У спільній діяльності, у грі формуються нові форми й функції мовлення, розвиваються невимушеність, самоконтроль.

Старша дитина корегує своє висловлювання, враховуючи вік, міру поінформованості молодшої. Дикція, темп, граматична правильність мовлення старшого партнера є взірцем для молодшого.

Ігри допомагають об'єднати в логічний ланцюжок взаємодію дітей різного віку, активізувати ділове та особистісне спілкування. Ігри допомагають вести вербальний і невербальний діалоги. В них відбувається обмін ролями між вихованцями, що дає можливість дітям більше дізнатися одне про одного, стати на сторону іншого, відчувати його стан. Для активізації спілкування в умовах різновікової групи можна запропонувати різноманітні ігри та вправи, головне, щоб вони сприяли накопиченню позитивного досвіду взаємодії.

Г. Смольникова пропонує широкий арсенал ігор, які допомагають малюкам побачити альтернативи поведінки в запрограмованих ситуаціях спілкування, приміряти ці способи поведінки до себе та їх реалізувати. Науковець водночас висуває низку вимог до вихователя як організатора ігор дітей дошкільного віку: у грі бути партнером, а не регламентатором; надавати дітям можливість самостійно приймати рішення з приводу участі у грі, відмовитися чи приєднатися до учасників дійства; до гри варто залучати дітей різного віку; дівчаток і хлопчиків має бути порівну.

Гра «Назви себе». Діти стоять у колі. Педагог пропонує кожному по черзі назвати своє ім'я. Але потрібно озвучити його так, як малюку подобається, як називають його вдома або так, як йому хочеться, щоб його називали у групі. В такій грі кожен вихованець розширює уявлення інших дітей про себе.

Гра «Відгадай по голосу». Може відбуватися в різних варіаціях. Наприклад, діти стоять у колі. Одна знаходиться у центрі кола із зав'язаними очима. Хтось із гравців називає її ім'я. Дитині треба вгадати, хто її покликав. Після відгадки діти міняються місцями. Інший варіант. Діти беруться за руки і ходять по колу, проговорюючи текст: «Ми гуляємо в садку і гукаємо: агов! Ти на голос упізнай, хто гукає – відгадай». Вихованець, до якого доторкнеться вихователь, має назвати ім'я когось із дітей, що знаходяться у колі, а та дитина, чие ім'я назвали, має відгадати, хто її покликав. Така гра сприяє зосередженню уваги на партнерові.

Гра «Привітай іменинника» (для дітей молодшої групи). Іменинник (дитина старшого віку) сидить на стільчику із зав'язаними очима. Педагог говорить, що малюкам треба привітати іменинника – погладити по руці, обійняти, тихесенько щось побажати. Іменинник має відгадати, хто його привітав, і подякувати. Якщо відразу ім'я не відгадає, інші діти мають право підказати. Коли іменинник відгадає всіх, хто його вітав, йому розв'язують очі, організовується спільна гра.

Гра «Добери страви до святкового столу» (для дітей молодшої підгрупи). Вихователь завчасно готує декілька картинок із зображенням накритого столу, але, крім цукерок, тістечок, фруктів, там мають бути олівці, книжки тощо. Іменинник каже дітям, що коли дорослі малювали ці картини, то припустилися помилок – поклали на стіл предмети, які не можна їсти. Малюкам треба відгадати ці предмети. За правильну відповідь дитина отримує цукерку від іменинника. Потім він пригощає цукерками і старших дітей.

Дослідниця пропонує цілу низку різноманітних ситуацій, які сприяють становленню моральних норм і правил взаємодії в різних життєвих обставинах: під час підготовки до сну, прийняття їжі, одягання, роздягання, в ході самотійної діяльності тощо. Приведемо декілька зразків таких ситуацій.

Ситуація. «Дітки, – звертається вихователь до вихованців, – маленький Дарій нещодавно почав відвідувати наш садочок, він ще не звик до наших голосних балачок, йому не потрібно роздратування. На вулиці сьогодні холодно і дуже вітряно. Гратися будемо в кімнаті. Я вас попрошу, хай кожен із вас придумає і запропонує якусь спокійну справу (цікаву казку, гру, діяльність), яку ми зможемо запропонувати хлопчику, щоб зацікавити його і долучити до наших спільних справ». Діти по черзі розповідають педагогу про цікаві, на їхню думку, справи, до яких можна долучити новенького.

Ситуація. Діти збираються на подвір'я. Маша, молодша дівчинка у групі, починає тихесенько плакати, але ніхто з дітей не звертає на неї уваги. Поряд із Машею одягається старша Леся. Вихователь звертається до старшої дівчинки: «Лесю, Марійка плаче, ти не знаєш, чому?» Леся уважно дивиться на молодшу дівчинку, знизує плечима, промовляючи: «Напевно, Маша, хоче до мами». «Їй важко звикнути до дитячого садочка, – промовляє вихователь. – Я знаю, що ти дуже добра і співчутлива дівчинка, часто допомагаєш дітям, коли їм погано, завжди готова підтримати, заспокоїти, прийти на допомогу. Леся погоджується. Підходить до Марії, говорить заспокійливі слова, гладить по голівці. Але Маша продовжує плакати. Педагог пропонує: «Може, запропонувати іграшку, розповісти казку чи спробувати її розсмішити?» Леся намагається розсмішити дівчинку. Розповідає щось про свого кота Лекса. Маша заспокоюється, припиняє плакати, вдягається, усміхається. Всі діти виходять на вулицю.

Ситуація. Вихователь пропонує старшим дошкільникам загадувати знайомі загадки дітям меншим (потім діти міняються місцями).

А ще у процесі щоденної життєдіяльності дітей різновікової групи варто пропонувати розмірковувати над деякими уявними проблемними ситуаціями, щоб навчити дітей чути одне одного, мати бажання допомагати і підтримувати в тій чи іншій ситуації,

оцінювати їх, а ще порівняти дії дитини в умовній ситуації і в реальній.

Ситуація. Саша, молодший у групі хлопчик, приніс цікаву іграшку – робота. Деяким дітям дуже захотілося нею погратися. До Сашка підбіг старший Димко і чемно попросив її взяти на трішечки погратися. Зненацька підбіг ще один старший хлопчик Юрко і відібрав іграшку. Що зробив Сашко? Чому? Чи правильно вчинив Димко? Що можна сказати про Юрка? Як мають гратися разом старші і молодші діти?

Ситуація. Вихователь пропонує дітям одягатися на прогулянку. Олесь, старший хлопчик у групі, помічає в роздягальні, що маленька Тетянка не одягається і чимось засмучена. «Ти чому засмучена і не одягаєшся?» – звернувся до дівчинки хлопчик. «У мене болить на пальчику вавка, і я не можу застібнути куртку», – відповіла Таня. На вашу думку, як розгорталася ситуація? Як вчинив хлопчик? Як би ви вчинили?

Створити позитивний мікроклімат у групі допомагають і дидактичні ігри. Вони сприяють веденню діалогу між дітьми, вмінню злагоджено діяти, самостійно управляти грою, давати самому різноманітні пропозиції та прислухатися до партнерських, робити зауваження і адекватно реагувати на побажання іншої дитини, дотримуватися правил, послідовності дій тощо. Саме у різновіковому колективі важливо звертати увагу не стільки на пізнавальний зміст ігор, скільки на спілкування та партнерську взаємодію дітей.

Розвитку діалогічного спілкування між молодшими та старшими дітьми сприятимуть і спільні справи з виготовлення листівок, малювання спільних картин, роботи на городі тощо.

Велике значення у налаштуванні позитивного спілкування і взаємодії дітей має рівень спілкування, який пропонує старша дитина і який спроможна підтримати маленька дитина. Відповідність рівневі впливає на симпатії і прихильність дітей, і навпаки, невідповідність зменшує привабливість партнера і

бажання з ним спілкуватися та взаємодіяти. Найбільш привабливими партнерами є діти, які виявляють доброзичливість до молодших. А останні у свою чергу відгукуються на поради, зауваження, пропозиції, дослухаються до оцінок тих старших друзів, які справедливо і відповідально керують спільною діяльністю, спроможні побачити та гідно оцінити старання наймолодшого.

Отже, різновікова група ЗДО має всі можливості для налагодження належного спілкування і взаємодії вихованців у ній. Гармонізації партнерських взаємин сприяють індивідуальне спілкування, активне залучення малюків до різних видів діяльності, таких як гра, навчання, праця, продуктивна діяльність (малювання, ліплення, аплікація, конструювання) та ін.

Важливу роль в організації різних видів діяльності дітей відіграє вихователь, який, дотримуючись відповідних організаційних вимог і правил, сприятиме забезпеченню доброзичливих, справедливих, демократичних засад спілкування малюків і їх партнерської взаємодії.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Розкрити важливість спілкування вихованців у різновіковій групі.

2. Науковці про значення різновікового колективу в процесі спілкування дошкільників.

3. Розкрити внутрішні і зовнішні чинники активізації спілкування дітей за Г. Смольниковою у різновіковій групі.

4. Проаналізувати основні моделі взаємодії між молодшими й старшими дошкільниками різновікової групи.

5. Розкрити напрями діяльності педагога задля формування ефективної взаємодії дітей різновікового колективу та вміння вибудовувати партнерські взаємини.

6. Дати характеристику типам взаємин між дітьми віком від 2 до 7 років (за Е. Вовчик-Блакитною).

7. Розкрити роль вихователя у становленні гармонійного спілкування дітей у різновіковій групі.

8. Розкрити позитиви та перешкоди для різновікового спілкування.

9. Навести приклади педагогічних ситуацій, які варто використовувати в колективі дітей різновікового складу задля формування навичок позитивного спілкування та взаємин.

10. Підготувати словничок основних понять теми.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У РІЗНОВІКОВІЙ ГРУПІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Тема 5

ОРГАНІЗАЦІЯ І ПРОВЕДЕННЯ ІГОР В УМОВАХ РІЗНОВІКОВОЇ ГРУПИ

План

1. Ігрова діяльність у різновіковій групі.
2. Особливості організації і проведення ігор в умовах різновікової групи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти. Київ, 2021. 38 с.
2. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». 2-ге вид. Тернопіль: Мандрівець, 2022. 216 с.
3. Гончаренко А. Різновікова група: вимушена необхідність чи перевага? *Дошкільне виховання*. 2014. № 10. С. 14–17.
4. Демченко О. Фізичне виховання в різновіковій групі. *Дошкільне виховання*. 2012. № 3. С. 14–17.
5. Матвієнко С. І., Заплішний І. І. Українські народні рухливі ігри в дошкільному навчальному закладі: навч.-метод. посіб. Ніжин: Вид-во НДУ ім. Миколи Гоголя, 2017. 134 с.
6. Михайлова А. І., Кушнарєнко Е. М., Губанова Н. В. Організація роботи з дітьми різновікових груп: метод. посіб. Харків: Веста; Ранок, 2008. 64 с.
7. Русан Л., Колосінська Г. Різновікова група в дитячому садку. Київ: Шк. світ, 2007. 128 с.
8. Смольникова Г. Як створити позитивний мікроклімат у різновіковій групі. *Дошкільне виховання*. 2017. № 6. С. 6–9.
9. Смольникова Г. В. Різновікова група в ДНЗ. Київ: Шк. світ, 2015. 117 с.

1. Ігрова діяльність у різновіковій групі

Гра – один з провідних видів діяльності у дошкільному віці, а тому їй відводиться важлива роль в освітньому процесі ЗДО. Проте у режимі дня дошкільного закладу не завжди передбачено достатньо часу для її реалізації, оскільки багато часу відводиться на пізнавально-практичну діяльність, а саме різноманітні предметні заняття. Дитяча гра є спільною діяльністю дітей. Але це незалежна самостійна діяльність дошкільників, що є найпродуктивнішою формою їх активності. Організована колективна взаємодія дітей у грі реалізується шляхом активізації творчої та мовленнєвої активності, обміну враженнями (з боку дітей), реалізації освітніх завдань (з боку педагога).

Кожна дитина різновікової групи по-різному буде налагоджувати взаємодію зі своїми одногрупниками, зокрема у системі «дитина – дитина іншого віку». Ці вміння значною мірою сформувалися у неї до вступу в дошкільний заклад, а тому вона приносить їх як власний здобуток. Чим менша дитина, тим менший досвід взаємодії. Причини такого стану речей можуть бути різні: від особливостей віку малюка до браку соціального досвіду, від несприятливих умов виховання дитини в сім'ї до обмежених соціальних контактів з іншими дітьми. Наприклад, переважання особистісного спілкування з дитиною може уповільнити розвиток її уміння налагоджувати взаємодію з іншими людьми; виховання малюка в неблагополучних сім'ях призводить до його відлюдкуватості, затурканості, відчуженості.

Різновікова група сприяє надбанню відповідного позитивного досвіду співробітництва як у грі, так і в інших видах спільної діяльності. Так, спільні ігри, коли діти мають можливість бути разом і цікаво проводити час, є основою гармонійних стосунків. Коли все добре, молодші діти із задоволенням граються зі старшими. Статус дівчаток у

різновіковій групі дещо вищий за статус хлопчиків, їх частіше обирають для спільної діяльності, вони легше й активніше ідуть на контакт із молодшими дітьми

Як зазначається в Базовому компоненті дошкільної освіти (2021 р.), ігрова діяльність як в одновіковій, так і в різновіковій групі спрямована на формування ігрової компетентності, що забезпечує здатність дитини до вільної, емоційної активності, в якій розкриваються можливості малюка застосовувати наявні знання, освоювати нову інформацію та розвиватися в особистісному плані шляхом включення його у світ дорослих, задовольняючи його інтереси в ігрових та рольових діях, які в узагальненій формі відображають людські стосунки.

Гра відіграє важливу роль у життєдіяльності кожного вихованця дошкільного віку, і дуже важливо визнати самоцінність вільної, самостійної гри в освітньому процесі ЗДО. Емоційно-ціннісне ставлення старшого дошкільника до гри виявляється в інтересі та захопленості ігровою діяльністю, зацікавленості реальними й уявленими ігровими подіями, створенні ігрових задумів, сюжетів, ролей та ігровому перевтіленні. Особлива увага приділяється мотивації дитини на ціннісні орієнтири групової взаємодії у процесі ігрової діяльності, а саме: людяність, відповідальність, справедливість, самовладання, дружність, належне спілкування тощо.

Ігри дошкільників різноманітні. Першу групу складають самодіяльні вільні ігри, серед яких: ігри-експериментування, сюжетно-відображувальні, сюжетно-рольові, режисерські, театралізовані. До другої групи належать ігри, які організуються дорослим з освітньою метою, а саме: сюжетно-дидактичні, дидактичні (з іграшками та предметами, словесні, настільно-друковані, рухливі, конструктивно-будівельні). Є ігри, які використовуються в освітньому процесі з метою організації дозвілля, до яких належать: інтелектуальні, карнавальні, обрядові, драматизації, хороводи, ігри-естафети.

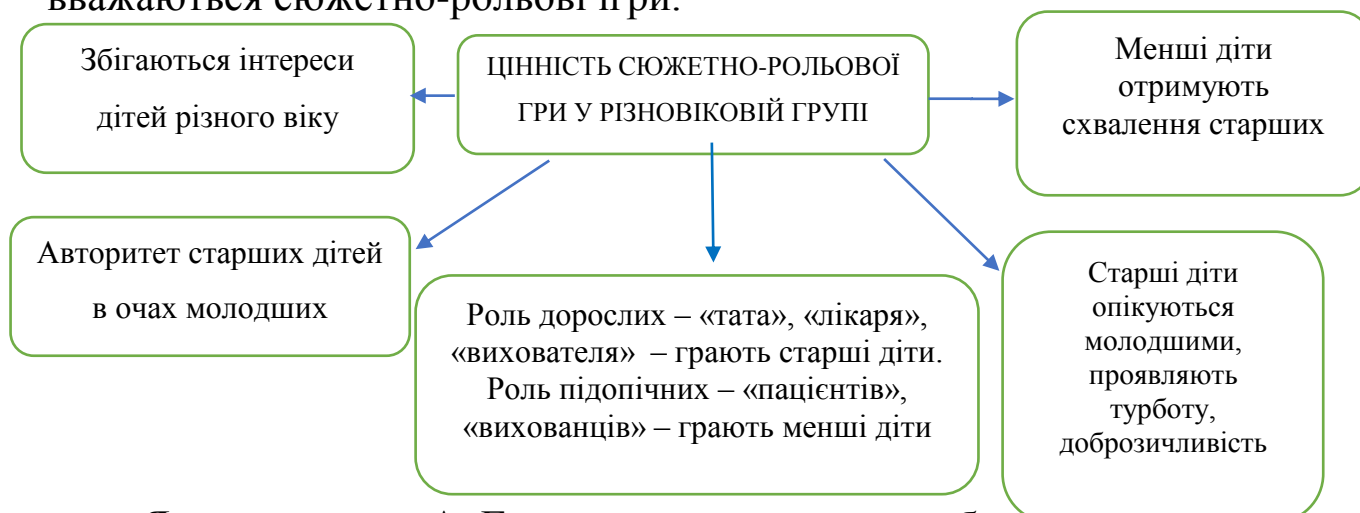
Велике значення у розвитку дитини мають ігри, які містять елементи творчості, оскільки вони спрямовані на розвиток дитини експериментувати та досліджувати навколишню дійсність. У такій діяльності вони відчують себе дослідниками, фантазерами, новаторами. Збагачувати досвід, спонукати до творчості, оригінальності – основна їх особливість і призначення.

У програмі розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» (2022 р.) звертається увага на те, що саме старший дошкільник, який стоїть на шляху переходу до початкової школи, має такі показники ігрової компетентності (освітній напрям «Гра дитини»): з радістю бере участь у різних видах ігор; розуміє призначення предметів і використовує їх у грі, діючи при цьому впевнено і вправно; належним чином ставиться до спільної ігрової діяльності; матеріали та атрибути ігор складає у відповідне місце; є носієм моральних норм і правил у процесі ігрової взаємодії; вибирає окремі ігри, ролі; виступає за можливість мати право вибору в грі; дотримується норм спілкування; належним чином поводить у разі виграшу (програшу); ділиться версією про сюжет гри, послідовність дій; виявляє ініціативу; в рольовому образі використовує різноманітні засоби виразності; спонукає до ігрової діяльності інших дітей; старається творчо розвивати сюжет, пропонує нові правила гри.

Ураховуючи особливості різновікової групи, значення вихователя в організації та керівництві різноманітними іграми важливе, оскільки завданням педагога є визначення міри участі у спільній діяльності молодших і старших дошкільнят та забезпечення для кожного з них оптимального вияву активності відповідно до віку, статі й індивідуальних особливостей. Водночас варто пам'ятати, що основою педагогічної тактики педагога мають бути потреби, інтереси, прагнення дитини, а не власні наміри та бачення.

2. Особливості організації ігор в умовах різновікової групи

Особливо цінними у вихованні дітей різновікової групи вважаються сюжетно-рольові ігри.

Як зазначає А. Гончаренко, тематика багатьох сюжетно-рольових ігор забезпечує цінний виховний вплив, особливо в умовах різновікової групи, тому що старші дошкільнята краще приміряють на себе роль дорослої людини в образі лікаря, вихователя, фармацевта й іншого фахівця, а молодші виступають в образах підопічних (пацієнтів, дітей). Таким чином, старша дитина піклується про меншу, виявляє більше турботи, лагідності, ніжності, доброзичливості. «Лікар» охоче «лікує» маленького пацієнта, піклується про його стан, бажає швидшого одужання. «Вчитель» навчає своїх «учнів», прагне, щоб вони багато знали, розуміли, розповідає віршики, співає пісень. А молодші залюбки вчать і повторюють за старшими наставниками слова, рухи тощо.

Після проведення колективних ігор варто обговорити з дітьми, хто як грав, як кожен поведив себе, ставився до молодших старших дітей, ровесників. У цьому сенсі вихователь звертає увагу, що лікар Іринка уважно оглянула «хворих» малят, була з ними уважна, ввічлива.

Цікавий приклад навів Д. Ельконін. Він під час експерименту відтворив випадок, описаний свого часу Д. Селлі. Так, дві дівчинки (5 і 7 років) вирішили грати в сестер, але у грі поводитися не так, як у звичному житті, а як в ідеалі повинні поводитися сестри. Дослідник

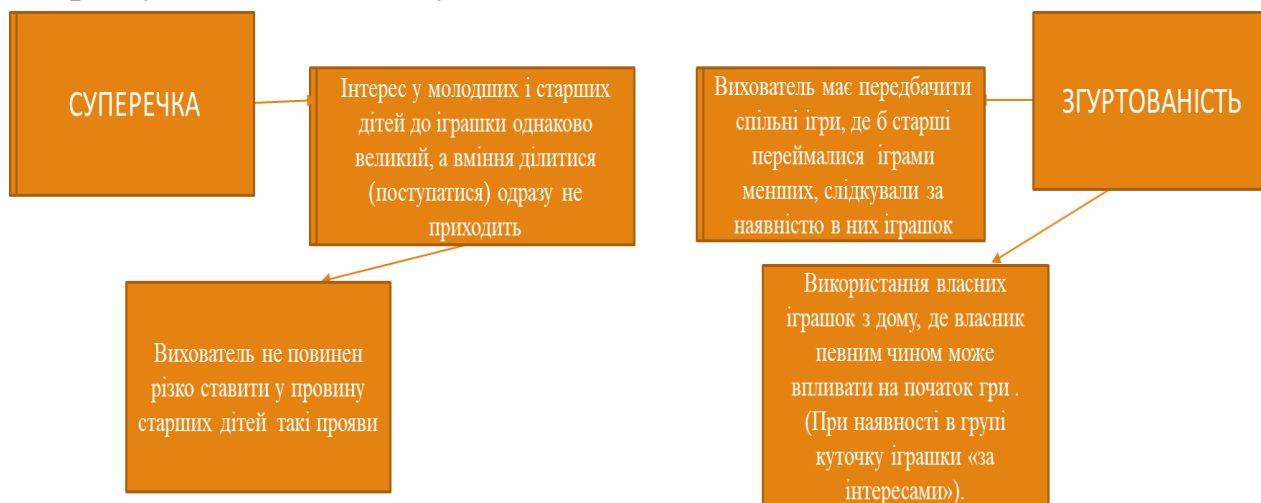
запропонував своїм донькам також пограти в сестер. Дівчатам було дуже дивно, але пропозицію пограти вони прийняли. В ході гри в них не виникало непорозумінь і сварок, тому що, дотримуючись правил ігрової діяльності, дівчатка ставилися одна до одної так, як мають поводитися сестри: старша «опікувалася» молодшою, а менша прислухалася до старшої, виявляла стриманість і належну повагу. Це свідчить про те, що така гра стала для дівчат тим «механізмом», який «перевів» вимоги соціуму в потреби самої дитини.

Саме тому умовах різновікової групи важливо виховувати у малих діток уміння не заважати своїм старшим одногрупникам. Така позиція формує повагу менших до старших дітей, що є дуже важливим для психологічного комфорту старших. А все через те, що останнім дуже часто доводиться брати до уваги й задовольняти вимоги дорослих і одночасно поступатися меншим.

Величезну роль в ігровій діяльності малюків відіграє дитяча іграшка. Використання її в процесі спільної діяльності дітей також має знаходитися в полі зору старшого наставника – вихователя. За допомогою іграшки можна активізувати інтерес до гри, а неправильне використання і керівництво грою спонукає малюків до суперечки. Один із стереотипів, який на сьогодні потребує руйнації, полягає в тому, що у конфліктах, які виникають між старшими і молодшими дітьми, винними автоматично вважаються перші. Часто від дорослих можна почути фрази: «Ти ж старший – поступися!», «Ти ж старший – віддай!», «Як тобі не соромно – ти ж старший!». Така позиція дуже шкодить як старшим дошкільнятам, так і молодшим, тому що дезорієнтує, переконає, що не варто чекати від дорослих справедливого вирішення проблеми. Старші діти сприймають молодших як тягар, у них виникає певний «протест» проти маленьких дітлахів, небажання гратися, ділитися тощо, а в очах молодших старші стають нездатними і неспроможними

налагоджувати взаємодію. Але водночас дитяча іграшка – це предмет соціальної культури, який сприяє виникненню нових ігор, розгортанню сюжету, згуртуванню групи.

Непорозуміння в іграх менших і старших дошкільнят можуть з'являтися і через різне ставлення дітей до правил гри. Найменшим зазвичай подобається процес ігрових дій, а старшим важливо, щоб усі дотримувалися певних умов.

Вихователь може розучити зі старшими дітьми цікаві примовки, забавлянки, щоб використовувати їх в ігровій діяльності з молодшими дітками. Також вони допоможуть під час умивання, вередування, небажання приймати їжу тощо. Можна залучати старших до опанування елементарних прийомів роботи з малюками: як здійснювати пояснення, щоб малечі було зрозуміло; як допомогти, а не командувати, але водночас бути справедливим і вимогливим тощо.

Важливу роль в ігровій діяльності (саме в умовах різновікової групи) протягом дня відіграють ігри рухливі та народні. Під час добору такого виду ігор враховуються такі чинники: вік дітей, сезон, погодні та природні умови, місце ігор протягом дня, наявність обладнання та інвентарю. В години ранкового прийому дітей педагог організовує, зазвичай одну-дві гри малої і середньої рухливості, на прогулянках – дві-три гри малої, середньої та високої рухливості, увечері – одну-дві гри малої та середньої рухливості. Всього протягом дня організовуються 5 – 6 рухливих ігор, в теплу пору року

їх може бути дещо більше. Такі ігри можуть проводитися з усіма дітьми (4, 5, 6-го років життя) групи, з двома суміжними підгрупами і окремо з однією підгрупою.

Спільні рухливі ігри з усіма дітьми групи організуються періодично. Рухливі ігри мають бути нескладними та обмежуватися у швидкому бігу. До початку проведення рухливої гри вихователь має обов'язково проговорити зі старшими дітьми про правила безпеки у взаємодії з малюками, а саме: не штовхатися, не ображати, бути терплячими й обережними. Дорослому треба стежити за ходом гри, за фізичним навантаженням дітей, чергувати ігри за ступенем рухливості, не допускати складнощів у рухах молодших (висіти на руках, підніматися високо східцями, висіти вниз головою тощо).

Рухливі ігри із однією або двома підгрупами є найбільш виправданими. В цьому разі дорослому легше врахувати різні можливості вихованців. Обов'язково в режимі дня мають бути рухливі ігри, які проводяться виключно зі старшими дітьми задля забезпечення їх достатнього фізичного навантаження.

Старші дошкільнята в таких іграх найчастіше беруть під опіку менших, захищаючи від «небезпечного» персонажа, цим самим вносять в ігри елементи новизни, які часто не передбачені її змістом. Наприклад, великий «гусак» (старша дитина) бере під своє крило менше «гусеня» (молодшу дитину), щоб врятувати від хижого звіра «вовка», а останній за новими правилами не має права хапати маленьку пташку, яка залишилася без опіки. Доцільними рухливими іграми для використання в умовах різновікової групи є «Горобчики та автомобіль», «Кіт та миші».

Не менш важливими для дітей різного віку є ігри-драматизації. Вихователю важливо добирати такі художні твори, в яких за сюжетом могли б взаємодіяти малюки різних вікових підгруп. Причому старші діти можуть брати на себе більш активні і динамічні ролі. Наприклад, роль мами Кози, Лисиці, яка живе в нірці з лисенятами (казки «Коза і семеро козенят»,

«Котик і Півник»). Зокрема, казка «Рукавичка» може підійти для розігрування водночас, для молодших, і старших дітей. Треба обов'язково організовувати ігри-драматизації в підгрупах дітей одного віку, щоб усі могли виступати на рівних.

Перед організацією гри-драматизації можна провести з вихованцями ігрову вправу «Відтвори тварину». У ній діти вправлятимуться у мовленні, відтворенні основних характеристик образу (сміливий, полохливий, хитрий тощо), використанні різних поз, жестів, рухів, а також матимуть змогу усунути внутрішню інертність, продемонструвати розкутість. У гри-драматизації можуть одночасно брати участь дошкільники молодшого, середнього та старшого віку.

Якщо гра проводиться з вихованцями одного віку, вони мають право самостійно обирати ролі та костюми. Зазначимо, що у грі має бути стільки ролей, скільки дітей у підгрупі певного віку. Це означає, що можуть бути не лише головні, але й другорядні ролі, які дитина може придумати самостійно відповідно до образу, який втілений у костюмі і їй до вподоби. Всі костюми пропонуються дітям перед дійством. Кожна дитина може обрати той одяг, який їй припав до душі, також вона може його приміряти. І якщо їй щось не сподобалося, завжди можна його змінити на інший. Як зауважують фахівці в галузі дошкільля, діти часто обирають яскраві костюми, які не завжди належать до категорії основних персонажів дійства, і добре почувають себе у ролі другорядного героя театралізованого заходу.

Під час ігор у різновіковому колективі між дітьми можуть виникати непорозуміння і навіть конфлікти. Подібні явища призводять до зниження активності дітей у спільних іграх, погіршення їхнього емоційного стану.

Фахівці розкривають такі можливі причини негативних емоційних проявів дітей під час ігор: низька поінформованість маленької дитини щодо розвитку сюжету гри, до якої її залучили старші діти; брак знань про особливості, спосіб виконання ролі; різна міра дитячих симпатій; недостатній досвід взаємодії у групі.

Інколи буває так, що між учасниками гри відбувається одноосібний вибір сюжету гри, швидкий розподіл ролей, добір іграшок, матеріалів тощо. Така ситуація може призвести до непорозуміння і конфліктних ситуацій, коли один з партнерів по грі чогось не вміє, не розуміє, про щось не знає, а інший про це навіть не підозрює і чинить так, ніби вони діють на рівних.

В. Нечаєва, порівнюючи спільні ігри дітей двох категорій, трирічних і чотирьох-п'ятирічних, а також дво-трирічних дітей із шести-семирічними, дійшла висновку, що дво-трирічні малюки почувають себе набагато краще в спілкуванні і взаємодії з більш старшими дітьми, поведуться спокійніше і впевненіше, відразу помітно, що їм дуже цікаво. Так, у трудовій діяльності, на думку вчених, слід поєднувати трирічних малюків із старшими дітьми (5–7 років), а в грі доцільним є поєднання трирічних дітей з п'ятирічними.

У чому ж полягає роль вихователя як організатора ігор у різновіковій групі? Вихователю слід урахувати особливості дітей, наприклад, динамічні ролі підходять активним, рухливим малюкам, вони не до снаги млявій і повільній дитині. Ролі, пов'язані зі сміливістю, героїзмом, більш імпонують хлопчикам, і навпаки, з жіночністю, ніжністю, турботливістю – дівчаткам. Педагог повинен підтримувати гідність кожного учасника гри. Наставник має допомогти малюкам обирати ігри, розподіляти ролі, добирати атрибути, іграшки, при цьому узгоджувати бажання, можливості кожної дитини. Прогаляючи в рольових знаннях вихователь має заповнювати спостереженнями, бесідами, читанням творів художньої літератури, розгляданням ілюстрацій тощо. По-четверте, намагатися уникати об'єднань дітей з нерівними можливостями (коли вправність і мобільність старшої дитини перевищує можливості меншої). Небажання звертати увагу на таку проблему призводить зазвичай до того, що для старшої дитини така активність дає відчуття зверхності і спритності, а для маленької – нікчемності. По п'яте, важливо

спонукати старших малят до того, щоб у них виникало бажання допомогти, показати, розповісти, вселити почуття впевненості в малюків.

Вихователь має проводити такі ігри, які будуть цікаві всім дітям, в яких старші діти зможуть певною мірою керувати діями молодших, піклуватися, щоб у всіх були іграшки, всім було весело і гарно. Наприклад, гра-будівництво «Народження струмка», в якій старші дошкільнята знаходять місце для споруди, складають план, роблять розмітку, копають рівчак, виготовляють маленькі паперові іграшки-човники. Діти середнього віку відносять у визначене місце землю, яку викопали старші для струмочка, шукають і приносять камінчики для того, щоб обгородити рівчачок, роблять човники з листочків та паличок тощо. Молодші допомагають обкладати струмок камінцями, прикрашають човники.

Щодо конструктивно-будівельних ігор, то вони більше цікавлять хлопчиків, ніж дівчаток. Задля адекватної взаємодії молодших і старших у таких видах ігор та їх оптимізації варто взяти до уваги таке: використовувати ігри з метою пошуково-дослідницької діяльності (завдання – побудувати ворота для маленької та великої іграшкових машин, діти мають здогадатися, що для меншої іграшки потрібен нижчий «проїзд», а для великої – навпаки); передбачити попередній розподіл матеріалу, щоб забезпечити рівноправність дітей; використання взаємонавчання (коли старший малюк починає виконувати завдання, а молодший приєднується до виконання).

Часто у практиці освітньої діяльності ЗДО зустрічаються дошкільники, які грають лише зі старшими дітьми, і якщо останні не йдуть на контакт, то можуть проводити час в іграх на самоті, рідше з однолітками.

Важливу роль в освітньому процесі дошкільного закладу відіграють ігри комунікативні, тобто такі, які спрямовані на виховання прихильності, люб'язності, толерантного ставлення одне до одного, розвиток потреби у спілкуванні. Особливо вони дієві в умовах різновікового колективу, бо великою мірою сприяють

формуванню рівноправності та позитивних відносин між молодшими та старшими вихованцями, уникненню конфліктних ситуацій.

Важливу увагу варто звернути на місце вихователя в організації ігрової діяльності дошкільнят, особливо це стосується різновікових груп. Якщо дорослий не звертає увагу на стосунки між дітьми, це може призвести до негативного результату. Зокрема, старші часто дозволяють собі зверхньо поводитися стосовно менших: не беруть їх у свою компанію, не залучають до гри, можуть забирати іграшки, командувати ходом гри, насміхатися, глузувати. Молодші у відповідь протестують, прослідковується така поведінка в порушенні, знищенні іграшок, побудованих конструкцій, а також вони можуть просто заважати старшим гратися (кричати, чіплятися, бити тощо).

Питання до дітей щодо ігор, у які б вони хотіли гратися, також є важливою умовою оптимізації ігрової діяльності в умовах різновікової групи.

Запитання та завдання для самоперевірки

- 1. Розкрити важливість гри у різновіковій групі.*
- 2. Які види ігор є найбільш ефективними в умовах різновікової групи?*
- 3. З'ясувати причини непорозумінь і конфліктів дітей різного віку в процесі ігрової діяльності.*
- 4. Подумати, який цінний досвід взаємодії дає дітям різновікова група в процесі ігрової діяльності?*
- 5. Дібрати твори художньої літератури (на зразок запропонованих у лекції), які доцільно використати в умовах різновікової групи для ігор-драматизацій.*
- 6. Підібрати рухливі ігри (на зразок запропонованих у лекції), які доцільно використати в умовах різновікової групи.*

7. Розкрити особливості використання іграшки в процесі спільної ігрової діяльності дітьми різного віку.

8. Базовий компонент дошкільної освіти про ігрову компетентність дошкільників.

9. Поміркуйте, чому неприпустимо вимагати від старших дітей, щоб вони весь час гралися з молодшими?

10. Запропонуйте вербальні і невербальні засоби запобігання конфліктам дітей у процесі гри.

Тема 6

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАЦІ ДІТЕЙ РІЗНОВІКОВОЇ ГРУПИ

План

1. Значення спільної діяльності для дітей різновікової групи.

2. Організація ефективної взаємодії у процесі праці та продуктивних видів діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Русан Л., Колосінська Г. Різновікова група в дитячому садку. Київ: Шк. світ, 2007. 128 с.

2. Михайлова А. І., Кушнарєнко Е. М., Губанова Н. В. Організація роботи з дітьми різновікових груп: метод. посіб. Харків: Веста; Ранок, 2008. 64 с.

3. Смольникова Г. Вчимо дітей спілкуватися. *Дошкільне виховання*. 2004. № 9. С. 14 – 16.

4. Шавровська В. Модернізація навчання і виховання дітей у різновікових групах. *Палітра педагога*. 2004. № 3. С. 19–23.

5. Смольникова Г. Як створити позитивний мікроклімат у різновіковій групі. *Дошкільне виховання*. 2017. № 6. С. 6–9.

6. Пісоцький О., Пісоцька Л. Знання про продуктивні види діяльності дошкільників у структурі професійної компетентності майбутніх фахівців дошкільної освіти. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя)* / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2016. № 3. С. 103 – 107.

1. Значення спільної діяльності для дітей різновікової групи

Спільні ігри, конструктивна і продуктивна діяльність, спостереження, радість від можливості бути разом і цікаво проводити час є основою гармонійних стосунків дітей. Спільні

справи їх об'єднують, гуртують, дарують радість. Коли все добре, старші діти допомагають меншим, а останні в свою чергу охоче покладаються на їхню допомогу, чекають на їхнє схвалення, посилаються на них як на авторитет.

Найпривабливішими партнерами є ті старші діти, які демонструють доброзичливість до менших. А малюки у такому разі прислухаються до порад, зауважень, оцінок тих старших товаришів, які справедливо і відповідально керують спільною діяльністю, можуть побачити й оцінити досягнення маленьких. Як зауважує Г. Смольникова, якщо старший дошкільник нав'язує дії, пригнічує активність малюка, не дозволяє йому робити те, що він хоче або уміє найкраще зробити, робить грубі зауваження, принижує маля, то це призводить до відмови від спільної діяльності з таким партнером. Фахівець стверджує, що маленькі діти особливо чутливо ставляться до авторитарних напарників, негативно на них реагують і не зацікавлені у розвитку подальших стосунків.

Спільна діяльність дітей різновікової групи може бути найрізноманітнішою. Наприклад: конструювання, аплікування, малювання, виготовлення шпаківень, годівничок, випікання печива, приготування салатів, підготовка овочів, фруктів для приготування компотів, заготівля корму для тварин і птахів, робота на городі, виготовлення ігор-саморобок, нескладних сувенірів тощо. Взаємодія, яка базується на співпраці, симпатії і прихильності, не тільки робить діяльність ефективною, але й сприяє особистісному зростанню кожної дитини в групі, водночас агресія, зверхність, домінування, недоброзичливість, заздрість роблять діяльність незатишною, тривожною та недостатньо результативною.

2. Організація ефективної взаємодії у процесі праці та продуктивних видів діяльності

На думку фахівців у галузі дошкілля А. Гончаренко, Л. Русан та ін., основними формами організації діяльності дітей у різновіковій

групі є: *послідовна лінійна; одночасна; паралельна; послідовно-одночасна; одночасно-послідовна; тематично об'єднана; за Белл-ланкастерською системою; фронтальна.*

Послідовна лінійна форма передбачає виокремлення і розведення у часі для кожної вікової групи організації та реалізації певного моменту життєдіяльності. В такому разі, вихователь, завершивши роботу з однією групою малюків, переходить до іншої, при цьому кожна вікова підгрупа вимагає іншого змісту та способів його реалізації.

Одночасна форма організації передбачає, що групи працюють або з двома педагогами, або з педагогом і помічником вихователя, або одна з підгруп може самостійно розпочинати певну діяльність. Підгрупи завершують діяльність майже одночасно. Якщо інтерес дитини до відповідної діяльності зник, вона має право її залишити. Використовуючи таку форму організації діяльності, варто пам'ятати, що зміст, форми роботи, послідовність і способи використання різноманітного матеріалу (ігрового і дидактичного) у підгрупах збігаються. Фахівці не радять часто вдаватися до цієї форми організації діяльності, звертаючи увагу на те, що важливим є збереження і реалізація права кожного вихованця на вільну нерегламентовану діяльність.

Паралельна форма організації діяльності дітей характеризується тим, що підгрупи різного віку дітей одночасно, але кожна окремо беруть участь у різних видах діяльності. За використання такої форми зміст діяльності, форма, послідовність і способи використання різноманітного матеріалу будуть різними. І свою діяльність підгрупи можуть завершувати у різний час.

Послідовно-одночасна форма організації діяльності дітей у різновіковій групі передбачає, що роботу починають діти старшого віку, а через деякий час до них долучаються молодші.

Одночасно-послідовна форма характеризується тим, що молодші і старші діти починають разом діяльність, через деякий час діти молодшої підгрупи завершують її, а старші продовжують.

Для *тематично об'єднаної форми організованої* діяльності важливим є те, що вихователь опрацьовує з дітьми молодшої і старшої підгруп одну й ту саму тему, але з різним програмовим завданням для дітей різного віку, хоча час від часу вони можуть переплітатися.

Для *Белл-ланкастерської форми* є визначальним є взаємонавчання, тобто старші діти, які є більш вправними, навчають молодших (пояснюють, показують, як діяти).

Особливістю *фронтальної форми* роботи є те, що вона вважається не зовсім ефективною в умовах різновікової групи, оскільки найчастіше вихователь встановлює тісний контакт із старшими дітьми або більш активними чи самостійними малюками, а решта лише частково наслідують своїх товаришів, що негативно впливає на їх розвиток. За такої організації діяльності дітей обмежується тісний контакт дитини з дорослим. Дитині важче сприйняти звернення вихователя до всього гурту дітей, аніж індивідуально до неї. В такому разі вона часто неправильно трактує поставлене перед нею завдання і, відповідно, неправильно або частково неправильно його виконує. Зазвичай така частковість негативно впливає на розвиток малюка.

Звичайно, зазначені форми роботи з дітьми не вичерпують усього їх різноманіття. Вони можуть комбінуватися, видозмінюватися, доповнюватися, але в рамках збереження дитячого інтересу й уваги дітей. Лише за такої умови в дітей з'являється інтерес і бажання пізнавати, досліджувати, брати участь у різних видах діяльності (трудова, ігрова, навчальна, спілкування, художня тощо).

Організуюючи спільну діяльність дітей різновікової групи, особливу увагу варто приділяти ситуаціям, коли робота дошкільнят стає потрібною та корисною і для старших, і для молодших (чергування, доручення тощо). Малюки у цьому разі, хочуть робити

«як великі діти». Для того щоб діти задовольнили свої бажання, доречно об'єднувати молодших зі старшими. Звичайно, старші дошкільнята, як наставники, мають бути працелюбними, відповідальними, охайними. Обов'язки у процесі спільної діяльності не повинні перекладатися зі старших на молодших і навпаки.

Менших і старших діток доцільно об'єднувати для самообслуговування, прибирання іграшок, шаф. Старших варто вчити правил поведінки з малюками, а малеча має бути готова допомагати старшим, брати участь у їхній діяльності, виконувати адекватні доручення.

Грядочка, клумба, територія із садом на території ЗДО – основна передумова організації спілкування дітей із природою та практичної діяльності з вирощування овочевих культур, квітів, догляду за ними. Саме інтерес до праці в природі є одним із найважливіших показників турботливого ставлення вихованців до довкілля. Залучаючи молодших до трудової діяльності на території ЗДО, вихователі ознайомлюють їх із видами робіт на городі, квітнику, в саду: перекопування, розпушування землі, висівання насіння, поливання; дають інформацію про умови росту рослин: земля, тепло, світло, волога; формують уміння сіяти велике насіння: розкладати в борозенки, присипати землею; збагачують словник новими словами, назвами трудових дій, овочів, квітів тощо (насіння, борозенка, сходи; перекопувати, садити, поливати). Ця діяльність процесі виховує позитивне емоційне ставлення до природи, наполегливість, уміння порозумітися зі старшими вихованцями.

Діти старшої підгрупи вчаться визначати оптимальний час для початку робіт на землі за підказками природи: температурний режим, стан землі, рослин, поведінка тварин; закріплюють і розширюють знання про зовнішні ознаки насіння та їхні сходи, умови росту; формують уміння готувати клумбу,

город до висівання; збагачують словник, досягають узгодженості в діях із меншими. Діти різного віку можуть долучатися до різних сфер трудової і продуктивної діяльності. Наприклад, підготовка ґрунту до висіву насіння передбачає, що старша підгрупа буде розподіляти обов'язки і виконувати важчу роботу (перекопувати землю, розпушувати, розрівнювати, висівати), менші діти залучаються до допомоги: виносять зайве сміття у відерцях за межі території городу, подають відповідне знаряддя праці, поливають борозенки, допомагають розкладати насіння.

Розвитку ефективної взаємодії молодших дітей із старшими сприяє залучення їх до виготовлення листівок, малювання картин. Г. Смольникова акцентує увагу на тому, що для реалізації таких завдань потрібні спеціальні умови. У дітей мають бути спільне обладнання (одна коробка засобів малювання на двох), єдиний простір та композиція малюнка, які передбачають співробітництво партнерів. Діти разом обговорюють сюжет, у процесі діяльності коментують дії один одного, звертаються із запитаннями, роблять пропозиції і радять, оцінюють результати власної роботи і партнера, виражають емоції, обмінюються думками.

Для ускладнення взаємодії дітей різного віку можна запропонувати групі дітей намалювати спільну картину. Попросіть виконати це завдання чотирьох дітей, серед яких двоє старших і двоє молодших. Із цією метою діти розсаджуються так, щоб поряд знаходилися старша й молодша дитина. На столі один на всіх аркуш паперу і одна коробка олівців або фломастерів. Малювати починає старша дитина, потім вона передає малюнок і засоби для малювання молодшій, яка має домалювати якусь одну деталь і передати старшій дитині, а та по колу – молодшій. У процесі такої творчої роботи діти мають дотримуватися спільних для всіх правил: малювати швидко, щоб інші довго не чекали, домальовувати щоразу лише одну деталь, залишати за партнером право виправляти й доповнювати малюнок сусіда, створюючи єдиний сюжет. Простір столу, за яким малюють

діти, дає можливість усім добре бачити один одного, хто що робить, отже, діти можуть спілкуватися, радитися.

Діти різного віку разом можуть виготовити парасольки від дощу, коли старші будуть виготовляти каркаси, робити викрійки покриття, малюки в змозі прикрасити парасольки малюнком чи аплікацією. Так само можна організувати виготовлення човників. У такому процесі старші будуть виготовляти плавальний засіб із паперу, а молодші прикрашатимуть його, малюючи або приклеюючи деталі.

Як зазначають Л. Русан, Г. Колосінська, намагаючись сприяти виробленню партнерських взаємин у діяльності, вихователь має враховувати такі аспекти:

1. Об'єднувати дітей для спільної діяльності, орієнтуючись на їхні бажання. Інколи з метою урізноманітнення дитячих об'єднань, поглиблення інтересу один до одного варто вдаватися до поділу дітей на підгрупи через лічилки, за певними ознаками тощо.

2. Якщо підгрупа дітей різного віку виконує спільне завдання, варто допомогти їм визначитися з особистим внеском кожного у спільну справу, особливо це важливе для молодших дітей. Наприклад, при виготовленні новорічної прикраси старші діти будуть вирізати деталі, а маленькі їх приклеювати.

3. Обговорювати з дітьми результати роботи, наголошуючи, що успіх став можливим завдяки спільній праці всіх членів команди. Доречними будуть так звані «хвилинки подяки», коли кожна дитина висловлює вдячність своєму партнеру.

4. Висока результативність роботи дітей у парах, де є старша і молодша дитина. Ці пари можуть виконувати різноманітні доручення, гратися, навчатися. Але при цьому варто враховувати психологічну сумісність учасників пар, тип темпераменту, характер, інтереси тощо.

Для формування в дітей уміння взаємодіяти варто організувати різноманітні педагогічні ситуації під час різних процесів життєдіяльності. Наприклад, педагог пропонує дітям різного віку виконати трудові доручення, причому меншій дитині – складніше, але про це ніхто не знає. Коли старший вихованець виконав свою частину роботи, вихователь пропонує йому або допомогти молодшому товаришеві, який ще виконує завдання або йти гратися. Звичайно ж, якщо старша дитина не виявила бажання допомогти меншій дитині, вихователь має запропонувати свою допомогу.

Основний критерій, який впливає на міжособистісні взаємини вихованців різновікових груп, – характер взаємодії вихователя з вихованцями. Найчастіше стиль спілкування дорослого (вихователя, помічника вихователя, батьків) стає для старших дітей моделлю поведінки щодо молодших.

Власне педагогічна діяльність вихователя різновікової групи спрямована на формування дитячого колективу, встановлення між вихованцями стосунків співпраці, взаємоповаги та взаємодопомоги. Важливо створити сприятливі умови, позитивну атмосферу, у яких пануватимуть радість, захоплення, зацікавленість, взаємодопомога, які спонукатимуть малюків до взаємодії як з однолітками, так і з дітьми інших вікових груп.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Складіть словесний портрет старшого вихованця різновікової групи, який вважатиметься найпривабливішим партнером для молодшого в різних видах дитячої діяльності.

2. Які характеристики старшого дошкільника різновікової групи призводять до відмови від спільної діяльності з таким партнером менших?

3. Які аспекти дитячої взаємодії сприяють ефективності і результативності спільної діяльності, а які, навпаки, сприяють тривожності?

4. Використовуючи інтернет-ресурси, власний життєвий і практичний досвід, наведіть приклади залучення дітей різного віку до різноманітних видів спільної діяльності (за зразками, поданими в лекції).

5. Яких правил має дотримуватися педагог, намагаючись сприяти виробленню партнерських взаємин у діяльності?

6. Назвіть основний чинник впливу на міжособистісні відносини вихованців в умовах різновікової групи.

7. Чи припустимо в процесі спільної діяльності дітей різного віку перекладати обов'язки дітей старшого віку на малюків і навпаки? Наведіть приклад.

8. Розкрити значення спільних справ для вихованців різновікової групи.

9. Які основні завдання виховання реалізуються в процесі організації спільної діяльності дітей різновікової групи?

10. Хто є моделлю поведінки для старших дітей щодо менших?

Тема 7

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У РІЗНОВІКОВИХ ГРУПАХ

План

1. Організація навчання дошкільнят у різновіковій групі.
2. Особливості методики проведення занять
3. Використання дидактичної гри в організації навчання дітей дошкільного віку в умовах різновікової групи.
4. Рекомендації з планування занять у різновікових групах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». 2-ге вид. Тернопіль: Мандрівець, 2022. 216 с.
2. Демченко О. Фізичне виховання в різновіковій групі. *Дошкільне виховання*. 2012. № 3. С. 14–17.
3. Дятленко Н. Малокомплектний дошкільний навчальний заклад: різновікові групи. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2014. № 3. С. 4–8.
4. Михайлова А. І., Кушнарєнко Е. М., Губанова Н. В. Організація роботи з дітьми різновікових груп: метод. посіб. Харків: Веста; Ранок, 2008. 64 с.
5. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2004. 456 с.
6. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: підр. 2-ге вид. Київ: Академвидав, 2013. 464 с.
7. Прокопенко Л. В родинній групі цікаво й затишно. *Дошкільне виховання*. 2004. № 11. С. 20–22.
8. Русан Л., Колосінська Г. Різновікова група в дитячому садку. Київ: Шк. світ, 2007. 128 с.
9. Смольникова Г. В. Різновікова група в ДНЗ. Київ: Шк. світ, 2015. 120 с.
10. Шавровська В. Модернізація навчання і виховання дітей у різновікових групах. *Палітра педагога*. 2004. № 4. С. 19–23.

1. Організація навчання дошкільнят у різновіковій групі

Перед вихователями різновікових груп ставиться надскладне завдання: як навчити одночасно всіх вихованців різновікового колективу, не залишаючи жодного поза увагою, ураховуючи вікові та індивідуальні особливості кожної дитини, як маленької, так і старшої. Організація навчання дітей в умовах різновікової групи – справа нелегка. Навчальний процес у різновікових групах здійснюється з використанням фронтальних, групових та індивідуальних форм організації навчання.

Організація освітнього процесу у ЗДО здійснюється відповідно до вимог БКДО, державних програм розвитку дитини дошкільного віку, раціональних пропозицій авторських програм, сучасних прогресивних методик.

Результатами освітньої роботи вихователя та всього педагогічного персоналу будуть показники компетентності випускника ЗДО. Згідно з програмою розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» (2022) такими показниками є:

- уявлення про державу та її символи; елементарні уявлення про історію України, її столицю, місто (село), в якому проживає; володіння навичками основних рухів; інтерес до історії свого краю;
- чіткість і правильність вимови звуків;
- багатий словниковий запас;
- володіння мовленнєвим етикетом;
- розвинена дрібна моторика (володіння олівцем, ручкою, ножицями);
- сформовані уявлення про основні одиниці мовлення (звук, слово, речення);

- вміння лічити в межах 10, робити нескладні усні обчислення, розв'язувати задачі;
- малювання, ліплення, аплікування, використання як традиційних так і нетрадиційних матеріалів і технік зображення предметів;
- розрізнення музичних творів, танці, відтворення в рухах ритмічного малюнка; виразний спів;
- гра на музичних інструментах; здійснення серіації за величиною, довжиною, масою, об'ємом орієнтування у просторі та часі;
- уміння спостерігати, обстежувати, аналізувати, виокремлювати головне і другорядне, порівнювати і запам'ятовувати та інші здатності і вміння дитини старшого дошкільного віку.

У науково-педагогічних джерелах існують окремі методичні рекомендації щодо організації занять у різновіковій групі дошкільної установи. Так, автори здебільшого пропонують два варіанти організації спільних занять: початок заняття одночасно у всіх трьох (чотирьох) підгрупах, а закінчення послідовне (через 15 хвилин – у молодшій, через 20 – у середній тощо); послідовний початок занять (заняття починаються з однією підгрупою, потім через 5-7 хв. підключається друга підгрупа, потім – третя).

Зокрема, В. Аванесова вважає ефективними три типи організації дітей на заняттях у різновіковій групі: I – усі діти зайняті одним видом діяльності, наприклад математикою; II – комбіновані заняття; III – заняття з однією підгрупою за загальноприйнятою методикою. Такі заняття, на думку фахівця, забезпечують правильне дотримання режиму дня в різновіковій групі, глибоке засвоєння знань і сприяють успішному виконанню виховних завдань.

Колективна робота, з підгрупою, індивідуальні заняття – такі різні форми роботи можуть мати місце в освітньому процесі різновікової групи, проте їх органічне поєднання є найбільш ефективним способом організації роботи. Так, фронтальні форми роботи забезпечують вплив вихователя на велику кількість малюків.

Фахівці часто називають цю форму взаємодії авторитарною, оскільки можливості контакту з вихованцями обмежені. Також варто взяти до уваги, що у різновіковій групі складно сформулювати навчальне завдання, яке б відповідало рівневі розвитку кожної дитини. Молодші діти, як правило, погано сприймають завдання, коли вони не адресовані конкретно їм. Трапляється, що навіть коли сприймають завдання, то не завжди правильно його розуміють, про що свідчить виконання їх по-своєму. Беручи до уваги фронтальні форми роботи в умовах різновікової групи, варто звернути увагу на те, що належна співпраця за такої взаємодії у вихователя складається лише з найбільш активними і самостійними вихованцями, іншим доводиться або наслідувати дії своїх товаришів, або виконувати завдання по-своєму. Отже, на фронтальних заняттях більш доречним буде вирішення загальних навчальних завдань, натомість конкретні завдання, зокрема повідомлення нового матеріалу, закріплення, уточнення знань, варто вирішувати на заняттях з однією підгрупою.

Найбільш продуктивною, звісно, є вільна самостійна діяльність дітей. Колективна організація виправдана в тому разі, коли йдеться про створення спільного продукту, підвищення творчої, мовленнєвої, образотворчої активності, обмін враженнями під час розгляду мистецького твору або аналізу результатів індивідуальної та групової діяльності.

Успішність занять як однієї з основних форм організації навчання дітей залежить від продуманої структури й ефективної організації дітей дошкільного віку. Саме тому вихователь має орієнтуватися у програмах розвитку дитини, знати психологічні особливості дошкільнят усіх вікових груп, уміти правильно добирати та поєднувати різний матеріал, заздалегідь визначати, чим будуть займатися вихованці кожної підгрупи. Також важливо врахувати і той факт, що, байдикуючи, очікуючи вказівок від дорослого, дитина може втратити інтерес і вже з

меншими зацікавленістю й ентузіазмом включатиметься у запропоновану дорослим діяльність. Тому робота педагога на одному занятті з різними віковими підгрупами вимагає більш ретельного продумування й особливої організації обстановки у груповій кімнаті, своєчасної підготовки і правильного розміщення дидактичних і наочних засобів.

Зазначений вид діяльності потребує добре освітленої і спокійної частини групової кімнати, меблів, підібраних відповідно до зросту дітей, і раціонально розміщених столів окремо за віковими підгрупами (якщо зміст заняття вимагає роботи дітей за столами). Старші дошкільники займаються довше, тому столи для них треба ставити в ряд уздовж вікон. Перші столи призначені для дітей 5 років, наступні – для шестирічних. У другому ряду розташовуються столи для середніх і молодших дітей. Якщо можна розмістити столи у три ряди, це ще зручніше, адже кожна підгрупа займе один ряд. У групах із двома віковими підгрупами столи розміщують аналогічним чином: ряд до вікна – для старших дітей, що виступає ряд – для молодших. Таке розміщення важливе ще і тому, що створюються умови для більш чіткої організації навчання – по закінченню свого коротшого заняття молодші діти переходять до гри або йдуть одягатися на прогулянку, не заважаючи старшим дітям продовжувати свою діяльність.

Вихователь на своєму столі, на мольбертах (у різновіковій групі бажано мати два мольберти) має заздалегідь підготувати всі демонстраційні посібники (картину, набір іграшок або предметів, муляжі, книгу, відкриту на потрібній сторінці тощо). Незалежно від того, починається заняття з усіма дітьми одночасно чи лише з однією підгрупою, попередньо розкладають усі необхідні роздаткові матеріали і посібники (ті, котрі роздають кожній дитині): інша організація роботи заважатиме дітям під час дидактичного процесу і збільшуватиме тривалість заняття.

Важливо продумати, де і чим будуть зайняті діти, вільні від заняття або включені до нього пізніше. Для цього в іншому кінці

групової кімнати на визначеній відстані від столів для занять розташовуються іграшки і посібники для самостійних ігор дітей, столики для книг тощо. Усе це за можливості розміщується так, щоб діти, які займаються більш серйозною діяльністю, зокрема навчальною, не бачили дітей, які граються, тоді дитина, яка грається, не заважатиме тим, хто навчається. У підготовці до занять вихователю допомагають старші діти і помічник вихователя, яка також наглядає за вільними від занять малятами.

Як зауважує Г. Смольникова, у групах дітей, які були утворені на основі принципу контрастного комплектування, зокрема дітей молодшого-середнього-старшого дошкільного віку, розподіл на підгрупи залежить від кількості вихованців одного віку. Якщо їх більше п'яти, то варто об'єднувати в одну підгрупу. Якщо дітей одного віку двоє-четверо, доцільно проводити індивідуальні заняття, і спільні з найближчою віковою підгрупою.

У групах дітей із суміжним комплектуванням (четвертого-п'ятого року; п'ятого-шостого року; шостого-сьомого року життя) доречно буде організовувати заняття за одним розділом програми, але при цьому не забувати про диференціацію навчальних завдань для кожної вікової підгрупи (за основу беручи різні способи виконання завдань). Диференційований підхід дозволяє ефективно побудувати роботу з різними групами з метою реалізації можливості впливу на кожну дитину, розвитку в ній у процесі роботи з колективом індивідуальних здібностей, особливостей. Тому диференційований підхід у навчанні останнім часом продовжує вивчатися як один із засобів підвищення ефективності формування навчальних знань і всебічного розвитку дітей.

Розглянемо конструювання з теми «Паркан». Для кожної підгрупи вихованців формулюються специфічні навчальні завдання. Зважаючи на особливості віку, 4-річні сприймають завдання через безпосередній показ і пояснення вихователя, діти

середнього дошкільного віку потребують наочного прикладу (зразка) такої споруди, дітям старшого дошкільного віку, враховуючи зародження словесно-логічного мислення, достатньо словесної інструкції щодо виконання завдання. Таким чином, якщо у створенні конструкції братимуть участь діти четвертого-п'ятого року, то старшим дітям варто продемонструвати приклад створення або зразок споруди, а молодшим запропонувати зробити подібну.

Діти, які отримали завдання, працюють самостійно, а вихователь долучається до взаємодії з меншими. При цьому варто розмістити дітей півколом, а педагог має перебувати в центрі, щоб у його полі зору були всі діти, зокрема й середньої підгрупи. Під керівництвом вихователя діти молодшого віку вчаться будувати паркан. Якщо в роботі беруть участь діти середнього і старшого дошкільного віку, то спочатку дорослий може запропонувати старшим вихованцям створити конструкцію за визначеними ним умовами, наприклад, побудувати споруду такого розміру, щоб відповідала розміру якоїсь іграшки (ляльки тощо), а з дітьми середнього дошкільного віку розглянути готову споруду на малюнку і запропонувати побудувати подібну (наприклад симетричний паркан).

Коли дітям пропонується одночасна діяльність на занятті за одним розділом програми, але з різним програмовим змістом, тоді може бути спільна тема заняття для дітей усіх вікових підгруп. При цьому варто враховувати можливості дітей і рівень сформованої самостійності членів різновікової групи.

Утім, як зазначають Г. Смольникова, О. Щербакова, Л. Щербань, С. Гончаренко, існують можливі варіанти одночасної діяльності дітей на занятті за одним розділом програми, проте з різним програмовим змістом (різноманітні). Наприклад:

- *перший варіант* передбачає одночасний початок занять, коли три підгрупи працюють за однією темою з ускладненням завдання для старших дітей, потім вихованцям середньої та старшої підгруп дається самостійне завдання, а малюки молодшої підгрупи виконують завдання з педагогом. На цьому заняття з дітьми

молодшої підгрупи закінчується. Вихователь переходить до дітей середньої підгрупи, працює з ними над програмовим завданням, Закінчивши з ними заняття, ще декілька хвилин продовжує працювати з дітьми старшої підгрупи;

- *другий* варіант передбачає одночасний початок заняття, спочатку всі три підгрупи дітей працюють із вихователем за однією темою, але з ускладненням для старших вихованців. Потім малюкам середньої та молодшої підгруп, пропонується самостійна робота, а вихованці старшої підгрупи працюють із вихователем. Коли останні працюють самостійно, педагог декілька хвилин присвячує перевірці виконання самостійного завдання дітьми молодшої підгрупи і відпускає їх гратися. Далі вихователь перевіряє виконання самостійного завдання дітьми середньої підгрупи, після чого відпускає і їх, а сам продовжує роботу з дітьми старшої підгрупи;

- *третій варіант* передбачає, що перший етап заняття аналогічний попередньо розглянутим варіантам. На другому етапі заняття вихователь працює з дітьми молодшої підгрупи, а діти середньої і старшої підгруп займаються самостійно. На третьому етапі заняття вихованці молодшої підгрупи працюють самостійно, вихователь перевіряє їхню роботу та відпускає самостійно гратися. Після цього педагог починає перевіряти самостійну роботу дітей старшої підгрупи і продовжує працювати з ними над вирішенням третього програмового завдання, після чого вони працюють самостійно. Вихователь у цей час перевіряє завдання, які виконували діти середньої підгрупи, а потім відпускає їх гратися. Завершується заняття перевіркою завдання, яке самостійно виконали діти старшої підгрупи;

- *четвертий варіант* передбачає, що на першому етапі заняття вихованці всіх підгруп працюють разом за однією темою з ускладненням для дітей старшої підгрупи. На другому етапі всім їм пропонуються самостійні завдання. Самостійна робота

спочатку перевіряється в дітей молодшої підгрупи, а потім старших підгруп;

- *п'ятий варіант* передбачає, що заняття вихователь починає з дітьми старшої підгрупи, через 7–10 хв долучаються вихованці середньої, а ще через 5–7 хв – молодшої підгрупи. На другому етапі заняття дошкільникам старшої підгрупи пропонується самостійна робота на 12–14 хв. Протягом цього часу педагог має встигнути попрацювати з дітьми середньої підгрупи та запропонувати їм самостійну роботу, а потім приділити час найменшим малюкам. Наступний етап – усі три підгрупи працюють за однією темою з ускладненням для старших підгруп;

- *шостий варіант* передбачає проведення заняття, яке відрізняється від попереднього тим, що на останньому етапі вихованцям старшої підгрупи вихователь може дати самостійне завдання, а з дітьми середньої та молодшої підгруп працює за однією темою, після чого вони йдуть займатися іншою справою, наприклад гратися, а педагог перевіряє роботу дітей старшої підгрупи та завершує з ними проведення заняття;

- *сьомим варіантом* передбачено, що заняття можуть проводитися окремо для кожної підгрупи з різним програмовим змістом. За таких умов їх проводять протягом дня, виділяючи на це певний час, або вихователь і музичний керівник, або інструктор з фізичного виховання;

- *восьмим способом організації* може бути заняття, яке має відбуватиметься за Белл-Ланкастерською системою, коли старша дитина пояснює і показує якісь дії молодшій, яка діє не так вправно. При цьому доречними об'єднаннями, на думку фахівців, будуть такі: діти 4-го і 6-го року або 5-го і 7-го.

Вихователь має обирати той варіант організації занять, який якнайкраще допомагатиме вирішувати навчальні завдання, специфічні для окремих вікових підгруп. Саме зазначені вище варіанти дають змогу правильно дозувати навчальне навантаження,

запобігають втомі малечі. Щоразу кваліфікований педагог сам має вирішувати, як краще організувати заняття, адже ніхто краще за нього не знає дошкільнят, їхній характер, індивідуальні особливості.

2. Особливості методики проведення занять

Розглянемо особливості організації і методики проведення занять. Так, заняття з дітьми різних вікових підгруп з одного розділу програми, але з різним програмовим змістом для кожного віку, є основною формою організації навчання в різновікових групах і широко поширені в практиці. Однак не завжди ці заняття відповідають сучасним дидактичним вимогам і дозволяють успішно вирішувати програмові завдання щодо всіх підгруп. Основним недоліком їх проведення є невміння вихователів передбачити і забезпечити протягом усього часу одночасну активність усіх дітей. На багатьох заняттях з ознайомлення з довкіллям, формування математичних уявлень тощо педагоги часто встановлюють своєрідну черговість активних дій різних підгруп: «Зараз мені дадуть відповідь молодші» (впливає ціла серія запитань). У цьому разі дітям середнього і старшого віку – одним менше, іншим більше – доводиться бути пасивними слухачами, вони втомлюються, очікуючи своєї черги, починають пустувати, відволікатися. Та й часу для занять зі старшими залишається мало.

Аналогічна картина спостерігається і на заняттях з образотворчої діяльності, конструювання, які ґрунтуються на діях дітей із предметами і матеріалами. Пояснення завдання завжди починають з молодшої підгрупи, а середні і старші просто сидять і чекають. З усього часу, відведеного для заняття, на старших припадає не більше половини. Тому в одних випадках завдання для них спрощується, пристосовується до часу, що залишився, в іншому, щоб надолужити раніше

втрачений час, педагог змушений збільшувати загальну тривалість заняття. Так діяти недоцільно.

Постійне використання почергових вказівок (спочатку молодшим, потім середнім і, нарешті, старшим) негативно впливає на результати діяльності не тільки старших, але й молодших дітей: вихователь під час пояснення завдання старшим не може спрямовувати малювання чи ліплення менших. Коли ж він закінчує пояснення старшим і може допомогти меншим, ті вже завершують роботу, але, як з'ясовується при аналізі, не досягли необхідного результату.

Щоб перебороти зазначені недоліки і підвищити ефективність спільних занять даного типу, варто створити такі умови, за яких ці заняття стають загальними не тільки ззовні (усі діти розповідають по картині, усі малюють, усі конструюють із будівельного матеріалу тощо), але і за своєю дидактичною сутністю, коли педагог одночасно спрямовує навчальну діяльність вихованців різного віку.

Важливою умовою є правильне визначення основної теми і програмового змісту заняття. Це означає, що при розробці плану заняття треба прагнути до того, щоб спільними для всіх підгруп були не тільки розділ програми (ознайомлення з навколишнім світом і розвиток мовлення, малювання, ліплення тощо) і характер діяльності дітей (усі спостерігають за явищами або малюють), але й більш конкретні частини, теми цих розділів і види діяльності дітей.

Так, на загальному занятті (з усією групою, але з різним програмовим змістом) із розвитку мовлення краще передбачити навчання розповіданню або формуванню звукової культури мовлення, ознайомлення з працею дорослих або із засобами зв'язку і пересування. З усією групою можна проводити заняття з розгляду картин і розповіді за ними; читання художніх творів (деяких) і бесіди за ними; розповідання казок; дидактичні ігри з іграшками та предметами; перегляд діафільмів; показ лялькових вистав. Старші дошкільники люблять творчі розповіді, словесні дидактичні ігри, етичні бесіди, читання та переказування художніх творів. Навчання

грамоти планують із дітьми старшої підгрупи.

Якщо йдеться про заучування віршів, то це заняття можна проводити і разом з усіма дітьми, і з кожною підгрупою окремо. Об'єднання доцільне, якщо дітям молодшої підгрупи треба лише повторити вірші, тоді спочатку вихователь їх повторюватиме з меншими, а потім починатиме заучувати вірш із дітьми старшої підгрупи.

Розглянемо розподіл завдань заняття-розповіді за картиною у різновіковій групі. Спочатку дітям пропонують кілька загадок про основного персонажа. Після розгляду картини розпочинається обговорення. Питання зазвичай вибудовуються таким чином, щоб у бесіді взяли участь діти всіх вікових підгруп, до того ж для молодших дітей готують питання констатувального характеру, вони найлегші, а причинно-наслідкового характеру і складніші за змістом – для дітей середньої та старшої підгруп.

Після бесіди можна прочитати віршик про зміст зображеного на картині. Розповідь за змістом твору складають діти середньої та старшої підгруп. Зауважимо, що розповідь старшого дошкільника буде доречним зразком для дитини меншої. Після розповіді старшої дитини вихователь відпускає дітей молодшої підгрупи, а з дітьми п'ятирічного віку продовжує працювати.

Часто педагогу доводиться поєднувати заняття з розвитку мовлення з іншими розділами програми, у цьому разі найдоцільніше інтегрування буде зі сферою образотворчості за задумом або на задану тему.

Із розвитку мовлення у групах різновікового складу найчастіше проводиться перше заняття або друге зранку. Перші заняття зазвичай проводять з усією групою, після чого менших відпускають гратися. Другим є тоді, коли виникає необхідність провести з дітьми старшої підгрупи складні заняття з розповідання або з навчання грамоти.

На заняттях із малювання бажано мати спільний вид

зображення (предметне, сюжетне, декоративне) і конкретну тему (усі малюють будинок або за мотивами казки «Ріпка»). Це пов'язано з тим, що при загальній спрямованості занять за змістом і діяльністю дітей вихователеві легше організувати навчально-виховну роботу і забезпечити одночасну їх активність. Зразки конспектів комбінованого та інтегрованого занять у різновікових групах представлено у *Додатку В*.

Потім визначена тема заняття обов'язково конкретизується для кожної вікової підгрупи: вказується, з яким видом праці і професіями дорослих варто знайомити дітей, який предмет або сюжет зображувати, і добирається програмовий зміст, що відповідає віковій дітей.

Забезпечення одночасної активності дітей різного віку в процесі навчання є наступною умовою ефективного проведення спільних занять, раціонального використання кожної хвилини часу, відведеного для навчання. Багато чого залежить від того, як починається заняття. Залежно від віку дітей і характеру програмного змісту це можна зробити по-різному: одночасно з усіма підгрупами або за підгрупами, починаючи з дітей більш старшого віку.

Відразу з усіма дітьми починають більшість занять з одного розділу і загальної теми навчання (розглядання і розповідання по одній картині; читання і розповідання педагогом одного твору, малювання або ліплення за сюжетом однієї казки, загальна дидактична гра «Чудовий мішечок» тощо). Доцільність одночасного включення всіх дітей до такого виду заняття очевидна, тому що для них організовується однотипна діяльність різних підгруп і вихователь може дати загальні вказівки. При цьому навчальні вказівки повинні бути короткими і чіткими. В одних випадках (читання і розповідання педагога, розповідання дітей по картинці тощо) вихователь коротко говорить про майбутнє заняття і пропонує усім послухати його розповідь, читання або розглянути картину, щоб потім самим розповісти, що на ній зображено; одночасно визначається індивідуальна мета заняття для кожної підгрупи (особливо важливо

виділити мету для більш старших дітей). На інших заняттях (найчастіше з малювання, ліплення й інших продуктивних видів діяльності) при одночасному поясненні теми, завдань і способів дії необхідно враховувати особливість дітей різного віку. Добре, якщо вказівки молодшій підгрупі якоюсь мірою є складовою частиною наступного пояснення для старших. Це із перших хвилин дозволяє активізувати всю групу і звести до мінімуму час очікування початку роботи для старших дітей.

Заняття, які починаються одночасно з усіма дітьми, закінчуються по чергово. Першими (після закінчення 10 – 15 хвилин) завершують роботу молодші, через 5 – 10 хвилин – середні і старші. Якщо на спільному занятті передбачаються різні теми для вікових підгруп, а також якщо загальна тема потребує докладного і тривалого пояснення молодшим дітям, заняття доцільно починати не з усіма відразу, а зі старшими.

Для успішного навчання дітей різного віку в умовах спільного заняття важливо правильно керувати їхньою діяльністю після навчальних вказівок, забезпечувати активність усієї групи і кожної дитини зокрема протягом усього заняття. Це актуально для занять, на яких засвоєння знань відбувається головним чином у процесі мовленнєвої діяльності, спостереження і слухання, без опори на практичні дії дітей.

В організації навчальної діяльності дітей різного віку на спільних заняттях важливою є постановка вихователем загальних завдань усій групі, але різного ступеня складності для вікових підгруп. Залежно від характеру занять і вікового складу групи це досягається різними шляхами. На заняттях з ознайомлення дітей із загальним для всіх об'єктом – предметом, явищем або його зображенням – це практично виглядає так: упродовж заняття вихователь працює з усіма дітьми. Запитання і завдання мають бути такі, щоб у кожен момент заняття всі вихованці були активними. Наприклад, показуючи дітям картину, вихователь просить на питання «Хто намальований на

картині?» відповісти молодшу дитину, на питання «Як вона одягнена?» має дати відповідь дитина середнього віку, а на питання «Як ви думаєте, чому вона так одягнена?» відповідають старші дошкільники.

Така побудова запитань зумовлена різними мовленнєвими завданнями: назвати предмети, описати одяг дівчинки, знайти і пояснити залежність між порою року й одягом дівчинки. Інколи можна змінити порядок запитань, почавши зі складніших («Подивіться і подумайте, яку назву можна дати картині»), тоді спочатку будуть залучені діти старшої або середньої підгрупи, а вже потім малюки.

Діючи таким чином, педагог природно підтримує активність усіх дітей і диференціює при цьому ступінь розумового навантаження відповідно до віку: малята під час відповідей спираються на конкретні знання, сприйняття предмета, старші демонструють розуміння закономірностей, наприклад між забарвленням і мірою достиглості овочів (програма ознайомлення з природою передбачає встановлення дітьми такого роду зв'язків).

Вихователі різновікових груп можуть з успіхом використовувати і такий прийом активізації групи, як залучення більш старших дітей до уточнення і розширення відповідей молодших. У цьому разі мовлення та дії старших є своєрідним зразком правильного вирішення завдання. Цей прийом важливо використовувати на першому етапі загального заняття, коли головну увагу педагогові доводиться приділяти молодшим дітям.

Як бачимо, є багато шляхів підвищення ефективності загальних занять з дітьми різного віку з одного розділу програми. Але в кожному конкретному випадку треба ретельно продумувати програмний зміст заняття і правильно добирати методи навчання.

Із метою оволодіння методикою планування й успішного проведення занять корисним є епізодичне складання вихователем розгорнутих конспектів занять. Це допомагає акцентувати увагу на найбільш важливому й істотному в навчанні дітей різного віку.

Вихователь різновікової групи не може обмежитися проведенням занять тільки одного певного типу, тому що для дітей різних підгруп передбачаються різна кількість і перелік занять протягом дня і тижня. Для створення кращих умов навчання необхідні заняття, на яких діти займаються різними видами діяльності: з однією підгрупою проводиться заняття з розвитку мовлення, а інші ліплять за задумом.

Часто вихователям різновікової групи доводиться одночасно проводити заняття з різних розділів програми. Якщо використовується такий варіант, то варто стежити, щоб діяльність дітей різних підгруп не заважала одна одній. Краще так організувати заняття, щоб підгрупи мали змогу деякий час працювати самостійно. Вихователь не в змозі одночасно давати пояснення одній підгрупі та контролювати виконання завдання дітьми іншої. Не можна поєднувати заняття з фізичної культури і бесіду або переказ художніх творів.

Найкраще поєднуються заняття з розвитку мовлення та образотворчої діяльності (малювання за задумом або на задану тему) із розвитку мовлення й ознайомлення з довкіллям. Отже, в умовах різновікової групи краще проводити заняття з одного розділу програми або з розділів, близьких за змістом. Особливо вони доцільні тоді, коли необхідно диференціювати вимоги до дітей, провести специфічні для певного віку заняття. Так, на одному занятті діти 5–6 років можуть займатися конструюванням або аплікацією (у них таких занять більше порівняно з іншими групами), а з 6–7-річними педагог проведе заняття з математики або підготовки до навчання грамоти.

При проведенні занять цього типу, як і вище розглянутих, треба виходити із загальних дидактичних вимог і обліку різновікового складу дітей групи. Але при цьому навчання характеризується значними особливостями. На відміну від загальних занять з одного розділу, на яких вдається здійснювати різний програмний зміст для трьох вікових підгруп, заняття за

різними розділами програми проводяться з колективом дітей, який складається лише з двох підгруп, навіть за наявності у групі дітей від 2–3 до 7 років. Залежно від задач у такому разі в одній підгрупі можуть поєднуватися тільки молодші діти (від 2–3 до 4 років) або молодші і середні (від 2–3 до 5 років), в іншій – решта. Як правило, заняття з молодшими дітьми проводить сам вихователь, тому що малята не можуть ще довго займатися самостійно, діяти в потрібному напрямку, а заняття зі старшою підгрупою ґрунтуються на добре знайомому матеріалі і самостійній діяльності дітей. Наприклад, із молодшими дітьми вихователь проводить заняття з розвитку математичних уявлень, а старші в цей час малюють за задумом або за знайомою казкою.

Продумуючи поєднання роботи у підгрупах, необхідно враховувати характер діяльності дітей. Комбіновані заняття можна проводити в тих випадках, коли діяльність дітей однієї підгрупи не буде відволікати увагу інших. Не можна, наприклад, з однією підгрупою займатися співом, а з іншою в цей час малювати, складно поєднати заняття з рідної мови із заняттям фізкультурою. Старших дітей на самостійних заняттях можуть відволікати дидактичні ігри з цікавими ігровими діями, що проводяться з малятами, читання незнайомих їм книг.

Плануючи заняття цього типу, варто враховувати і характер діяльності вихователя, оскільки він не в змозі одночасно вести два заняття, якщо обидва від початку до кінця вимагають його особистої участі. Не можна, наприклад, проводити бесіду з однією підгрупою і фізкультурне заняття з іншою. Загальне заняття такого типу з дітьми різного віку (від 3 до 7 років) складається звичайно з трьох основних етапів і відбувається так. У перші 3–5 хвилин педагог дає вказівки для самостійної діяльності дітей старшої підгрупи і допомагає їм почати роботу (молодші діти продовжують грати). Потім педагог запрошує на заняття малят і близько 10 хвилин займається переважно з ними (старші самостійно працюють). І, нарешті, завершивши заняття з молодшими дітьми, які знову ідуть грати (або помічник

вихователя починає їх готувати до прогулянки), вихователь упродовж 5–8 хвилин керує завершенням самотійної роботи дітей старшої підгрупи. Вона підходить до них, з'ясовує, що вони зробили, коротко оцінює результати діяльності та відпускає їх відпочивати (якщо діти ліпили, вони йдуть мити руки). Можливий варіант, коли після завершення старші збирають роботи на один стіл, розповідають про зміст своїх малюнків (виробів із глини) і разом із вихователем їх аналізують.

Позитивним у такому занятті є те, що вихователеві загалом вдається правильно розподілити час, відведений для занять дітей різного віку, а головне, серйозно попрацювати з малятами, активізувати мовлення всіх дітей, вивчити з ними вірш. У старших розвивається уміння діяти самотійно, розуміти, що, коли педагог займається з іншими, йому не можна заважати. Однак було б неправильним зловживати такими заняттями і постійно розраховувати на самотійність старших. Їх треба правильно поєднувати із заняттями, на яких вихователь активно спрямовує навчальну діяльність старших. Значною мірою це досягається на заняттях для дітей від 4 до 6 років.

Як бачимо, характерною рисою комбінованих занять є чергування роботи вихователя з підгрупами. Переважна увага приділяється одній підгрупі, а в керівництві іншою вихователь спирається на самотійну діяльність дітей, на використання ними знань і умінь раніше отриманих. Проведення таких занять буде сприяти розвиткові самотійності старших дітей.

Крім розглянутих типів занять з усіма дітьми, в умовах змішаної групи проводяться заняття і з однією віковою підгрупою. Наприклад, у молодших-середніх групах більшість занять організуються з дітьми середнього віку (друге ранкове заняття), лише з молодшими дітьми (вечірнє заняття). З однією підгрупою часто проводяться заняття й у групах, у яких виховуються діти контрастних віків (наприклад молодші і старші). Такі заняття потрібні і за наявності у групі дітей різного

вікового діапазону (від 3 до 7 років), тому що деякі вечірні заняття проводяться тільки з дітьми молодшої підгрупи.

Заняття з однією віковою підгрупою звичайно проводяться в години, відведені в режимі дня для навчання, але іноді ці заняття (у формі дидактичних ігор, спостережень, читання художньої літератури) можуть бути організовані й у години самостійної діяльності дітей. Щоб вільні від занять діти тривалий час не залишалися без достатньої уваги педагога, заняття, які проводяться з однією підгрупою, не повинні бути тривалими. Це цілком можливо, тому що займається невелика частина групи, і вихователеві вдається здійснити програмні задачі за коротший термін.

За своїм змістом, формою організації дітей і методах навчання заняття з одною віковою підгрупою збігаються із заняттями у відповідній чистій віковій групі. Але в педагога виникають труднощі у зв'язку з тим, що проведення заняття з одною підгрупою поєднується зі спостереженням за самостійною діяльністю дітей інших підгруп.

Обов'язковою умовою ефективності подібних занять є гарна організація дитячого колективу, наявність у дітей навичок самостійної гри і гарних взаємин, а також вибір педагогом зручного часу і місця для заняття (інші діти всі мають чимось займатися або спокійно грати). Заняття треба проводити в спокійній частині групової кімнати, щоб діти, які граються, знаходилися подалі від тих, які навчаються, але були в полі зору вихователя, і навпаки.

Для педагога планування заняття в одновіковій групі є непростим завданням, а для різновікової групи воно ускладнюється. Навіть досвідчений фахівець має фіксувати хід заняття, прописувати дії з підгрупами дітей на кожному етапі заняття. Від чіткості пояснення завдання, послідовності дій вихователя залежить результативність діяльності малюків.

Організація навчання в різновіковій групі дошкільної установи здійснюється як на заняттях, так і в процесі ігор. Заняття і дидактична гра є формами організації навчання в різновікових групах закладу

дошкільної освіти. Проте організація навчання в умовах різновікової групи може бути раціональною в тому разі, якщо буде узгоджена участь у навчальному процесі вихователя і помічника вихователя, розподілені обов'язки між працівниками.

Важливе завдання занять з дошкільниками – розвивати пізнавальний інтерес до навколишнього світу. Вихователь має завжди бути готовим давати зрозумілі відповіді на різноманітні запитання дітей задля задоволення допитливості останніх. Важливо стимулювати дітей ставити різні запитання, акцентуючи увагу на тому, що це нормально, не соромно, а навіть корисно, заохочувати їхні спроби: «Молодець, ти цікаве питання поставила, а це означає, що ти контролювала думку».

Доречною в організації занять є пошуково-дослідницька діяльність дітей. Для неї потрібно добирати середнього рівня складності об'єкти задля утримання пізнавальної активності дошкільника, затрат зусиль, які дадуть йому зрозумілий і конкретний ефект. Наприклад, для дітей усіх вікових підгруп можна запропонувати завдання з класифікації предметів, які є в арсеналі дітей або пропонуються дорослим, на ті, що плавають, і ті, що тонуть. Для дітей молодшої підгрупи найкраще пропонувати знайомі їм іграшки, для старших – нові предмети, що зроблені з різноманітних матеріалів (дерев'яні, гумові, залізні, ганчіркові тощо). Спочатку діти висувають гіпотезу, а потім практично її перевіряють, кинувши ці предмети у ємкість з водою. Один посуд призначений для предметів, що плавають, а інший – для тих, що тонуть.

При визначенні задач, змісту, форм і методів навчання на заняттях у малокомплектних дитячих садах, як і у керівництві побутовою діяльністю, грою, працею дітей, необхідно дотримуватися загальних дидактичних положень в роботі з дітьми різного віку.

Обов'язково вихователь повинен знати зміст програми дошкільної освіти, за якою працює дошкільна установа, і вільно

орієнтуватися в матеріалі для усіх вікових груп. При доборі програмного змісту занять і визначенні конкретних знань і умінь, у вирішенні програмових задач навчання необхідно використовувати відповідний матеріал і давати знання про предмети і явища найближчого оточення.

На основі почуттєвих вражень і найпростіших узагальнень варто систематично формувати уявлення і про те, чого діти безпосередньо не бачать, але про що дізнаються з розповідей дорослих, картин, кінофільмів і телевізійних передач: про життя людей, які їх оточують.

Робота з усією групою дітей одного віку (молодшого, середнього, старшого) є невід'ємним принципом організації процесу навчання на заняттях у ЗДО з однаковими віковими групами. Організуючи заняття, вихователь зазвичай добирає загальний для всіх програмовий зміст навчання і, як правило, намагається його реалізувати за допомогою однакових засобів і форм організації навчання. Але діти навіть одного віку відрізняються один від одного за рівнем знань і умінь, характером сприйняття, мислення й інших пізнавальних психічних процесів: одні діють активно, швидко сприймають вказівки педагога, легко включаються в навчальну діяльність, іншим потрібно більше часу, щоб зрозуміти навчальне завдання, знайти найкращі шляхи для його вирішення. Тому в навчанні важливо враховувати індивідуальні особливості дітей і, забезпечуючи розвиток групи в цілому, бачити кожну дитину і цілеспрямовано вести її шляхом засвоєння програмового матеріалу, піклуватися про формування у неї необхідних елементів навчальної діяльності.

Реалізація принципу поєднання фронтальної роботи з урахуванням індивідуальних особливостей дітей має особливе значення в умовах різновікової групи: організуючи заняття з дітьми різного віку, що мають відмінності у знаннях, уміннях і рівні розвитку в цілому, вихователь завжди повинен здійснювати навчання диференційовано.

Робота з підгрупами є важливою умовою правильної організації

процесу навчання в різновіковій групі. Поділяти малюків різновікової групи на підгрупи для ефективного навчання на заняттях необхідно, в іншому разі важко забезпечити потрібний рівень розумового і всебічного розвитку дітей. Кількість вікових підгруп має визначатися залежно від реального вікового складу дітей.

У визначенні програмного змісту занять треба виходити з того, які знання і вміння наявні або відсутні у дітей кожної вікової підгрупи. Практика свідчить, що в умовах різновікової групи молодші діти розвиваються краще, швидше, а в розвитку старших нерідко констатують відставання. Тому треба прагнути, щоб матеріал кожного заняття містив щось нове і разом з тим був доступний і цікавий дітям відповідного віку, включав посильні і конкретні завдання, вирішення яких вимагає активної роботи думки, вміння поєднати отримані знання з безпосередніми почуттєвими уявленнями про предмети і явища довкілля.

У різновікових групах, як і в роботі з дітьми одного віку, необхідно забезпечити весь процес засвоєння програмного змісту. Для цього на заняттях треба передбачати не лише повідомлення вихователем і засвоєння дітьми нового матеріалу, але і його систематичне повторення і закріплення, а також самостійне використання дітьми отриманих знань і умінь. Але якщо на заняттях в одновікових групах у визначені моменти вирішується, як правило, лише одне з цих дидактичних завдань, то у змішаній за віком групі одночасно можуть вирішуватися різні задачі: з дітьми однієї вікової підгрупи вивчається новий матеріал, у цей час іншим дітям пропонуються завдання із закріплення знань і умінь, а діти третьої підгрупи працюють самостійно.

У процесі занять, на яких передбачаються різні завдання для вікових підгруп, педагогу необхідно пам'ятати і про те, щоб зберігалася потрібна послідовність навчального процесу

стосовно кожної підгрупи. Продумуючи заняття треба подбати, щоб вивчення нового матеріалу переходило у його повторення і закріплення, а потім у використання на практиці отриманих знань і умінь.

Можливості молодших дітей самостійно застосовувати знання досить обмежені, зате в роботі з більш старшими дошкільниками це можна і потрібно практикувати частіше. Дотримання планомірності і послідовності в навчанні дітей украй важливо і необхідно, в іншому разі важко розраховувати на виконання програмних вимог і успішне оволодіння всіма дітьми групи потрібними знаннями й уміннями.

Своєрідність навчання, необхідність на одному занятті фактично проводити по два-три мікрозаняття з різними підгрупами змушують вихователя найчастіше передбачати для кожного віку вирішення лише одного завдання (одній підгрупі давати нове, іншій – закріплення і т. д.), рідше – двох завдань (нове і закріплення, закріплення і використання наявних знань і умінь). Забезпечити умови, за яких на одному занятті вирішувався б увесь комплекс завдань – від повідомлення нового матеріалу до самостійного використання його дітьми кожного віку – практично неможливо (це призвело б до надмірного ускладнення методики навчання). Тому в змішаній групі частіше, ніж в одновіковій, доводиться передбачати заняття (переважно зі старшими дітьми) з більшим ступенем самостійного використання знань, тому що це дає можливість вихователеві вивчати з іншими підгрупами новий матеріал.

Суттєвим для підвищення ефективності освітньої роботи є використання в дидактичному процесі різних засобів і форм організації навчання (навчальні заняття, дидактичні ігри, дидактичні вправи).

Основною формою організації навчання є заняття, які ґрунтуються на прямому навчальному впливі вихователя: його вказівках, поясненнях і зразках словесного, наочного і діяльного характеру. Освоєння дитиною освітнього змісту, оволодіння знаннями й уміннями відбувається в дидактичній ситуації: педагог навчає, діти

навчаються. Цей навчальний початок – основа занять, він визначає характер навчальної діяльності вихователя (він ставить перед дітьми доступні розумові і практичні завдання, розкриває шляхи їхнього вирішення, організовує процес виконання завдань і досягнення потрібного результату) і елементарної навчальної діяльності дітей (здатність рухатися у визначеному напрямку, засвоювати раціональні способи дії).

На таких заняттях необхідно піклуватися про розвиток у дітей установки на активне сприйняття навчального впливу педагога, вказівок і повідомлень як необхідної умови їх успішної пізнавальної і практичної діяльності, отримання потрібного результату (уважно слухали – правильно склеїли коробочку). Навчання втрачає педагогічну цінність, якщо вихователь безперестанку повторює вказівки окремо кожному, постійно надає дітям допомогу, підказує і тим самим обмежує вияв їхньої навчальної активності і самостійності.

Вказівки педагога при розкритті програмового змісту повинні бути чіткими і короткими, вимагати від дітей актуалізації наявних знань і умінь, активного засвоєння нових. При використанні зразка (малюнка, будівлі, аплікації тощо) доцільно частіше пропонувати вихованцям не один, а декілька, радити, у чому вони повинні додержуватися зразка, а в чому можуть шукати своє рішення тощо.

Взагалі на заняттях активно використовуються проблемні, пошукові та ситуації, що передбачають відкриття. Ще можуть мати місце індивідуально-творчі завдання які базуються на ігровому матеріалі. Наприклад, можна запропонувати молодшим дошкільникам до кожного з об'ємних трафаретів, що знаходяться у них на столах, дібрати геометричну фігуру (круг, трикутник, квадрат тощо). Звичайно, дитина має її попередньо обстежити і назвати. Якщо фігуру малюк обрав правильно, вона щільно ввійде в отвір трафарету.

Активно в системі дошкільної освіти застосовується

проектна діяльність. Проблематика такого явища може визначатися як дітьми, так і дорослим. З одного боку, з'ясовується, що найбільше цікавить малюків, про що вони хочуть дізнатися, а з іншого – що вихователі вважають важливим для розвитку дітей. Для вибору теми вихователь проводить бесіду з дітьми (у формі опитування): «Яку тему пропонуєте для розгляду? Чи цікавить когось проблема, запропонована Іванкою чи Артемом? Скільки дітей із нашої групи вибирають тему «Іграшки»? Порахуй, Дмитрику. Скільки дітей цікавиться темою «Тварини»? Хто порахує? Яка тема зацікавила більшість із вас? Як ви вважаєте, чи буде ця тема цікавою для всіх малюків? Про що вони зможуть дізнатися? А чи зможуть їм старші дошкільники в чомусь допомогти?» Отже, дітям пропонується можливість самостійно прийняти рішення, водночас кожна дитина вчиться обстоювати власні інтереси, виявляти ініціативу, узгоджувати свої інтереси з більшістю.

Якщо ініціатором теми є вихователь, то він заздалегідь добирає відповідно до віку дітей різноманітні засоби (книжки, ілюстрації, іграшки, сюрпризні моменти, аудіо- та відеозаписи тощо). Подібні підбірки мотивують (інтригують) дітей до вивчення теми. Наприклад, педагог звертається до малюків: «Учора я дивилася передачу «Тварини нашої країни». Я дізналася багато цікавого про різних тварин, які живуть у нашій країні, наскільки вони різні, як кожна жива істота по-своєму пристосувалася до життя. Якщо вам це цікаво, я розповім про все, що дізналася. А найуважніший скаже, що новеньке з'явилося у нашій групі? (Картинки, фотографії із зображенням тварин, що населяють нашу країну.) Ще я принесла Вам чудові книжки з ілюстраціями і розповідями про тварин і аудіо-записи їх голосів. Як ви думаєте, яка нова тема чекає на нас?»

Вихователь обов'язково має орієнтуватися в інтересах і запитах дітей. Для цього, він має отримати відповідь на низку запитань: що діти знають? Що хочуть дізнатися? Які вибрати форми подання нової інформації? На основі відповідей дітей на ці питання дорослий отримує відповідну інформацію про їх базові знання, допомагає їм

зорієнтуватися у способах отримання, уточнення знань і визначає можливі форми майбутньої роботи. Фахівець має фіксувати висловлювання дітей для подальшого їх опрацювання.

Потім вихователь пропонує дітям зайнятися тією чи іншою діяльністю: малюванням, ліпленням, аплікацією тощо. Наприклад, намалювати улюблену тваринку (виліпити, зробити аплікацію). Педагог з'ясовує, що дітям знадобиться для цього, з чого варто почати роботу, кого вихованець може запросити до роботи у парі. Вихователь звертається до дітей із низкою запитань: «Чи згоден Сашик з планом роботи Дмитрика? Чи можуть вони взяти до себе Лесю (молодшу дитину)? Що ви їй доручите робити? Хто буде відповідальним у вашій групі? Чи багато часу потрібно для виконання вашої роботи? Що ви маєте отримати у підсумку?»

Важливо пам'ятати, що успіх у проведенні заняття залежить від чітко продуманої, структурованої, організованої взаємодії вихователя і дітей різного віку.

Для педагога важливо знати програму розвитку дітей усіх вікових груп, доцільно поєднувати різний програмовий матеріал у ході заняття, до тонкощів продумати, чим займатимуться діти кожної вікової підгрупи.

Як зазначають Л. Русан, Г. Колосінська, плануючи спільні заняття, варто дотримуватися певних вимог:

- одночасно з усіма підгрупами проводять лише такі заняття на яких можна забезпечити додержання організаційних та педагогічних вимог до педагогічного процесу; заняття з навчання грамоти краще проводити окремо, адже вони вимагають постійного керівництва з боку вихователя;
- одна з основних умов проведення спільного заняття – чітке планування і регламентація кожного етапу;
- складний для сприймання матеріал не подавати для всіх вікових підгруп; матеріал, підготовлений до заняття, має містити спільні аспекти для дітей усіх підгруп, що дозволяє

об'єднати вихованців для проведення ігор, відгадування загадок, виконання певних завдань;

- коли в одній групі подаються і закріплюються знання, малюки інших груп можуть працювати самостійно; самостійні завдання педагог продумує і готує заздалегідь.

Заняття з фізичного виховання мають велике значення для зміцнення здоров'я дітей. Як зауважують фахівці, з метою реалізації диференційованого підходу до вихованців в умовах різновікової групи активно використовуються такі форми фізультурно-організаційної роботи, як фронтальна, потокова, змінна, ігрова. Як зазначає О. Демченко, доцільне їх поєднання на різних етапах заняття забезпечує оптимальну рухову активність і підвищує моторну щільність.

Позитивному настрою вихованців, розвитку інтересу сприяють сюжетні фізкультурні заняття, під час яких діти «перевтілюються» в улюблених персонажів, виконують завдання, здійснюють уявні мандрівки, мають можливість самостійно розвивати та модифікувати сюжет. Ще одним раціональним методом активізації інтересу дошкільників до фізичного виховання є психогімнастика у формі тренінгів, ігор-медитацій. Діти «зіставляють» різні образи, уявляючи себе комахами, жучками, тваринками, птахами, плазунами та імітують їхні рухи.

Особливо популярними й ефективними методами роботи О. Демченко вважає фізкультурну терапію, коригувальну гімнастику, логоритміку (як систему рухових вправ, які поєднують музику, мовний матеріал (звуки, склади, слова, вірші) та рухи тулуба, голови, рук, ніг).

У ході занять із фізкультури реалізуються і завдання художньо-естетичного циклу. Наприклад, під час виконання вправ загальнорозвивального спрямування використовуються розкладені по підлозі фланелеві квіти-килимки замість звичних розміток вони у свою чергу допомагають дошкільнятам знайти своє місце на уявній поляні, закріпити назви кольорів, придумати гру, намалювати її тощо.

Усі зазначені заходи сприяють формуванню координації, узгодженості рухів, емоційному задоволенню, радісному настрою вихованців, умінню допомагати одне одному, підтримувати товариша, поєднанню на занятті різних видів мистецтв (музичного, образотворчого, хореографічного тощо).

Як зазначають практики, доречним у сучасному середовищі ЗДО є такий підхід до навчання і виховання дошкільнят, у тому числі й різновікового складу, в якому органічно поєднується опанування знаннями, вміннями і навичками. Йдеться про підпорядкування заздалегідь визначеній проблемі всіх видів діяльності дитини, освітніх заходів упродовж дня та залученість до навчання дітей усіх вікових груп. Протягом усього дня (ранковий прийом, заняття, прогулянки, санітарно-гігієнічні процедури, харчування) дітям дають можливість усвідомити важливість тієї чи іншої теми, залучають їх до роздумів, коментарів, що значною мірою активізує сприймання. В педагогіці такий підхід називається методом «занурення». Освоївши цю методику, вихователь аналогічно зможе сам розробляти зміст освітніх блоків.

Як зауважує В. Шавровська, одноденне «занурення» є лише входженням у тему. Для більш досконалого і глибинного розуміння проблеми педагогічна діяльність вихователя передбачає повторення, розширення, урізноманітнення. Цього можна досягти, на думку фахівця, шляхом повторного розгляду з вихованцями більшості тем у різні пори року, за різних погодних умов тощо. Вона наводить приклад «сонця»: «Сонце у ясний день», «Сонце у дощовий день», «Сонце у похмурий день», «Сонце в різні пори року (осінь, зима,)». Як бачимо, проблема Сонця може розглядатися дітьми 5–7 днів. Аналогічно можна діяти при вивченні землі, вітру тощо. Найскладнішим у цьому процесі, на думку педагога, є передбачення всіх видів діяльності для дітей різного віку з відповідними завданнями, практичними включеннями для

кожної вікової підгрупи малюків. Вона пропонує використати схему для планування з метою полегшення орієнтації у програмових завданнях.

<i>Тема</i>	<i>Знання, уміння та навички дошкільників</i>			
	3-й рік життя	4-й рік життя	5-й рік життя	6-й рік життя
Вода				

Навчальними блоками знань можуть бути теми, які вивчаються методом «занурення»: «Дім, у якому ми живемо», «Природа – наша годувальниця», «Природа – аптека для всіх», «Моя улюблена іграшка», «Рідний, знайомий, чужий», «Зелений, жовтий, червоний», «Хто як харчується?», «Хто як одягається?», «Сонечко, сонечко, визирни у віконечко», «Хто найкрасивіший?», «Який я?» та багато інших.

Метою теми «Рідний, знайомий, чужий» є розширення та уточнення знань про людей різних категорій та розуміння правил поведінки. У груповій кімнаті розміщуються портрети і фотографії рідних, знайомих вихованців, працівників ЗДО. Під час вирішення освітніх завдань, наприклад з методики формування соціальної компетентності, можливим є проведення пошуково-дослідницької діяльності, наприклад, зібрати «спектр образів» знайомих (добір портретів або фотографій знайомих вихованцям людей), з'ясувавши, що діти знають про них (прізвище, ім'я, по батькові, де і ким працює, адреса проживання тощо). Під час занять та і у вільний час можна використати гру «Познайомте мене зі своїми рідними», в ході якої діти називають своїх рідних (маму, тата, сестричку, братика, бабусю, дідуся) на фотографіях і які можуть розміщуватися у визначених місцях. Під час продуктивної діяльності старші вихованці можуть скласти генеологічне дерево своєї родини, молодші – знаходити знайомих на фотографіях, прикрашати їх, виготовляючи паспарту, віночки, аплікації із засушених пелюсток квітів, із листя, паперу тощо. Під час занять спрямованих на мовленнєвий розвиток

дошкільнят, діти складають словесний портрет, вірші, пісеньки з визначеної теми. Можливе проведення різноманітних тематичних свят: «Свято мам», «Свято тат», «День знайомств» тощо. Спільні виступи дітей і батьків, дітей перед родичами стимулюватимуть мовленнєву діяльність дітей різновікової групи.

Наприклад, тема «Вода» знаходить відображення в усіх сферах життєдіяльності дітей. У ранкові години можливі такі ігри з водою: пускання човників, іграшкових гумових тваринок тощо. Паралельно йде розмова про те, хто живе у воді, які предмети й речі плавають (занурюються, тонуть), чи можуть люди жити у воді? Старші дошкільнята з'ясовують якості і властивості води, а молодші – основні її дії (тече, дзюрчить, хлюпоче, бризкає, замерзає тощо). Під час занять бажано провести експерименти з водою. Старші вихованці можуть досліджувати воду на смак, розчинні якості різноманітних продуктів та сумішей, молодші пробують і визначають приготувані розчини: солодкий, кислий, гіркий, солоний тощо. Таким чином старші діти за допомогою досліду визначають залежність кольору води від фарбників, ягід, фруктів тощо, а молодші шляхом розмішування солі, цукру, різних соків дізнаються про зміну смаку води.

Під час прогулянки можлива реалізація гри-будівництва «Народження струмочка» (її зміст розкритий у темі «Організація ігрової діяльності в різновіковій групі»). В процесі підготовки до сну можлива коротка розмова про гігієну тіла, чистоту постільної білизни, що неможливе без використання води. Вихователь за допомогою питань підводить всіх малюків до розуміння значущості води у гігієні тіла, необхідності чистоти натільної і постільної білизни, вологого прибирання тощо. Навіть під час вечірніх прогулянок педагог звертає увагу на значення води у життєдіяльності людини. В процесі обговорення варто не лише розкрити значущість води в житті всіх живих істот, а й ознайомлювати з правилами техніки

безпеки, наприклад застосуванням води для штучного поливу рослин, використання річкової води, дощу, небезпеку зливи. Обговорюються правила безпеки користування водою, поводження під час зливи, бурі, на річці («Чим корисна вода, а чим може загрозувати людині?», «Які проблеми можуть виникати під час порушення водопостачання?» та інші).

Навчання дітей із використанням цього методу передбачає наявність чотирьох компонентів: мотиваційного, пізнавального, практичного, емоційного. Мотиваційний компонент передбачає формування у вихованців інтересів, потреб, мотивації поведінки, її планування та реалізацію відповідно до запитів соціуму. Натомість пізнавальний компонент зорієнтовує на розвиток пізнавальної активності дітей, мисленнєвих операцій, експериментування, винахідництва, з'ясування причинно-наслідкових зв'язків між явищами, подіями тощо. Практичний компонент забезпечує різносторонню діяльність дитини для набуття практичних умінь та навичок, пов'язаних із досліджуваною темою. І, нарешті, емоційний зумовлює забезпечення дітей позитивною психологічною атмосферою, де немає місця для нудьги, а завжди присутнє щось нове і цікаве для малюків, де багато різноманітних практичних дій кожного вихованця та заохочується підвищений інтерес вихованців до знань.

Наприклад, урахувавши той факт, що провідною діяльністю дітей дошкільного віку є гра, можна прослідкувати реалізацію озвучених компонентів методу «занурення» за темою «Моя улюблена іграшка». Мотиваційний компонент визначає розуміння дитиною призначення іграшки, вміння нею користуватися відповідно до можливостей її використання у взаємодії з ровесниками чи дітьми іншого віку, вміння ділитися, бережно ставитися та ремонтувати у разі потреби. Стосовно пізнавального компонента, то це можуть бути: демонстрація іграшок дітям із обговоренням того, як вона називається, з якого матеріалу виготовлена, в яких іграх може використовуватися тощо); з'ясування правил її використання (що нею

можна робити, а що заборонено); визначення, чим вона подобається і чи можливо зробити щось подібне власноруч. І на завершення практична діяльність може реалізуватися у виготовленні нескладних іграшок для молодших дітей.

Отже, наведені приклади є лише варіантами роботи, вони не є обов'язковими та незмінними. Можна відмітити їх доцільність і можливість на всіх етапах «занурення» забезпечувати участь усіх вихованців різновікового колективу в різних видах діяльності. Звичайно, є і мінуси у реалізації цього методу, адже складно передбачити кількісний і віковий склад вихованців групи, рівень їхнього розумового та інших аспектів розвитку, підготовки. Тому в центрі уваги вихователя повинні знаходитися питання особистісного розвитку кожної дитини: психологічної захищеності, фізичної зрілості, духовного становлення та соціальної компетентності.

Таким чином, найбільш раціональною формою організації навчання в різновіковій групі є заняття за одним розділом програми з диференціацією навчальних завдань для кожної вікової підгрупи. Спільні завдання вирішуються у процесі фронтального навчання, а ті, що стосуються дітей певного віку, – на заняттях із віковою підгрупою. Взаємозв'язок двох типів занять вихователь забезпечує способами їх організації. Наприклад, першу половину заняття педагог працює з однією підгрупою, або заняття розпочинається з усією групою, а потім молодші йдуть гратися, а старші далі займаються з педагогом.

Існує й інша форма організації навчання – заняття з віковою підгрупою. При цьому простіше врахувати індивідуальні особливості дітей, зменшується кількість організаційних моментів, а це підвищує змістову щільність заняття. Під час роботи педагога з віковою підгрупою є можливість спілкуватися з кожним малюком для реалізації індивідуального підходу. Тому результативність при груповому навчанні значно вища, ніж при фронтальному. Припустимим є скорочення тривалості групових

занять порівняно з фронтальними.

Важливу роль відіграє метод «занурення» в освітньому процесі різновікової групи, адже він дає можливість педагогу у взаємозв'язку вирішувати різносторонні завдання дошкільної освіти для всіх вікових груп: мовленнєві, комунікативні, математичні, художньо-естетичні, моральні, трудові та інші.

При будь-якому форматі застосування різноманітних занять важливо звертати увагу на те, щоб та чи інша вікова підгрупа дітей не сиділа без діла, очікуючи, поки дорослий зверне на них увагу та запропонує якусь діяльність.

3. Використання дидактичної гри в організації навчання дітей дошкільного віку в умовах різновікової групи

Дидактична гра як форма організації навчання набуває особливого значення для підвищення раціональності й ефективності педагогічного процесу в різновіковій групі, оскільки забезпечує самонавчання та взаємонавчання. У різновікових групах активно використовуються дидактичні ігри з предметами та іграшками, словесні, настільно-друковані. Озвучена категорія ігор використовується для забезпечення цікавої діяльності для дітей, задоволення їхнього інтересу. Добираючи навчальні ігри, педагог обов'язково має враховувати вимоги програм розвитку дитини дошкільного віку, пізнавальний зміст, міру складності ігрових завдань і дій дітей, дбати про можливі ускладнення ігор, їх варіативність. Може трапитися так, що в малюків зникає інтерес до тієї чи іншої гри, в такому разі дорослому разом із дітьми варто придумувати нові ігрові завдання, більш складні правила, активізувати різні аналізатори і способи дій тощо.

Трапляється, діти важко засвоюють той чи інший зміст завдання, що зумовлює труднощі в організації занять мовленнєвого спрямування, природознавчого циклу тощо. В умовах дидактичної гри навчальний зміст включений до правил гри та ігрових дій, що у

свою чергу забезпечує його активне засвоєння кожним вихованцем. Щоб гра була результативною, вона має залишатися грою за своєю структурою. Дошкільники під керівництвом дорослого повинні оволодіти ігровими навичками, правилами, засобами взаємодії у грі, ознайомитися з типами ігор. Опанування загальними правилами дозволяє дітям грати в різні ігри відомого їм типу. Зокрема, як зазначають Л. Русан, Г. Колосінська, поліграфічні ігри діляться умовно на чотири типи: лото, доміно, маршрутні та розрізні картинки (кубики). Їх використання краще починати із доступних усім дошкільнятам, таких як лото, побудованих за принципом парності. Спочатку дітей ознайомлюють із правилами гри, потім – з правилами взаємодії між учасниками, пояснюючи, що вони гратимуть парами. Педагог повинен пояснити важливе правило взаємодії з партнером по грі: «Спочатку варто домовитися, хто починатиме гру».

Після того, як дошкільники засвоять правила гри вдвох, можна залучати дітей до гри втрох, тобто з ведучим. У кожній «трійці» дітей повинна бути старша дитина. Вихователь пояснює правила: «Діти, сьогодні ми будемо вчитися грати втрох. Один з вас ведучий, а решта – гравці. Спочатку визначтеся, хто буде ведучим, а хто – гравцями. Великі карти бере ведучий, а маленькі діляться порівну між гравцями». Ведучий кладе велику карту перед гравцями, а вони по черзі добирають до неї будиночки, тобто грають у парі. Ведучий має спостерігати за тим, щоб гравці не порушували правил гри. Якщо якийсь гравець припускається помилки, ведучий забирає у нього картку, і клітинка залишається порожньою. Після заповнення першої великої карти ведучий пропонує гравцям наступну. Він визначає і переможця гри – того, хто усі будиночки дібрав правильно і назвав, які у них віконця (щодо гри «Знайди свій будиночок»: коли діти отримують маленькі картки, на яких намальовані віконця меншого, ніж на карті,

розміру).

Через деякий час можна ускладнити варіант гри типу лото. Наприклад, великі карти діляться між гравцями, а маленькі залишаються у ведучого. Він показує маленьку картку гравцям і запитує, у кого є подібний будиночок. Той гравець, у якого є такий будиночок, має розповісти, яке у нього віконце. Тоді ведучий віддає йому маленьку картку. Якщо ж гравець неточно описує віконце будиночка, маленька картка залишається у ведучого. Виграє той, хто першим правильно добере усі будиночки для своєї великої карти.

Найбільш складними для дошкільників є ігри маршрутні. До відповідного типу ігор доцільно переходити після оволодіння правилами гри в лото та доміно. Для маршрутної гри обов'язковою є наявність партнерів по грі, щонайменше двох. У такій формі діяльності особливо виявляється суперництво, адже всі гравці прагнуть перемогти. Прикрим є той факт, що саме в таких іграх спостерігається обман старшими дошкільниками молодших. Нівелюють такі випадки через введення елементів гри типу лото в маршрутні ігри. Гравці, дібравши відповідну плашку або пройшовши по маршруту (правила гри), мають розповісти, що намальоване на картинці (плашці). Після цього вони одержують таку саму картинку. Виграє той, хто першим прийде до кінця маршруту (викладає всі плашки) і матиме більше картинок.

Розглянемо гру «Звідки прийшов хліб» (для дошкільників 5 – 6 років). Обладнання для гри: ігрове поле відповідного розміру, тридцять картинок відповідних параметрів, на яких зображено послідовність трудових процесів людей робітничих професій з виробництва хліба: праця робітників на заводі з виготовлення сільськогосподарських машин, праця механізаторів, колгоспників узимку (снігозатримання), навесні (оранка, боронування поля, сівба), влітку (полив), восени (збір врожаю), праця мукомола, пекаря, результат праці – хліб. Під кожною картинкою намальовані кола: одинадцять – червоного кольору, два – синього. Синіми кольорами позначено ремонт комбайна та ремонт трактора. Усі кола з'єднані

між собою червоними стрілками, які вказують напрямок пересування фішок гравців. Сині стрілочки демонструють напрямок і коло, куди гравець має повернути свою фішку, якщо вона опинилася на синьому колі. У набір входять фішки червоного, синього, зеленого і жовтого кольорів, а також два кубики з різною кількістю крапок на кожній стороні: на одній – від 1 до 3, на другій – від 1 до 5. Увагу дітей звертають на правила, за якими кожний гравець має взяти собі фішки, поставити їх на перше коло, яке символізує працю робітників на заводі з виготовлення сільськогосподарських машин, кинути кубик, порахувати кількість крапок на верхній стороні кубика, зробити стільки ходів своєю фішкою по колах ігрового поля у вказаному стрілками напрямку. Після цього гравець має зупинитися, розповісти про те, що зображено на картинці. Пояснення педагога супроводжується показом. У кожну дидактичну гру можна вводити додаткове правило, якщо діти засвоїли основні. Наприклад, беручи до уваги попередньо озвучений варіант маршрутної гри, після того, як гравець розповів, що зображено на картинці, він одержує таку ж картинку.

На занятті у формі дидактичної гри розумові і практичні завдання вихователь ставить перед дітьми не прямо, а в ігровій формі. Зокрема, у грі, мета якої – удосконалювати правильну звукову вимову, дітям пропонується наслідувати голосом птахів і тварин. Інше завдання – розрізняти і називати різні овочі – діти вирішують у ході досягнення ігрової мети – зробити город для ляльок.

Засвоєння знань і формування умінь відбувається завдяки грі, мимовільно, у ході цікавих для дітей ігрових дій (ховання і пошуку, відгадування і загадування, зображення різних життєвих ситуацій, змагання, прагнення швидше досягти мети гри тощо). Але це можливо лише в тих іграх, де дидактичні й ігрові завдання тісно взаємопов'язані й успішне рішення

дидактичних завдань необхідно для досягнення ігрового результату. Зокрема, у грі з дидактичним завданням удосконалювати сприйняття форми предметів основною умовою виграшу повинне бути уміння дітей виділяти форму і підбирати предмети за формою. Якщо метою гри є закріплення знань про види праці дорослих, виграє той, хто більше назве професій, а якщо закріплення уявлення дітей про осінь, виграє той, хто назвав найбільше ознак цієї пори року.

У процесі дидактичної гри на занятті взаємини вихователя і дітей мають ігровий характер. Педагог у добре організованій грі не вчитель, а її учасник і впливає на дітей не прямо, а через роль ведучого, за допомогою правил гри. Важливе навчальне значення в дидактичній грі мають правила. Вони спрямовують гру обраним шляхом, забезпечують необхідний зв'язок її з навчанням, дозволяють вихователю керувати грою, організовувати поведінку і взаємини гравців.

Заняття у формі дидактичної гри, як показують дослідження, можна широко використовувати для вирішення завдань сенсорного виховання, ознайомлення з явищами живої і неживої природи, з деякими явищами громадського життя (праця дорослих, засоби зв'язку і пересування й ін.), для розвитку мовлення і математичних уявлень, але порівняно з навчальними заняттями дидактичні ігри мають більш обмежену сферу дії: з допомогою їх важко, наприклад, навчати образотворчої або конструктивної діяльності. Обмеженість дидактичної гри й у тім, що в ній важко навчати новому, частіше вона використовується для закріплення і повторення матеріалу.

У процесі організованого навчання важливе місце належить дидактичним вправам. Іноді вони виступають і як самостійні заняття (якщо проводяться з усіма дітьми і займають увесь час, відведений для занять). Основним у дидактичних вправах є використання спеціально розроблених матеріалів і іграшок автодидактичного характеру, що самі навчають: набори плоских і об'ємних геометричних форм і фігур різної величини, кольору, геометричні мозаїки, різні картинки тощо. Широко використовують народні

дерев'яні дидактичні збірно-розбірні іграшки і вкладиші: мотрійки, башточки, кулі, яечка, грибочки та інше. Знання про величину, форму, колір та інші якості предметів діти отримують у процесі багаторазових практичних дій із цими матеріалами й іграшками (розбирають, збирають, складають, нанизують тощо). Сама конструкція іграшок спрямовує дітей на потрібні дії, а у разі помилки допомагає помітити її. Якщо дитина вміє розрізняти частини іграшки за величиною, кольором і правильно підбирає деталі, то досягає потрібного результату – одержує цілу іграшку. Володіння яскравою і динамічною іграшкою завжди радує дітей, і вони, із задоволенням граючи, вправляються у вирішенні завдань на розрізнення величини, форми, кольору, кількісних відносин. Використовуючи дидактичні вправи, вихователь повинен подбати про підбір необхідного матеріалу для всіх дітей, ознайомити їх із цим матеріалом і правилами його використання.

Включення в систему навчання навчальних занять, дидактичних ігор і дидактичних вправ дозволяє краще врахувати особливості дітей різного віку і значно підвищити ефективність освітньо-виховної роботи, забезпечити раціональний взаємозв'язок і зміну діяльності дітей, попередити втомлюваність і впродовж усього заняття зберегти високу працездатність дітей, розширити можливості розумового виховання. Педагог залежно від завдань навчання і вікових особливостей дітей може спиратися як на довільну увагу старших, так і на мимовільну малят і, керуючи засвоєнням знань і умінь, здійснювати освітньо-виховні задачі в найбільш доцільній для цього формі.

Зокрема, на спільному занятті в різновіковій групі можна вивчення нового матеріалу з дітьми однієї підгрупи поєднати із закріпленням або використанням знань і умінь дітьми іншої підгрупи у вправах із дидактичними матеріалами. Так, організувавши, зокрема, діяльність частини групи з наборами

геометричних фігур або кольорових паличок (кожна дитина діє зі своїм набором), вихователь має можливість зосередити основну увагу на поясненні нової інформації решті дітей. Навіть молодші діти здатні самостійно займатися з матеріалами й іграшками самонавчального характеру (башточками, пірамідками). Можливість самостійної діяльності такого роду в старших значно більша.

В умовах різновікової групи мають використовуватися дидактичні ігри, зорієнтовані на дітей старшого віку, тому що завжди є малюки, які випереджають своїх однолітків за розвитком. Задля просування їх уперед педагоги мають пропонувати більш складні за змістом дидактичні ігри та посібники.

Якщо мова йде про організацію самостійної дидактичної гри дошкільнятами, їм надається можливість за власним бажанням обирати ту чи іншу гру, місце, де буде зручно гратися (стіл, килимок тощо). Дидактичні ігри організуються протягом дня, та найзручніше їх проводити зранку та у вечірні години.

Систематичне проведення в дитячому садочку занять навчального характеру, а також організованих дидактичних ігор і вправ значно збагачує методику навчання, дозволяє використовувати не тільки словесні і наочні методи, але й ширше застосовувати практичні й ігрові методи. Особливо важливо це мати на увазі при керівництві заняттями з ознайомлення з довкіллям і розвитком мовлення, на яких діяльність дітей організовується переважно за допомогою словесних і наочних методів: діти слухають дорослого, відповідають на питання, складають розповіді по картинах, які демонструються перед групою. Завдання полягають у тому, щоб і на таких заняттях частіше включати в пізнавальну діяльність дітей практичні дії, надавати кожному з них можливість обстежувати предмети (знайти потрібну частину, визначити форму, відчутти матеріал, з якого вони зроблені), діяти з роздатковими посібниками і матеріалами (підбирати, групувати, складати ціле з частин).

На заняттях із дітьми молодшої групи треба ширше використовувати різні ігрові ситуації типу «Покажемо ляльці Наташі,

які в нас є іграшки», коли кожна дитина знаходить іграшки, приносить їх і, показуючи, називає. Про це варто дбати і на заняттях із старшими дітьми. Під час екскурсії в бібліотеку, наприклад, розповідь працівника бібліотеки або педагога і показ книг на полицях і вітринах добре доповнити тактильним контактом із книгою: кожна дитина одержує книгу, роздивляється обкладинку, перегортає сторінки, дивиться картинки.

Варто пам'ятати, якщо гра проводиться з малюками, які мають різницю у віці більше одного року, педагог має подбати про забезпечення найменшій дитині ситуації успіху (одна із закономірностей виховання дошкільників — «Особистість ефективно розвивається в ситуації успіху», тобто дитині важливо відчувати, що вона на правильному шляху, а це у свою чергу потребує неабияких зусиль з боку дорослого: схвалення дій, підтримка у процесі діяльності).

Як зауважує Г. Смольникова, в іграх з пазлами доцільно періодично обом партнерам (старшому і молодшому) підказувати, який пазл варто вибрати. Різниця у використанні цього методу полягає в тому, що за один раз старшій дитині пропонується одна підказка, а молодшій – дві чи три. До того ж у такому разі має діяти не пряме звертання («Візьми і поклади ось цю частинку»), а натяк у вигляді сумніву дорослого («Можливо, підійдуть ось ці картинки пазлів?»).

Доцільним методом роботи у використанні дидактичних ігор в освіті дітей є взаємонавчання, коли старші діти, які опанували зміст і правила, вправно грають самі, навчають будь-якій грі молодшого дошкільника. Дорослий звертає увагу дитини, що при залученні малюка до діяльності треба озвучити назву гри, ігрові матеріали, дії та правила.

Отже, важливе місце в організації освітнього процесу різновікових груп мають дидактичні ігри, які проводяться спільно з дітьми молодшими і старшими. Така організація сприяє розвитку мовлення дітей, особливо молодших,

взаємодопомоги, авторитету старших вихованців в очах молодших, бажання їм наслідувати.

4. Рекомендації з планування занять у різновікових групах

Важливою умовою ефективного проведення занять різного виду в різновіковій групі є уміння педагога планувати роботу, знати, коли та в якій частині заняття він працює з тією чи іншою підгрупою дітей, визначати дидактичні завдання, програмний зміст і методи навчання відповідно до вимог послідовності, систематичності, поступового ускладнення матеріалу тощо. Основні питання, пов'язані з особливостями планування занять з дітьми різного віку, ми вже розкрили, коли характеризували дидактичні основи і методику проведення занять. Складаючи план, вихователі повинні врахувати ці рекомендації у взаємозв'язку з наявними в методичній літературі положеннями про перспективне і календарне планування.

Складним для вихователя різновікової групи, як показують спостереження, є відображення в плані необхідного для кожного віку переліку і кількості занять протягом дня і тижня, правильне їхнє чергування. Труднощі зумовлені тим, що для дітей різного віку вони різні. Тому прагнення вихователів різновікових груп точно дотриматися вимог програми не завжди виявляється успішним. Часом виникає необхідність порушити встановлений порядок, змінити наявні вимоги, пристосувати їх до конкретних умов спільного виховання в одній групі дітей різного віку, що значно відрізняються за своїм досвідом і можливостям у засвоєнні знань і умінь.

Як же поєднати загальні вимоги до планування і проведення занять з особливостями роботи в умовах різновікової групи? Що можна і доцільно змінювати, а в чому треба точно дотримуватися програмних вимог?

При плануванні й організації занять у різновіковій групі педагогові необхідно насамперед дотримуватися переліку, змісту занять на тиждень, установленого у програмі для дітей кожного року

життя. Це означає, що щотижня з усіма віковими підгрупами треба проводити заняття з усіх аспектів змісту навчання дошкільників: ознайомлення дітей із навколишнім світом, розвиток мовлення, формування елементарних математичних уявлень, малювання, ліплення, конструювання й аплікація, фізкультурні й музичні заняття тощо.

Необхідно прагнути до реалізації й інших важливих вимог педагогіки дошкільної: про дотримання часу проведення занять (уранці або ввечері), їхньої послідовності в ранковий час (яке буде першим, яке другим), про взаємозв'язок занять за характером розумових задач і діяльності дітей тощо.

Скорочення одного заняття на тиждень, як показують спостереження, припустиме і не заважає виконанню програмного змісту навчання, через те що в умовах різновікової групи малюки отримують багато інформації завдяки спілкуванню зі старшими і розвиваються краще, ніж їхні однолітки з одновікових груп дошкільної установи (за потреби з ними можна додатково провести цільову прогулянку, дидактичну або рухливу гру, самостійні ігри).

Третім (за послідовністю) можна передбачати музичні заняття, які з підгрупою проводить один музичний керівник. У той час, коли він буде зі старшими дітьми (з 5 до 7 років), вихователь може з молодшими, дотримуючись режиму, піти на прогулянку. У цьому разі бажано, щоб на другому на тижні музичному занятті вихователь був присутній і брав активну участь у керівництві діяльністю дітей.

Не виправдує себе планування на вечір занять з дітьми 5 – 7 років. У цьому разі у вечірній час доведеться проводити не одне, а два заняття з молодшими і старшими. Займаючись з одними, вихователь не може керувати самостійною діяльністю й іграми інших дітей у дуже важливий для цього вечірній період дня.

Не менш важливо правильно передбачити, які заняття і з

ким варто проводити, як їх чергувати протягом дня і тижня. При цьому, з одного боку, необхідно прагнути до виконання загальних рекомендацій про те, що першими варто проводити заняття, що вимагають великого розумового навантаження (навчання грамоти, математики), а після них планувати заняття продуктивного (малювання, ліплення) або музично-рухового характеру, з іншого боку – враховувати вимоги, пропоновані до планування занять у мішаних групах, першими проводити загальні заняття з групою і добирати такі, котрі передбачені у програмі усіх вікових підгруп.

Зокрема, замість занять з усіма дітьми першими іноді треба планувати ранкові заняття тільки для старших. Більш молодші діти в цей час продовжуватимуть гру, розпочату після сніданку. Загальним для всієї групи в ці дні буде друге заняття. Такий порядок деяких занять доцільний у різновіковій групі: він дозволяє вихователю найбільш важкий і новий матеріал для старших дітей дати спочатку. Важливо це і тому, що прагнення першими передбачати загальні заняття неминуче призводить до добору найбільш простих, доступних і малятам змісту й форм організації навчання і діяльності. Старші ж діти, як правило, змушені повторювати знайоме (що і призводить до невиконання програми і більш слабкої підготовки до школи випускників різновікових груп порівняно з їхніми однолітками однакових за віком старших групах дошкільного закладу).

Варто враховувати й те, що в умовах такого складного вікового складу дітей підгрупи для занять не завжди можуть бути постійними.

Крім різновікових (від 2–3 до 7 років), у практиці широко поширені групи, у яких виховуються діти лише двох-трьох суміжних віків, наприклад, в одній групі діти від 2–3 до 5 років, в іншій – від 5 до 7 років. Іноді в групах підбираються діти контрастних віків: в одній – 2–3 і 6 років, в іншій 4–5 і 7 років.

Коротко розглянемо своєрідність переліку, кількості і чергування занять протягом дня і тижня у групах, у яких виховуються діти лише двох вікових діапазонів. Так, у молодшо-середній групі навчання на заняттях обов'язково треба планувати за двома віковими

підгрупами: молодша (від 2 до 4 років) і середня (від 4 до 5 років), причому в роботі з молодшими дітьми варто враховувати розглянуту вище своєрідність вимог до занять із дітьми в першій і другій молодших групах.

Як зазначалося, більшість занять проводиться з одного розділу програми, але з різним програмним змістом для дітей шостого і сьомого року життя. У той же час у зв'язку із збагаченням досвіду дітей, розвитком у них уміння займатися самостійно іноді доцільні заняття, на яких навчання відбувається за різними розділами програми. Наприклад, старші конструюють, а з дітьми сьомого року життя проводиться заняття з математики і розвитку мовлення або навчання грамоти.

У разі об'єднання в одній групі контрастних підгруп (молодшої-старшої) при плануванні і проведенні занять варто виходити з раніше розглянутих положень і за можливості краще дотримуватися загальних вимог програми для дітей відповідного року життя й особливостей спільного виховання дітей різного віку.

Як зазначає Т. Поніманська, планування роботи у різновіковій групі базується на таких самих принципах, що й в одновіковій. Але в таких умовах вихователь має раціонально поєднати спільні ігри, спостереження, працю дітей різного віку. Особливої уваги заслуговує організація форм навчання дітей різновікового колективу. Як зауважує науковець, організація педагогічного процесу повинна спрямовуватись як на загальні завдання виховання, так і на дитину, її потреби, інтереси, можливості та рівень розвитку.

Не варто обтяжувати педагогічних працівників ЗДО різними формами роботи, спрямованими на підвищення професійної компетентності. Н. Дятленко наголошує на можливості використання в освітньому процесі різновікових груп мережевої співпраці, коли об'єднуються два чи більше малокомплектних ЗДО або дошкільний заклад і початкова

школа і складають спільний план роботи. Фахівець підтримує позитивний ефект такого підходу, оскільки продуктивність його полягає в можливості взаємного обміну досвідом та навчання одне одного.

У ЗДО озвученого типу сам директор досить часто виконує роль вихователя, це сприяє зруженню його можливостей щодо організації і проведення додаткової роботи з педагогічним колективом. Свої розпорядження щодо поліпшення освітнього процесу директор може сміливо й успішно апробувати на власному досвіді роботи з вихованцями.

Календарне планування повинне містити основні форми роботи з дітьми різного віку, до того ж, як рекомендує педагог, у ньому мають відобразитися основні аспекти діяльності кожного фахівця, причетного до освітнього процесу різновікового колективу, особливо це стосується вихователя і його помічника. Автор пропонує таблицю, в якій відображаються основні аспекти діяльності персоналу різновікової групи.

Час	Діяльність	Молодші діти		Старші діти	
		Діяльність дітей	Відповідальний	Діяльність дітей	Відповідальний
7.30-8.30	Ранкова зустріч дітей	Індивідуальна робота, ігри, конструювання	Помічник вихователя	Індивідуальна робота, ігри, конструювання, добирання карток до занять	Вихователь
8.30-9.00	Підготовка до сніданку, сніданок		Вихователь		Помічник вихователя
9.00-9.15	Ранкове коло	За бажанням	Помічник вихователя	Активне включення	Вихователь
9.15-10.00	Спільне заняття		Вихователь		Вихователь

Реалізувати принцип поєднання колективної фронтальної роботи з урахуванням індивідуальних особливостей дітей можливо за рахунок тематичного планування, запропонованого Н. Гавриш. Тематичний план дозволяє побудувати освітній процес у ЗДО за принципом групування матеріалу навколо однієї теми, передбачає активність вихованців у його систематизації, спрямований на розвиток здібностей малят, вміння активно і самостійно пізнавати довкілля. Тематичне планування охоплює всі аспекти програми, узгоджується з усіма заняттями і діяльністю дітей у процесі життєдіяльності дитини протягом дня. Тема кожного дня є складовою однієї великої теми. У різновіковій групі створюється відповідне середовище розвитку, яке сприяє «зануренню» дітей протягом дня, тижня. Опанування кожної теми супроводжується розвагою, святом, конкурсом, виставкою тощо. У підготовці цих заходів можуть брати участь батьки.

Отже, вагомим чинником, що визначає успішність подальшої роботи вихователя різновікової групи та всього педагогічного колективу ЗДО, є план роботи. Директору дошкільної установи варто ретельно продумувати річний план, вихователям – календарний, який має бути чітко узгоджений із річним. В організації освітнього процесу має прослідковуватися тісна взаємодія всіх учасників освітнього процесу ЗДО: злагодженість дій керівника, вихователів, методиста, музичного керівника, помічників вихователя, медичного персоналу, співпраця з батьками вихованців.

Запитання та завдання для самоперевірки

- 1. Які форми організації занять дошкільнят у різновіковій групі ви знаєте?*
- 2. Розкрити особливості організації навчальної діяльності за одним розділом програми.*

3. Розкрити особливості організації навчальної діяльності з різних розділів програми.
4. Розкрити особливості організації навчальної діяльності з кожною віковою підгрупою.
5. Розкрити необхідність використання дидактичних ігор в освітньому процесі різновікової групи.
6. Розкрити особливості планування занять у різновіковій групі.
7. Які вимоги висуваються до вихователя щодо організації навчальної діяльності в контрастних і суміжних за віком групах?
8. Значення організації пошуково-дослідницької діяльності дітей на заняттях.
9. Значення використання на заняттях в умовах різновікової групи проблемних, пошукових, евристичних ситуацій.
10. Розкрити значення використання в ЗДО проєктної діяльності на заняттях і в повсякденному житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. О. Проблема міжособистісних взаємин дітей в різновіковій групі дошкільного навчального закладу. *Науковий вісник Миколаївського державного університету: Збірник наукових праць: у 2 Т.* Миколаїв: МДУ, 2008. Спецвипуск: «Педагогічні науки». Т. 2. Проблеми передшкільної освіти в сучасних умовах. С. 7–13.

2. Авраменко О. О. Соціалізація дітей у різновікових групах дошкільного навчального закладу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Одеса, 2014. 21 с.

3. Айзенбарт М. М. Формування соціальних міжособистісних відносин дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності. *Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка. Наукові записки кафедри педагогіки.* 2014. Вип. XXXVII. С. 23–34.

4. Базовий компонент дошкільної освіти України. Київ, 2021. 38 с.

5. Виховання та навчання дітей дошкільного віку в різновікових групах: курс лекцій / уклад. О. М. Попович. Мукачево: МДУ, 2018. 104 с.

6. Гончаренко А. Різновікова група: вимушена необхідність чи перевага? *Дошкільне виховання.* 2014. № 10. С. 14–17.

7. Демченко О. Фізичне виховання в різновіковій групі. *Дошкільне виховання.* 2012. № 3. С. 14 – 17.

8. Дятленко Н. Малокомплектний дошкільний навчальний заклад: різновікові групи. *Вихователь-методист дошкільного закладу.* 2014. № 3. С. 4 – 8.

9. Закон України «Про дошкільну освіту». Київ, 2001.

10. Інструктивно-методичні рекомендації «Організація роботи та дотримання вимог з питань охорони праці та безпеки

життєдіяльності у закладах дошкільної освіти». Додаток до листа МОН від 14.02.2019 № 1/11-1491.

11. Інструктивно-методичні рекомендації «Щодо організації діяльності закладів освіти, що забезпечують здобуття дошкільної освіти у 2019/2020 навчальному році». Додаток до листа МОН України № 1/9-419 від 02.07.19 року.

12. Крутий К. Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу: монографія: у 2 Ч. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2009. Частина перша. Концепції, проектування, технології створення. 320 с.

13. Кузь В. Г., Печенко І. П. Соціалізація дітей в умовах сільських навчально-виховних комплексів «загальноосвітній навчальний заклад-дошкільний навчальний заклад». Київ: Міленіум, 2004. 212 с.

14. Левінець Н., Плохута Я. Сучасні підходи до моделювання здоров'язбережувального середовища різновікової групи ДНЗ. *Вісник інституту розвитку дитини*. Київ: 2014. № 35. С. 87–92.

15. Матвієнко С. І., Заплішний І. І. Українські народні рухливі ігри в дошкільному навчальному закладі: навч.-метод. посіб. Ніжин: НДУ ім. Миколи Гоголя, 2017. 134 с.

16. Михайлова А. І., Кушнарєнко Е. М., Губанова Н. В. Організація роботи з дітьми різновікових груп: метод. посіб. Харків: Веста; Ранок, 2008. 64 с.

17. Михальська С. А. Роль однолітків у формуванні дитини дошкільного віку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2015. Т. 2. Вип. 2. С. 16–21.

18. Паласевич І. Особливості організації життєдіяльності дітей різновікової групи. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2015. Т. 2. Вип. 2. С. 115–121.

19. Підлипняк І. Ю. Міжособистісне спілкування дітей у різновіковій групі дошкільного закладу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2015. Т. 2. Вип. 2. С. 211 – 216.

20.Пісарєва О. Особливості прояву ціннісних орієнтацій у спілкуванні старших дошкільників. *Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка. Наукові записки кафедри педагогіки*. 2014. Вип. XXXVII. С. 45–54.

21.Пісоцька Л. М., Пісоцький О. П. Лекції з педагогіки дошкільної. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 209 с.

22.Пісоцька Л., Пісоцький О. Середовище розвитку дитини різновікової групи. *Наукові записки. Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя. 2019. № 3. С. 74–82.

23.Пісоцький О. П., Пісоцька Л. М. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 114 с.

24.Пісоцький О. П., Пісоцька Л. М. Основи образотворчого мистецтва та образотворча діяльність у дошкільному віці: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 163 с.

25. Положення про заклад дошкільної освіти. Київ, 2020.

26.Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: підручник. 2-ге вид. Київ: Академвидав, 2013. 464 с.

27.Примірний перелік ігрового та навчально-дидактичного обладнання для закладів дошкільної освіти. Наказ МОН України від 19.12.2017 № 1633.

28.Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільня». 2-ге вид. Тернопіль: Мандрівець, 2022. 216 с.

29.Прокопенко Л. В родинній групі цікаво й затишно. *Дошкільне виховання*. 2004. № 11. С. 20–22.

30.Русан Л., Колосінська Г. Різновікова група в дитячому садку. Київ: Шк. світ, 2007. 128 с.

31. Смольникова Г. В. Різновікова група в ДНЗ. К. «Видавничий дім «Шкільний світ»; «Видавнича група «Шкільний світ». 2015. 117 с.
32. Смольникова Г. Всі разом дружать, як долоньки. Створення умов для гармонійного спілкування дітей у різновікових групах. *Дошкільне виховання*. 2000. № 11. С. 10–11.
33. Смольникова Г. Вчимо дітей спілкуватися. *Дошкільне виховання*. 2004. № 9. С. 14–16.
34. Смольникова Г. Як створити позитивний мікроклімат у різновіковій групі. *Дошкільне виховання*. 2017. № 6. С. 6–9.
35. Смольникова Г. В. Психологічні особливості спілкування дітей в різновікових групах дошкільного навчального закладу: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2008. 23 с.
36. Суржанська В. А. Виховуємо культуру поведінки. Харків: Основа. 2007. 128 с.
37. Христич О. Нетрадиційне ігрове обладнання на майданчиках. *Дошкільне виховання*. 2018. № 1. С. 20–23.
38. Шавровська В. Модернізація навчання і виховання дітей у різновікових групах. *Палітра педагога*. 2004. № 4. С. 19–23.
39. Шарапова Н., Левченко Т. Сімейна група в дитячому садку. Створення та організація навчально-виховного процесу в родинній різновіковій групі. *Дитячий садок*. 2005. Число 6 (294), лютий. С. 2.

ДОДАТКИ

Додаток А

Діагностичний інструментарій для вивчення особливостей спілкування у різновіковій групі

Метод 1

ЗОВНІШНЬОГРУПОВА РЕФЕРЕНТОМЕТРІЯ

(за Р. Немовим)

Модифікований автором метод для роботи з дітьми різновікової спільноти: спрощений і доповнений ще одним завданням.

Завдання 1. Інструкція: «Зараз спробуємо з тобою погратися у гру за допомогою слів. Я ставитиму запитання й пропонуватиму варіанти відповідей, а ти їх обміркуєш і відповіси»

Читається перше запитання із списку А1, а потім пропонуються варіанти відповідей списку Б1. Записуються лише перші три відповіді дитини.

А1

1. З тобою трапилася неприємність. Кому ти про це в першу чергу розповіси?
2. Ти хочеш відсвяткувати день свого народження. Кого із цих людей ти запросиш?
3. Чи існує для тебе людина, з якою ти намагаєшся провести найбільше часу? Назви його (її).
4. Хто для тебе є зразком поведінки?
5. Кому б ти хотів (-ла) більше за все сподобатися?
6. З ким ти найвідвертіший?

Б1

1. Мама, тато (батьки).
2. Найближчі родичі (дідусь, бабуся), дядя, тьотя.
3. Брат, сестра.
4. Вихователь.

5. Помічник вихователя.
6. Друзі по грі.
7. Кращий друг (подруга).

Завдання 2. Усі названі дитиною особи фіксуються у стовпчик без повторень. Потім малюку дають печатку (штамп сонечка або щось інше) і пропонують оцінити кожну із них. *«У тебе є можливість подарувати сонечка. Комуś ти подаруєш найбільше (п'ять), комуś трішки менше (чотири), комуś ще менше (три) і найменше (два, одне)».*

Так ми знаходимо найбільш референтну особу для дитини.

Метод 2

ВИМІРЮВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ДИТИНИ

Можна здійснити на основі методики О. Лутошкіна (модифікований і скорочений варіант для роботи з дітьми дошкільного віку). Для її проведення потрібно вирізати різнокольорові намистинки (червону, помаранчеву, жовту, зелену, фіолетову, чорну). Перед її проведенням дитині пояснюють, що найкращий настрій – це яскраві кольори, а темні – сумний настрій.

Хід проведення

Інструкція: «Пограємо у гру. Я тобі ставитиму запитання, а ти відповідатимеш на них за допомогою ось цих різнокольорових намистинок».

Перед дитиною розкладаються намистинки (у визначеній послідовності: червона, помаранчева, жовта, зелена, фіолетова, чорна) і ставлять запитання: «Якому кольору відповідає твоє перебування у групі?», «Якому кольору відповідає спільна гра з дітками в садочку?», «Якому кольору відповідає твоє спілкування із друзями у садочку?»

Кожне запитання дитина може оцінити лише однією намистинкою.

Метод 3

МЕТОДИКА «ВИКОНАЙ ДОРУЧЕННЯ»

Розроблена автором. Для її проведення потрібно виготовити картки із такими зображеннями: поливання квітів, допомога помічнику вихователя

(накрити стіл, прибрати стіл, прибрати у групі, організувати гру, прибрати іграшки, зібрати іграшки на прогулянку, запросити інших дітей до допомоги вихователю, запросити у групу дітей з іншої групи). Картки потрібно поділити на дві групи:

- а) механічне виконання дій (поливання квітів, прибирання іграшки, збирання іграшок на прогулянку, годування рибок);
- б) доручення, які вимагають певних навичок спілкування та взаємодії з іншими (допомогти помічнику вихователя накрити стіл, прибрати стіл, прибрати у групі, організувати гру, запросити інших дітей до допомоги вихователю, запросити у групу дітей з іншої групи).

Інструкція: «Витягни картинку і виконай доручення, яке там зображено». Дитина має виконати по два доручення з кожної групи. Під час виконання потрібно зафіксувати: розуміння поставлених завдань; якої групи доручення виконуються більш охоче; самостійність виконання; звертання за допомогою до дорослого (вихователя чи його помічника).

Метод 4

МЕТОДИКА «РОЗПОВІДЬ ЗА СЮЖЕТНИМИ КАРТИНКАМИ»

Для проведення цієї методики потрібно знайти дві сюжетні картинки, на одній з яких зображено початок ситуації, а на другій – її продовження. Дитину просять, щоб вона:

- а) правильно розмістила картинки;
- б) склала розповідь за картинками.

Під час розповіді фіксувати: самостійність, використання достатньої кількості слів, розуміння сутності змісту ситуації на картинках, вільне володіння мовою, правильне складання фраз, вимовляння слів з дефектами чи без.

Метод 5

Бесіда з вихователями про різновікову групу

1. На вашу думку, у чому полягає основне призначення різновікової групи?

2. Які є способи комплектації різновікових груп?
3. На що насамперед звертаєте увагу у своїй педагогічній діяльності у таких групах? Чому?
4. Як намагаєтеся будувати стосунки між дітьми?
5. Які форми та методи, з вашої точки зору, найбільше сприяють взаємному спілкуванню? Будь ласка, перелічіть у порядку спадання (найбільш ефективний – найменш ефективний).
6. Як, на вашу думку, оптимально побудувати спілкування між дітьми?
7. Поясніть, яку роль у спілкуванні дітей різного віку відіграє вихователь?
8. Чи прагнете дотримуватися індивідуального підходу у роботі з різновіковою групою?
9. Як ви здійснюєте диференційований підхід?
10. Якої допомоги очікуєте від батьків вихованців?
11. Які стосунки між дітьми вважаєте взірцевими? Поясніть.

Метод 6

ІНТЕРВ'Ю З БАТЬКАМИ

1. Яка група у дитячому садочку називається різновіковою?
2. Чи задоволені ви тим, що ваша дитина перебуває у такій групі? Поясніть.
3. Охарактеризуйте стосунки між дітьми у різновіковій групі.
4. Запропонуйте шляхи удосконалення спілкування між дітьми.
5. Чи зверталися ви за допомогою до вихователя з приводу непорозумінь, які виникають між дітьми у спілкуванні?
6. Назвіть такі непорозуміння.
7. Чи звертався до вас вихователь за допомогою чи порадами?
8. Чи надавали ви необхідну допомогу чи інформацію педагогу?

Додаток Б

Орієнтовний приклад осередку образотворчої діяльності для дітей різновікової групи за основними видами творчої діяльності дітей дошкільного віку

Куточок малювання

Папір для малювання (різної величини, форми, товщини); набори кольорових олівців, крейди, фломастерів, маркерів, пензлики; підставки для пензликів; палітри, мольберти; різноманітні серветки (паперові, з тканини); гуаш та акварельні фарби; посуд для промивання пензликів; розмальовки; силуети для змальовування, тонування; альбоми зі зразками; клейонка.

Куточок ліплення

Пластилін; глина; дощечки; стеки різної форми; склянки для води, серветки з тканини; полиця для просушування виробів з глини; альбоми зі зразками-схемами послідовності виконання робіт; клейонка.

Куточок аплікації

Набори кольорового паперу, картону; різної фактури папір; ножиці з безпечними кінцями (використовувати з дозволу вихователя); клей, формочки, пензлики для клею; дощечки для роботи; колажні матеріали; різноманітні шматочки тканини; коробки для форм і паперових смужок; альбоми зі зразками аплікацій; клейонка.

Додаток В

1. Комбіноване заняття у різновіковій групі (4 – 6 р.) «В гостях у сонечка».

*Підготувала
Скоробагатько С. Г.
вихователь Шевченківського ліцею
Великодимерської селищної ради Броварського району
Київської області. ЗДО «Дзвіночок»*

Освітні завдання: продовжити вправляти дітей у кількісній та порядковій лічбі в межах 9, вчити розв'язувати приклади на додавання та віднімання, закріпити дні тижня та геометричні фігури, вправляти в умінні складати речення за схемою, розвивати мислення, уяву та мовлення, виховувати інтерес до занять математикою, продовжити вчити працювати в команді та слухати один одного.

Обладнання: Сонечко й промінчики з фоамірану, рибки з цифрами, квітка з пелюстками-прикладками, іграшки зайчик та білочка, дерево з розвішаними на ньому картками-словами, комплект цифр на кожну дитину.

Хід заняття

Вихователь: Поганий настрій зранку,
Надворі плаче хмарка,
Чомусь сумує сонечко,
Не зазира в віконечка.
До сонечка ми завітаємо,
«Що трапилось?» у нього запитаємо.

Діти: Стук, стук у віконечко,
Вийди до нас, сонечко,
Без тебе нема ніякого діла,
Чи ти забарилось, чи ти захворіло?

Вихователь: Ні, дітки, сонечко не захворіло,
Воно промінчики свої загубило.

Погляньте, у Сонечка було 9 промінчиків. А скільки зараз залишилося? Порахуйте (3). То скільки промінчиків загубило сонечко? (6) Діти, давайте допоможемо Сонечку знайти решту промінчиків. Я знаю, де вчора гуляло Сонечко, тож і ми там побуваємо і промінчики пошукаємо!

Завдання 1. Усний рахунок.

Вихователь: Біля ставка Сонечко з рибками гралося,

І всі рибки перемішалися,

А щоб промінчика знайти,

Треба завдання виконати.

(Відновити числовий ряд)

Діти викладають рибок по порядку, пряма та обернена лічба, називають числа-сусіди числа 5, 4, 2, 7, 8.

Вихователь: Молодці, перше завдання виконали і знайшли промінчик. Скільки тепер у Сонечка промінчиків? (4). А скільки залишилося знайти? (5).

Завдання 2. Дні тижня.

Вихователь: А ще вчора Сонечко гралось із Листочком і загубило там свій промінчик. Якщо ви швиденько дні тижня назвете, то і промінчик забере.

- Який сьогодні день тижня?
- Який був учора? А буде завтра?
- Скільки днів у тижні?
- Скільки вихідних? Назвіть їх.
- Скільки робочих днів? Назвіть їх.

(Відповіді дітей)

Молодці, ви це завдання виконали і знайшли ще один промінчик. То скільки тепер стало промінчиків? (5). А скільки залишилось знайти? (4).

Завдання 3. Обчисли приклади.

Вихователь: Також учора Сонечко гралось з Квіточкою і там загубило свій промінчик.

Гра «З якої квітки пелюстка».

Діти обчислюють приклади, написані на пелюстках квітки, і відносять до серединки з відповідною цифрою.

Вихователь: Які ви молодці! І це завдання виконали, і знайшли ще один промінчик Сонечка. Скільки тепер промінчиків у Сонечка? (6) А скільки ще нам потрібно знайти? (3)

Фізкультхвилинка. Гра «Ми веселі діти».

Завдання 4. «Склади слова і прочитай»

Вихователь: А ще вчора Сонечко було в гостях у Зайчика і загубило там свій промінчик. А щоб зайчик нам віддав його, ми повинні йому допомогти.

Зайчик дуже поспішав,

Та спіткнувся – і упав.

З торби випали слова,

Заховала їх трава.

Вам букви треба відшукать,

З них слова поскладать.

(На різних геометричних фігурах намальовані букви слів «дід», «весна», «хата».)

Діти викладають заховані слова.

Вихователь:

- Яке слово заховалось у трикутниках?
- А в кружечках?
- У квадратах?

(Відповіді).

Вихователь: Молодці, і це завдання виконали, тепер у Сонечка є ще один промінчик. Порахуйте, скільки їх стало? (7) А скільки ще потрібно нам знайти? (2)

Завдання 5. «Яка буква заблукала?»

Вихователь: Вчора Сонечко гралося з Білочкою і знов загубило промінчик. А щоб Білочка віддала нам цей промінчик ми повинні їй допомогти.

Білочка розвішала слова,

А вітер пустотливий букви позривав.

Дітки букви знайдуть,

У слова їх віднесуть.

На дереві висять слова без однієї літери, а під деревом розкидані букви.

Діти по черзі беруть букву і шукають, якому слову вона належить. Потім разом читають слова, які вийшли. (Слова: «мама», «мох», «мак», «дах», «дуб», «кіт», «пес», «мило», «кіно».)

Вихователь: Діти, а яке з цих слів найтепліше? (Відповідь: мама) Чому? (Відповіді дітей) Давайте з цим словом складемо речення за схемами.

___ ___ . (Мама посміхається.)

___ ___ ___ . (Мама читає книжку.)

___ _ ___ ___ . (Маму я дуже люблю.)

Вихователь: Ви справжні молодці, і це завдання виконали! За допомогу Білочка віддала нам ще один промінчик. Скільки тепер стало промінчиків? (8)

Завдання 6. Гра «Відповідай правильно».

Вихователь: А останній промінчик у мене. І я вам його віддам, якщо виконаєте і мої завдання. Вам потрібно бути дуже уважними. І не відповідати на моє запитання, а показувати правильну цифру. (Діти сідають на місця, дістають з конвертів цифри, викладають числовий ряд.)

Вихователь:

- Скільки пальців на руці?
- Скільки очей у сови?
- Скільки сонечок на небі?
- Скільки вогнів у світлофора?
- Скільки вух у зайчика?
- У двох зайчиків?
- Скільки лап у собаки?
- Скільки хвостів у п'яти котів?

Вихователь: Які ви розумники, і це завдання виконали. За це я віддаю вам свій промінчик. Скільки тепер у Сонечка промінчиків? (9)

Всі промінчики знайшли, Сонечку допомогли. Сонечко всім дуже вдячне, і хоче з нами погратися.

Гра «Скажи комплімент».

Діти стають у коло і по черзі передають іграшку Сонечко, говорячи компліменти один одному.

Вихователь (підсумовує заняття): Ми виконали всі завдання і допомогли Сонечку знайти його промінчики. Вам сподобались завдання? (Відповіді дітей) Яке завдання вам сподобалось найбільше? (Відповіді дітей) Скажіть, чим корисне Сонечко? (Відповіді дітей) Чи змогли б люди жити без Сонечка? (Відповіді дітей)

Наше заняття закінчилось. Давайте попрощаємось із Сонечком і запросимо його ще до нас у гості.

2. Інтегроване мистецьке заняття у різновіковій групі з предметного малювання (4 і 5 р. ж.)

Подарунок мамі (авторський варіант)

Освітні завдання

Молодша група: вправляти дітей орієнтуватися на площині аркуша (малювати посередині), правильно тримати пензель, малювати, регулюючи натиск. Вчити вести пензлем за ворсом, набирати достатньо фарби, промивати пензлик, підсушуючи ганчіркою. Вчити малювати лінії різної товщини, вести пензлем у різних напрямках, використовуючи техніки малювання: лінії та мазки. Вчити називати жовтий, червоний, зелений кольори. Розвивати мислення, пам'ять, сприйняття. Виховувати здатність емоційно сприймати: милуватися, дивуватися, помічати красиве в творах образотворчого мистецтва (ілюстраціях, картинах).

Середня група: удосконалювати набуті навички образотворення: малювати гуашшю: не виходити за контури, зафарбовуючи, вести пензлем в одному напрямку; вміння використовувати засоби передачі об'єктів довкілля (квітка) за допомогою мазків, ліній і форм; навчати отримувати задоволення від процесу малювання; закріпити кольори: червоний, зелений, синій і їх відтінки (блакитний, рожевий). Розвивати вміння самостійно добирати пензлі за товщиною. Розвивати психічні процеси та естетичні почуття, емоційну чутливість до зображеного.

Вид мистецького заняття: інтегроване (*інтеграція мистецтв музичного, літературного з пріоритетом образотворчого*); малювання (предметне).

Матеріали (обладнання і забезпечення): молодша підгрупа: аркуш паперу, пензель, штампики квітів, гуашеві фарби (червоний, жовтий, зелений колір), посуд із водою, ганчірка, твори образотворчого мистецтва (ілюстрації, картини), клейонка, серветки. **Середня підгрупа:** аркуш паперу, гуаш, пензлі різної товщини, стакан із водою, ганчірка, палітра, твори образотворчого мистецтва (ілюстрації, картини), клейонка, серветки.

Хід заняття

Мотивація (створення інтриги): вихователь представляє дітям гостю Весну, пропонує всім закрити очі й простягнути руки вперед. Вихователь разом із Весною вкладає в руки дітям «подарунки весни» (тюльпани, різні за кольором (виготовлені з гофрованого паперу, фоамірану або їх зображення) і просить сказати комплімент гості (подякувати за подарунки).

Вірш вихователя.

Як сніжок розтане, теплі стануть дні,
Розквітнуть тюльпани в квітні навесні.
Переливи всюди, різні кольори,
Кращі стають люди, дачки і двори.
Тюльпани, тюльпани,
Радість і краса,
Щастя довгождане

Дарують небеса.

Джерело: <https://dovidka.biz.ua/virshi-pro-tyulpani>

Методи і прийоми для введення дітей в образ

Психогімнастика 1. «Я – квітка». «Я – маленька квіточка. Я живу на клумбі. Мені добре серед інших квіточок. Я люблю розмовляти з ними: «Ш-ш-ш». А коли повіє вітерець, тоненька ніжка гойдає мене, і стає так добре. Я гарна квіточка, червона. Мої друзі-квіточки також симпатичні, вони і схожі, і різні водночас: жовтенькі, червоненькі, синенькі, рожеві. Я посміхнулася до них, а вони до мене, вони дуже красиві».

Психогімнастика 2. Станемо маленькими цибулинками тюльпанчика, відчуємо тепло рук квітникаря, м'якість (оксамитовість) землі, свіжість дощу. Потягнемо ручки вгору, до сонечка! Міцно станемо на ніжки – це стебло нашої квітки. Чим воно рівніше та міцніше, тим більш струнка квітка. А тепер візьмемо квіточку у долоньки. Відчуємо, яка вона тендітна та ніжна, червона (синя, жовта), як приємно пахне весною.

Вибір прийомів стимулювання дітей до створення образу

(з урахуванням вікових можливостей)

Вихователь пропонує розглянути квіти у кошику (вазі), на малюнку. Діти, розглядаючи, коментують їх колір, форми. Обводять контур.

Запитання до дітей молодшої підгрупи: Якого кольору бутон? (Червоний).

Запитання до вихованців середньої підгрупи: Якого кольору тюльпани ви бачили? (Жовтий, синій, рожевий).

Вихователь: А це ніжка, на якій він стоїть. Вона називається «стебло». Воно тонке і довге.

До дітей молодшої групи: Якого кольору стебло? (Зелене). Подивіться, у тюльпана є листочок.

До дітей середньої групи: Якої він форми?

Вихователь: Ось який гарний тюльпан у нас виріс!

- Червоний (синій, жовтий) бутон витягнутої форми, стеблинка – пряма тонка лінія і листочок.
- *Діти, незабаром ми будемо святкувати мамине свято (жіноче свято). А чи приготували ви подарунки своїм мамам, бабусям, сестричкам? То давайте намалюємо для них тюльпани. Але спочатку нам потрібно розім'яти наші пальчики.*

Пальчикова гімнастика «Квіти»

Наші тюльпани розкривають пелюстки (розкривають плавно пальці).

Вітер танцює, пелюстки гойдає (помах руками перед собою).

Наші квітки закривають пелюстки (стискають пальці).

Тихенько дрімують, голівками хитають (опускають кисті рук).

Конкретизація умов та методів для вибору дітьми інструментів та способів створення художнього образу

Вихователь звертає увагу дітей, що образ квіточки можна зберегти за допомогою живопису. Здійснюється вибір поверхні, на якій дитина створюватиме зображення. (Для всіх дітей: «Розташуйте вертикально аркуш паперу»). Пропонується палітра, на якій дитина зможе змішувати фарби (для дітей середньої підгрупи). Фарба у кожної дитини буде своя, адже вона буде малювати квіточку, яку схоче (за кольором, формою тощо). Варто наголосити, що діти мають не боятися зробити власний вибір кольору, форми, величини. Далі пропонуємо пензлики (різних розмірів), поролонові штампик (у вигляді силуетів квіточок), оглянути свої пальчики й обрати, чим вони будуть малювати.

Молодшим можна запропонувати умочити штампик (долоню, пензлик) у фарбу жовту (червону), дітям середнього дошкільного віку пензлик – у синю.

Вихованцям середнього дошкільного віку можна запропонувати малювати круглою плямою (у центрі аркуша) та лініями-ріжками збоку плями по обидві сторони, що символізуватимуть пелюстки квітки; мазками (посередині та по обидва боки до першого мазка).

Нагадати всім дітям про необхідність домальовування стебла і листочків, промивання пензлика, підсушування ганчіркою після кожного використання фарби.

Формат презентації

Виставка малюнків. Весна відзначає оригінальність кожного дитячого малюнка: «Яка красива виставка вийшла! Які тюльпани різні, яскраві, красиві! А якого кольору ваші квіточки? А ця квіточка вже розпустилася. А у цієї якась довга стеблинка. Молодці! Дуже чудовий подарунок ви намалювали для ваших рідних на свято!»

Пошук емоційно орієнтованих прийомів закріплення вражень

Танець тюльпанів. Пісня про квіти. Загадки про тюльпани.

Перелік інструктивно-методичних матеріалів у галузі дошкільля

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 19 грудня 2017 року № 1633

**ПРИМІРНИЙ ПЕРЕЛІК ІГРОВОГО ТА НАВЧАЛЬНО-ДИДАКТИЧНОГО
ОБЛАДНАННЯ
ДЛЯ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Цей Примірний перелік підготовлений відповідно до Закону України «Про дошкільню освіту», вимог Базового компонента дошкільньої освіти і чинних комплексних програм розвитку, навчання і виховання дітей раннього і передшкільного віку, рекомендованих Міністерством освіти і науки України. Він пропонує примірний перелік ігрового та навчально-дидактичного обладнання (далі – Перелік), що необхідні для оптимального оснащення освітнього процесу в усіх вікових групах закладів дошкільньої освіти, де виховуються діти від народження до 6 (7) років. У Переліку враховано зміни в соціальному замовленні до якості дошкільньої освіти та інноваційні розробки у сфері навчального забезпечення і створення розвивального предметного середовища для повноцінної організації життєдіяльності дітей з метою їх вчасного цілісного і всебічного розвитку.

Для зручності користувачів Перелік структурований за віковими категоріями вихованців:

- віку немовляти та раннього (від народження до 3 років);
- передшкільного віку (від 3 до 6 (7) років років);

та основними видами дитячої діяльності:

- ігрова;
- рухова;
- художня (образотворча, музична, театральна і літературна);
- мовленнєво-пізнавальна (ознайомлення із природним, соціальним і предметним довкіллям, формування звукової культури мовлення і пропедевтика навчання грамоти , елементарних математичних уявлень);
- трудова (художня праця, праця в природі та господарсько-побутова).

Такий розподіл засобів у Переліку є умовним з огляду на можливість застосування багатьох його позицій в інших видах діяльності дітей та у різних формах організації дитячої життєдіяльності. Перелік пропонує орієнтовну кількість іграшок, посібників та обладнання, необхідну для успішної реалізації завдань формування ключових життєвих компетенцій упродовж дошкільнього дитинства в умовах усіх вікових груп закладу дошкільньої освіти. Рекомендована у ньому кількість різних видів ігрового та навчально-дидактичного обладнання визначена згідно зі встановленими Законом України

«Про дошкільну освіту» нормативами наповнюваності груп закладів дошкільної освіти із розрахунку 20 дітей для груп передшкільного віку (від 3 до 6-7 років) і 10/15 дітей для груп дітей віку немовляти і раннього віку (від народження до 1 року і від 1 до 3 років відповідно). Вона може варіюватися з урахуванням педагогічних потреб, зокрема, розраховуватися на облаштування групових приміщень та основних осередків дитячої діяльності в них, а також на оснащення фізкультурної та музичної зал, басейну, методичного кабінету, фізкультурного майданчика тощо.

Перелік може бути адаптований до потреб кожного окремого закладу дошкільної освіти залежно від його типу, загальної кількості дітей, наявних приміщень і ділянок території, їхніх площ тощо. Наведений підбір іграшок, посібників та обладнання, співвідношення обов'язкових і додаткових, основних і допоміжних засобів є примірними і можуть змінюватись (доповнюватись, замінюватись) з огляду на першочергові потреби, специфіку діяльності, можливості закладу, доступні джерела фінансування, динамічне оновлення сучасного ігрового асортименту тощо. Наприклад: при створенні розвивального середовища у закладах дошкільної освіти, що працюють на засадах Вальдорфської педагогіки, будуть враховані канони відповідної альтернативної освітньої програми щодо пріоритетного застосування для вільної гри іграшок із натуральних матеріалів, зокрема, простих, недеталізованих ляльок із деревини, тканини, вузликів, плетених із ниток, соломи, валяних із вовни та інших; оснащення інвентарем для рекомендованих освітніми програмами навчання ходьби на лижах, гри в хокей за даним Примірним переліком доцільне при сприятливих кліматичних умовах, наявності зручних і належним чином облаштованих місць на території закладу, кваліфікованих фахівців тощо. Заклади дошкільної освіти можуть коригувати цей перелік за необхідністю. Ігрове, навчально-дидактичне обладнання, яке запропоноване додатково для застосування в освітній роботі за наявності потреби в них і можливостей придбання, розміщення та зберігання, виокремлене у Переліку позначкою *. Методичні коментарі, наведені у колонці «Примітки» та за текстом, допоможуть педагогам облаштувати сучасне розвивальне предметне освітнє середовище у закладі дошкільної освіти.

Добір іграшок, посібників та обладнання для формування й облаштування безпечного розвивального освітнього середовища у закладі дошкільної освіти на основі Переліку має забезпечуватися дотриманням вимог Технічного регламенту безпеки іграшок (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 11.07.2013 № 515), Санітарного регламенту для дошкільних навчальних закладів (затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 24.03.2016 № 234, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 14.04.2016 за № 563/28693), ДСанПіН 5.5.6.012-98 «Державні санітарні правила і норми безпеки іграшок та ігор для здоров'я дітей» (затверджені постановою Головного державного санітарного лікаря України 30.12.1998 № 12), ДСанПіН 5.5.6-138-2007 «Державні санітарні норми і правила. Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей» (затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 18.01.2007 №13, зареєстровані в Міністерстві юстиції

України 30.01.2007 за № 77/13344), інших нормативних документів з питань стандартизації якості та безпечності товарів і послуг. Зокрема, при підготовці Переліку були враховані Зміни до Порядку впровадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 10.03.2017 № 136, щодо продажу товарів, які імітують продовольчі товари (мають їх форму, запах, колір, вигляд, оформлення, маркування, об'єм або розмір) і ставлять під загрозу безпеку або здоров'я споживачів, зокрема, дітей, які можуть сплутати їх з продовольчими товарами та використати не за призначенням.

Примірний перелік ігрового та навчально-дидактичного обладнання для груп дітей віком від народження до 3 років у закладах дошкільної освіти

ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ				
Назва	одиниця виміру	Вік дітей		примітки
		перший рік життя	другий-третій роки життя	
1	2	3	4	5
Іграшки, атрибути, ігрове обладнання				
Ляльки				
лялька-неваляйка	шт.	5	3	розміри 25-50 см
немовлята	--	1-2	6	
однолітки (образ дитини 2-3 років: дівчатка і хлопчики)	--		6	
в національному українському одязі: - хлопчик, - дівчинка.	--		по 1-2	
літературний персонаж	--	2-3	6	відповідно до програмових вимог
Предмети лялькового вжитку				
Лялькова білизна та одяг				
постільна білизна (матрац, простирadlo, ковдра у підковдрі, подушка з наволочкою)	набір	1-2	4	відповідно до розміру і кількості ляльок та іграшкових ліжок, колясок
пелюшки, повзунки, сорочечки	--	по 2	по 6	відповідно до розміру і кількості ляльок
одяг - сезонний (літній, демісезонний, зимовий)	набір		по 1	по 1 набору для ляльки-хлопчика і ляльки-дівчинки

<i>Посуд</i>				
столовий (на 2-4 персони: глибокі й мілкі тарілки, чашки, ложки та ін.)	набір	1	2	пластикові розміри предметів співрозмірні руці дитини
чайний	--		2	
кухонний	--		2	
<i>Меблі лялькові</i>				
спальня (ліжко, шафа для одягу та ін.)	набір		1	набори формуються за потребою із зазначених орієнтовних складників
вітальня (стіл, стільці, шафи, диван, крісла та ін.)	--		1	
кухня (плита, мийка, стіл-тумбочка, шафа-буфет для посуду та ін.)	--		1	
ванна (рукомийник, шафа, ванночка)	--		1	
ліжко/колиска	шт.	1-2	2-3	відповідно до розміру ляльок
<i>Ванночка</i>	шт.	1	2	
<i>Санчата</i>	--		2	
<i>Коляски</i>	--		2	
<i>Гойдалки*</i>	--		2	
<i>Галантерея, біжутерія</i> (стрічки, хустинки, предмети догляду за волоссям тощо)	набір		1	кількість предметів у наборі визначається за потребою
<i>Побутова техніка та засоби зв'язку</i>				
телефон	шт.	2*	4	
праска	--		3	
плита	--		2	
пральна машина	--		1	
<i>Фігурки</i>				
<i>люди</i>	шт.			відповідно до програмових вимог
- діти,	--	5	5	
- дорослі *, - літературні персонажі	--		5	
<i>тварини</i>	набір			гумові, пластмасові дерев'яні серед звірів і птахів – свійські і дикі тварини озвучені і неозвучені
- звірі	--	2	5-6	
- птахи;	--	2	3	
- риби;	--	2	3	
- фантастичні/казкові	--		2	
транспортні засоби (автомобіль, човен, літак тощо)	шт.	5		стилізовані фігурки без і деталізації

Транспорт				
<i>транспорт великогабаритний іграшковий</i> (вантажівка, легковий автомобіль, потяг)*: - без навантаження вагою тіла дитини, - з навантаженням	шт. -- --		по 1-2 2-3	відповідно до зросту і ваги дітей
<i>транспорт наземний:</i> - легковий автомобіль, - вантажний автомобіль, - автобус, - спеціальний транспорт - (швидка допомога, пожежна машина тощо); - потяг	-- -- -- -- --		5 5 по 2 по 2 по 1-2	з рухомими деталями
<i>транспорт водний</i> (теплохід, катер, човен)	--		по 2-3	без зайвої деталізації
<i>транспорт повітряний</i> (літак, гелікоптер)	--		2-3	
Техніка, споруди, інструменти				
<i>техніка будівельна</i> (екскаватор, самоскид, бульдозер тощо)	шт.		по 1	з рухомими деталями
<i>техніка сільськогосподарська</i> (трактор)	--		по 1	
<i>споруди*</i> (автопаркінг/ гараж, естакада тощо)	-		по 1	з 3-го року життя
<i>ляльковий будинок</i>	шт.		1-2	пластикові/ тканинні
Настільні ігри				
парні картинки	набір		3-5	тематика малюнків відповідно до програмових вимог
розрізні картинки (2-6 частин)	--		3-5	
розрізні картинки на кубиках (4-6 частин) або/та брусках (2-4 частини)	--		5	
лото	--		2-4	
Іграшки для ігор з піском, водою, снігом, вітром				
лопатки/ совки	шт.	3-5	по 10	розміри відповідно до віку дітей пластикові
граблі (короткі)	--		10	
відерця	--	3-5	10	
ситечка	--		10	
вітрячки	--		10	
форми для піску і снігу	набір		10	
М'яконабивні іграшки				
тварина	шт.		10	індивідуальна та/чи дидактична іграшка переважно без пластмасової фурнітури
літературний персонаж	--		5	
людина	--		3	
Народні іграшки				
лялька-мотанка	шт.	2	2	із тканини, деревини, лози
калатала, брязкала, таракальця*	--	10	2	
дзига	--		3	
іграшкові фігурки	--		6	

тарадайки, каталки	--		10	
динамічні іграшки («ведмеді-ковалі», «півники» та ін.)	--		2	
гойдалки («коники»)	--		1-2	
Механічні інерційні/ електронні іграшки*				
робот	шт.		1	без дрібних рухомих деталей
машини	--		2	
тварини	--		4	
Сенсорні іграшки				
піраміди	шт.	5	8	кількість деталей, розмір, форма відповідно до віку дітей
втулки, вкладники	--	5	8 (в т. ч. сенсорні модулі, втулкові блоки М. Монтессорі)	
іграшки для зав'язування, накручування чи вкручування, наліплювання деталей тощо	--		8	
іграшки/ форми з різними видами застібок для одягу: шнурівкою, наліпками, «блискавками», гудзиками (великими)	--		10	призначення, кількість деталей, розмір відповідно до віку дітей
ігрові центри з різноманітним руховим, звуковим, світловим, підвісним оснащенням	--	2	2-3	килимки, дуги тощо
об'ємний ігровий матеріал для розпізнавання за кольором (кубики, палички, кульки, фігурки тварин тощо)	набір		6-8	
Музичні іграшки				
іграшки звукові				
катальця	шт.	3	5	
музична дзига	--	2	2	
шарманка/ скринька	--	3	3	
музичні сходи/ доріжка	--		3	
шумова іграшка (молоточок, брязкальце, дзвіночок, тріскачка, пищик та ін.)	--	по 4-6	по 4-6	відповідно до віку дітей
музична механічна іграшка (зі співом, рухом, комбінована тощо)	--	2-4	2-3	
інструменти імітаційні звукові (із звукорядом і без)*				
металофон/ ксилофон	шт.		2	
барабан/ бубон	--	по 1	по 2-3	
гармошка	--		2	
піаніно	--		1-2	
Оптичні іграшки				
калейдоскоп/ ролейскоп	шт.		2	
Конструкторсько-будівельні іграшки				
набір кубиків і цеглинок (дерев'яний, пластмасовий,	набір	3	10	деталі із

настільний будівельний матеріал (дерев'яний, пластмасовий)	--		10	заокругленими кутами і ребрами
конструктор настільний пазовий універсальний (дерев'яний, пластмасовий)	--		3	предметні зображення, кількість деталей, розмір відповідно віку дітей
конструктор великогабаритний універсальний (дерев'яний*, пластмасовий)	--		1	
великогабаритний м'який будівельний набір	--		1	
магнітний конструктор	--		1	

За потребою педагоги формують набори ігрового обладнання та атрибутів для сюжетних ігор із наведених вище позицій переліку та додатково придбаних іграшок, самостійно виготовлених атрибутів.

РУХОВА ДІЯЛЬНІСТЬ				
Назва	Одиниця виміру	Вік дітей		Примітки
		перший рік життя	другий-третій роки життя	
1	2	3	5	7
<i>Зазначена кількість необхідна для забезпечення рухової діяльності дітей однієї групи. Місце розташування і зберігання, кількість для приміщень і майданчиків визначаються за потребою.</i>				
Обладнання для розвитку рухів				
манеж дитячий (різного розміру)	--	по 1		із розрахунку 1м ² площі на 1 дитину; ширина отвору воріт – близько 70 см, висота перил 60-80 см; з килимками, що миються, і підставками під спинку із м'якого зносостійкого матеріалу
масажний стіл (ширина 70-80 см, довжина 120 см)	--	2		
місток з перилами (висота до 80 см)	--	1	1	
гірка - для влізання і спуску (висота 60-80 см, довжина скату 90 см, верхня платформа 230х85 см, висота перил 45 см); - для сходження і спуску (висота 80-100 см, верхня платформа 60х60 см, висота перил 40 см; сходинки	--	1		1

шириною 20 см, висотою 8-10 см)				
гойдалка-балансир (довжина дошки 160 см, ширина 20 см, висота підставки 25 см, висота стійок 45 см, довжина ручки 22 см, діаметр 2 см)	--		1	
гімнастична драбина (висота 150-200 см, ширина прольоту 80-100 см, відстань між рейками 15 см, діаметр рейок 3 см)	шт.		1	
драбина розкладна або драбина, яка може кріпитися похило (висота 150-170 см, ширина прольоту 80-100 см, відстань між рейками 15 см, діаметр рейок 2-3 см)	--		1	ДОДАТКОВО
горизонтальна драбина для переступання (довжина 150 см, 6-8 поперечних рейок, відстань між рейками 18 см, довжина рейок 40 см, діаметр 2 см)	--		1	
дошка гімнастична і ребриста (довжина 250-300 см, ширина 25-30 см, відстань між планками 6-8 см)	--		по 1	
дошка гімнастична, один кінець якої фіксується на різній висоті (довжина 200- 250 см, ширина 25-30 см)	--		1	ДОДАТКОВО
дошка ребриста із двома похилими скатами (довжина 200-250 см, ширина бокових поверхонь 15 см)	--		1	
доріжка із зображенням відбитків дитячих слідів (довжина 200-300 см, ширина 30-40 см)	--		1	
лава гімнастична - довжина 200 м, висота 15 см, ширина верхньої дошки 20-30 см); - довжина 200-250 см, висота 20-25 см, ширина верхньої дошки 15-20 см	шт.		1 1	
ящик для влізання і сходження 50x50x15-20 см 50x50x10-15 см	--		1 1	
куби для влізання і сходження 15x15x15 см	--		3	

колоди: - покладена на підлогу (довжина 200-300 см, ширина верхньої поверхні 12-15, 15-20 см. висота 20-30 см); - м'яка (діаметр 20-30 см); - з драбиною для сходження на одному кінці (довжина висота 200-300 см, висота 40 см, ширина верхньої поверхні 20 см)	-- -- -- -- --	1	по 1	обираються розміри відповідно до віку дітей
Дуги /ворітця для підлізання, прокочування (відстань між підставками 60-80 см, висота 40-60 см)	--	2	2	
стояки/ стійки (висота 150 см, відстань між зарубками 5 см) для вправ з підлізання, переступання	--		2	
стояки з кільцями, що кріпляться вертикально на різній висоті (висота 130-140 см, діаметр кілець 40-50 см)	--		1	
скат/ жолоб для скатування м'ячів (довжина 200-220 см, ширина 50-70 см, висота 60-70 см)	--		1	
Спортивно-моторні іграшки та ігрове обладнання				
підвісні іграшки на кронштейнах до ліжка чи манежу	набір	6		
іграшки-каталки з рухомими деталлями - на паличці, - на паличці та мотузці	шт.	5	8	
каталки-автомобілі	--	2	2	
віжки*	--	2	2	для індивідуального застосування
обручі: - діаметр 40 см, - діаметр 55-60 см, - діаметр 60-80 см, - діаметр 100 см	-- -- -- --	1 1 1 1	4 2 2 2	
м'ячі гумові: - діаметр – 5-6 (8) см, - діаметр – 10-15 см, - діаметр – 20 см	-- -- --	4 2 2	по 2 на дитину -- --	на підгрупу
м'яч надувний (діаметр 20-30 см)	--	2	5	
М'яч фітбол* (діаметр до 50 см, з ручками, гладкий чи масажний) або надувна іграшка-стрибунець*	--		1-2	для індивідуального застосування

кубики дерев'яні або пластмасові (4x4x4 см)	--		по 2 на дитину	на підгрупу
кільця пластмасові -- діаметр 10-15 см -- діаметр 8-10 см	-- --	4	по 2 на дитину	на підгрупу
брязкальця	--	по 1 на дитину	по 2 на дитину	на підгрупу
кермо іграшкове	--		по 1 на дитину	на підгрупу
сухий басейн з м'ячами/ кульками*	компл.	1	1	
гойдалка підвісна (відстань від землі 30 см)	шт.		1	
крісло-гойдалка (відстань від підлоги 30 см)	--	1		
Фізкультурний інвентар				
шнури/ мотузки (довжина 2-3 м, 5м, 10-12 м)	--	1	2 1 1	
канат (250-300 см, діаметр 2 см)	--		1	
переносний кошик із сіткою для закидання предметів (діаметр 60-100 см, висота 50 см)	--	1	1	
кошик-сітка, що кріпиться на різній висоті (діаметр 60 см)	--		2	
кегли для розмітки	--		6	
гімнастичні палиці/ рейки пластмасові/ дерев'яні: - 60 см, - 100-150 см, - 150-200 см, - рейка/палиця – 400 см	-- -- -- --	1 1 1	5 2 2 1	на 1 році життя – для пасивно-активних і активних вправ у парі з дорослим
торбинки з піском (6x10 см. вагою 100 г)	--		по 2 на дитину	на підгрупу
стрічки на кільцях (довжина стрічки 20-30 см)	--		по 2 на дитину	на підгрупу
хусточки різнокольорові (20x20 см)	--		по 2 на дитину	на підгрупу
роликовий масажер (ручний)* - для м'язів спини, - для ступнів ніг	-- --	1 1	1 1	
масажний килимок-доріжка	--		1	
тунель тканинний (діаметр 50 см, довжина 150-180 см)*	--		1	
м'який спортивний модуль* (дуги-ворітця, скат-гірка, мат, кільце, бруси)	компл.		1	проста конструкція
Прилади, допоміжний інвентар				
термометр для вимірювання t°	шт.	1	1	

води				
термометр для вимірювання t° повітря	--	1	1	у кожному приміщенні
гігрометр*	--	1	1	
килимки гімнастичні 120х60 см	-	3	10	
кошик для м'ячів	--	1	1	
стійка для палиць	--	1	1	
тара для торбинок з піском	--		1	
тара для зберігання кожного виду роздаткового матеріалу	--	по 1	по 1	

ХУДОЖНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ				
Назва	Одиниця виміру	Вік дітей		Примітки
		перший рік життя	другий-третій роки життя	
1	2	3	4	5
ОБРАЗОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ				
Дидактичне приладдя				
Матеріали				
папір білий	набір	5	15	на 1-му році життя для вихователів
папір кольоровий	--	5	15	
картон білий	--		15	
картон кольоровий	--		15	
наліпки	--		15	
олівці кольорові (4-6 кольорів)	--		15	додатково можливе використання товстих воскових олівців
крейда біла, кольорова	--		10	додатково можливе використання товстої кольорової крейди
фарби гуашеві: - 4-6 кольорів	--		15	
фарби для малювання пальчиками*: - 6 кольорів - 4 кольори	--	2	5 5	
глина, тісто, пластилін	кг набір	0,5	1 10	
кінетичний пісок*	кг		2	додатково – форми, лотки для роботи з кінетичним піском*
Інвентар, пристосування				
тичок з м'яким (ватним) кінчиком	шт.		10	
пензлик круглий м'який: - № 12-16 - № 9-12	--		15 15	додатково – клейові щітки
розетка для фарби	--		5	
дощечка/ пластина для ліплення	--		10	
підкладні аркуші/ пластини	--		10	

для малювання (картонні, пластикові)				
ємкість з губкою*	--		1	
ємкість для зберігання глини	--		1	
підставка для пензлів	--		5	
пластикові склянки для води	--		5	
таця/ тарілка для роздавального матеріалу	--		5	
серветка тканинна та паперова	--		15	
качалка*	--		5	
валик*	--		2	
форми для вирізання із глини, тіста*	набір		5	
трафарет*	--		5	
печатка*	--		5	
ТЕАТРАЛЬНА І ЛІТЕРАТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ				
Картки (фото, ілюстрації)				
окремі ілюстрації до фольклорних і авторських літературних творів	компл.	1	1	відповідно до програмових вимог; періодично замінюються
серія ілюстрацій до літературного твору	--		2-3	
Ілюстровані літературні видання для дітей				
окремі твори (фольклорні, авторські)	добірка	1	1	відповідно до програмових вимог; періодично замінюються; книжки-іграшки, ширми, розгортки, панорами (з декораціями і висувними персонажами), куліси, звукові, традиційні
збірки літературних творів (фольклорних, авторських)	шт.	3-4	5-6	
Обладнання				
полиця для дитячих книг (або полиця у шафі)	шт.	1	1	
стіл дитячий для самостійної роботи з книгою	--		1	конструкція столу – відповідно до віку дітей
театральна ширма настільна	шт.		1	орієнтовні загальні розміри 80x20x60 см, розмір віконця для театральної вистави 60x40 см
екран для тіньового театру настільний	--		1	розмір довільний (від 30x40 см) залежно від кількості дітей-глядачів
магнітна дошка/ фланелеграф (орієнтовний)	--		1	

мінімальний розмір 40х60 см)				
елементи декорацій для ігор-драматизацій	набір		1	відповідно до програмових вимог
обладнання для куточка рядження (тумба, полиця, вішаки, дзеркало)	--		1	
Костюми, елементи костюмів				
елементи театральних/карнавальних костюмів, предмети для рядження	набір		5-6	відповідно до програмових вимог; у музичній залі
елементи українських національних костюмів (для хлопчиків і дівчаток)	--		по 4-6	додатково – костюми для дорослих
багатофункціональні елементи костюмів	--		6	
Театральні іграшки				
театр рукавичок БІ-БА-БО	набір	1	3	можуть використовуватися саморобні іграшки для театру оригамі, тупотушок, на фартусі тощо; персонажі - відповідно до програмових вимог
театр пальчиковий	--	1	3	
театр іграшок або площинний	--	1	3	
театр магнітний	--		3	
театр тіньовий настільний	--		2	
МОВЛЕННЄВО-ПІЗНАВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ				
Назва	Одиниця виміру	Вік дітей		Примітки
		перший рік життя	другий-третій роки життя	
1	2	3	4	5
ОЗНАЙОМЛЕННЯ ІЗ ПРИРОДНИМ ДОВКІЛЛЯМ				
Дидактичні друковані таблиці/ альбоми. Картки (фотографії, листівки)				
пори року	компл.		1	
календар природи/ погоди (в малюнках)	шт.		1	для груп дітей 3-го року життя
тварини:				
<i>звірі</i>	компл.		1	відповідно до програмових вимог серед звірів і птахів – свійські і дикі тварини
<i>птахи</i>	--		1	
<i>риби</i>	--		1	
<i>комахи</i> (метелики, жуки, мурахи, бджоли)	--		1	
<i>земноводні та плазуни</i> (жаби, змії, ящірки)	--		1	
хто де живе	--		1	
рослини:				
дерева і кущі	--		1	відповідно до програмових
квіти, трав'яні	--		1	
фрукти	--		1	

овочі	--		1	ВИМОГ
що де росте	--		1	
Дидактичні картини				
ігри, відпочинок дітей у різні пори року	компл.		1	відповідно до програмових вимог
праця дорослих і дітей у природі	--		1	
про свійських і диких тварин, в т.ч. з дитинчатами	--		1	
ОЗНАЙОМЛЕННЯ ІЗ СОЦІАЛЬНИМ І ПРЕДМЕТНИМ ДОВКІЛЛЯМ				
Дидактичні друківані таблиці/альбоми, картини. Картки (фотографії, листівки)				
<i>предметні</i> (іграшки, одяг, меблі, посуд, транспорт, продукти харчування/страви, предмети гігієни та ін.)	компл.		по 1	відповідно до програмових вимог
<i>сюжетні</i> (простий сюжет):	--		1	відповідно до програмових вимог
- ілюстрації до авторських та фольклорних творів;	--		1	
- моя родина;	--		1	
- дитячий садок;	--		1	
- ігри;	--		1	
- свята у родині (день народження, Новий рік, Святого Миколая, Мамине свято та ін.);	--		1	
- розпорядок дня;	--		1	
- загартування;	--		1	
- гігієнічні процедури	--		1	
ФОРМУВАННЯ ЕЛЕМЕНТАРНИХ МАТЕМАТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ				
Картини, картки				
пори року (явища природи, погода, життя рослин і тварин, ігри дітей, діяльність дорослих)	набір		по 1	
частини доби (ознаки у природі, діяльність дітей і дорослих)	--		по 1	
з різною кількістю об'єктів (багато – мало, багато – один тощо)	--		по 1	
Дидактичне приладдя				
Пристосування, іграшки				
об'ємний, площинний матеріал для розрізнення кількості однорідних предметів (один – багато)	набір		10	
предмети та іграшки зростаючої величини	--		10	
роздаткові геометричні фігури (круг, квадрат, трикутник)	--		10	
роздаткові геометричні тіла (куб, куля, брусок)	--		10	

кубики-вкладинки	--	2-3	10	кількість деталей залежно від віку
мотрійки - із 3 штук, - із 4-5 штук	--		5 5	
предметні зображення зростаючої величини з магнітним кріпленням	--		3	відповідно до програмових вимог
Моделі				
геометричні тіла (кулі, куби різного розміру)	набір		2	
геометричні фігури демонстраційні (круги, квадрати, трикутники)	--		2	
модель доби	шт.		1	
модель року	--		1	
ТРУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ				
Назва	Одиниця виміру	Вік дітей		Примітка
		перший рік життя	другий-третій роки життя	
1	2	3	4	5
ПРАЦЯ У ПРИРОДІ				
Дидактичні друковані таблиці/альбоми				
природознавчий осередок	шт.		1	
Інвентар				
совочки дитячі пластмасові	шт.		10	відповідно до віку
лопати пластмасові для згрібання снігу	--		10	
грабельки пластмасові	--		10	
тачки/ возики	--		2	
відерця дитячі	--		10	
кошики з ручками	--		10	
ГОСПОДАРЬКО-ПОБУТОВА ПРАЦЯ				
Дидактичні друковані таблиці/альбоми				
осередок господарсько-побутової діяльності	шт.		1	
Інвентар, приладдя				
ганчірки м'які для протирання	--		2	
фартух (білий/кольоровий, з клейонки)	--		2-3	для виконання окремих доручень спільно з дорослим; додатково – віничок для обмітання снігу

ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ*				
Назва	Одиниця виміру	Вік дітей		Примітки
		перший рік життя	другий-третій роки життя	
1	2	3	4	5
Мультимедійний комп'ютерний комплекс для педагога*				
портативний комп'ютер (ноутбук) або персональний комп'ютер (системний блок, монітор, клавіатура, комп'ютерна «мишка»)	шт. компл.		1	додатково у методичному кабінеті – принтер, сканер, ксерокс
магнітофон /музичний центр	--		1	бажано мати піаніно чи інший музичний інструмент (баян, акордеон) у груповому приміщенні
цифровий фотоапарат	--		1	

* – за потребою та при наявності фінансування

Примірний перелік ігрового та навчально-дидактичного обладнання для груп дітей віком від 3 до 6(7) років у закладах дошкільної освіти

ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ				
Назва	Одиниця виміру	Вік дітей		Примітки
		четвертий-п'ятий роки життя	шостий-сьомий роки життя	
1	2	3	4	5
Іграшки, атрибути, ігрове обладнання				
Ляльки				
немовля	--	4	2	
однолітки (образ дитини дошкільного віку: хлопчики і дівчатка)	--	5	5	
дорослі	--	2-3	3-4	
літературний персонаж	--	2-3	3-4	відповідно до програмових вимог
в націон. українському одязі				
- хлопчик;	--	1	1	
- дівчинка	--	1	1	

різнонаціональні ляльки - хлопчик; - дівчинка	--	по 1-2	по 2-3	залежно від регіону
Предмети лялькового вжитку				
<i>Постільна білизна та одяг</i>				
постільна білизна (матрац, простирadlo, ковдра у підковдрі, подушка з наволочкою, покривало)	набір	4	4	відповідно до розмірів лялькових ліжок і колясок
пелюшки, одяг для немовлят (повзунки, костюмчики для немовлят, шапочки, шкарпетки)	--	по 2 зміни на кожну ляльку-немовля	по 2 зміни на кожну ляльку-немовля	відповідно до кількості і розмірів ляльок
Одяг - сезонний (літній, демісезонний, зимовий); - святковий, - професійний	набір	по 1 2-3 2-3	по 1 3-4 3-4	по1 для ляльок хлопчиків/чоловіків та дівчаток/жінок відповідно до програмових вимог
<i>Посуд</i>				
столовий - на 2-4 персони; - на 4-6 персон (глибокі й мілкі тарілки, чашки, ложки/ виделки, супниця, хлібниця, таця тощо)	набір	2	2	пластиковий, металевий
чайний - на 2-4 персони; - на 4-6 персон (чашки, блюдця, ложечки, чайник, цукорниця, розетки, таця тощо)	--	2	2	
кавовий - на 2-4 персони; - на 4-6 персон (чашки, блюдця, ложечки, чайник, цукорниця, розетки, таця тощо)	--	1	1-2	
кухонний (каструлі, сотейник, миска, пательня, чайник, сито, ополоник, дошка для нарізування, ніж)	--	2	2	
з елементами декоративного розпису, різьблення (тарілки, таці, горнятка, глечики, куманці та ін.)	--	1	2	залежно від регіону та відповідно до видів декоративно-вжиткового мистецтва, із глини,

				деревини
Меблі				
спальня (1-2 ліжка, шафа для одягу, комод/ тумбочка та ін.)	набір	1-2	1-2	можна використовува ти іграшкові
їдальня (обідній стіл, стільці/ табуретки, шафа для посуду та ін.)	--	1	1	меблі- трансформери, декоративні
вітальня (стіл/ журнальний стіл, диван, крісла, стільці, шафа та ін.)	--	1	1	меблі із предметними стилізаціями
кухня (плита, мийка, стіл-тумба, шафа з полицями для посуду)	--	1	1	(полиці- бджолині соти чи дерево
ванна (ванночка, рукомийник, шафа/ тумбочка)	--	1	1	тощо), а також визначати складники наборів за потребою
класна кімната (столи-парти, стільці, класна дошка)	--		1	
ліжко	шт.	2-3	2	
<i>Санчата</i>	шт.	2-3	2	
<i>Коляски</i>	шт.	2-3	2	
<i>Гойдалки</i>	шт.	2	1-2	
<i>Галантерея, біжутерія(стрічки, намисто, хусточки, предмети догляду за волоссям, тощо)</i>	набір	2	3	відповідно до програмових вимог
Побутова техніка та засоби зв'язку				
телефон/ мобільний телефон	шт.	3	3-5	
праска	--	3	2	
плита	--	2	2	
холодильник	--	1	1	
пральна машина	--	1	1	
м'ясорубка	--	1	1	
швейна машина	--	1	1	
телевізор* / комп'ютер*	--	1	1	
міксер/ блендер, кавоварка*	--	1	1	можливі й інші іграшкові предмети побутової кухонної техніки
мікрохвильова піч *	--		1	
пилосос*	--	1	1	
фотоапарат*	--	2	2	
Фігурки				
<i>люди</i>	набір			

- діти (образи дітей дошкільного віку);	--	2-4	3	
- дорослі (чоловіки і жінки у різному одязі, в образах різних професій та ін.);	--	2-4	3	
- солдатики;	--	1	2	
- історичні персонажі	--		2	
- (лицарі, козаки тощо);	--			
- літературні персонажі	--	2-3	3-4	
тварини	набір			
- звірі;	--	3	3-4	різних кліматичних зон та середовищ відповідно до програмових вимог
- птахи;	--	3	3-4	
- риби;	--	2	3	
- комахи;	--	2	2	
- плазуни, земноводні;	--	2	2	
- фантастичні/ казкові;	--	2	2-3	
- доісторичні (динозаври)	--	1	1-2	
Транспорт				
транспорт наземний:	шт.			
- легковий автомобіль;	--	5	6	
- вантажний автомобіль;	--	5	6	
- автобус, тролейбус	--	по 1-2	по 1-2	
- спеціальний транспорт (швидка допомога, пожежна машина, поліцейський автомобіль, молоковоз, хлібовоз тощо);	--	по 1-2	по 1-2	
- колійний транспорт* (трамвай, потяг/поїзд метро, іграшкова залізниця)	--	по 1	\по 1-2	
транспорт водний:	шт.			
- теплохід,	--	2	2	
- катер,	--	2-3	2	
- човен	--	2-3	2	
транспорт повітряний/космічний	шт.			
- літак,	--	4-5	2	
- гелікоптер,	--	1-2	2	
- орбітальний літак/ракета	--	1	1	
- супутник,	--		1	
- повітряна куля	--	1	1	
-	--			
Техніка, інструменти				
техніка будівельна:	шт.			
- екскаватор,	--	2	2	
- самоскид,	--	2	2	
- бульдозер,	--	2	2	
- підйомний кран,	--	1	2	
- каток*,	--		1-2	
- бетонозмішувач*	--		1-2	
техніка сільськогосподарська:	шт.			
- трактор,	--	1-2	1-2	
- комбайн*,	--	1	1-2	
- сівалка*	--		1	

<i>інструменти імітаційні</i> (молоток, гайковий ключ, викрутка, дріль*, лещата*)	набір	1-2	2-3	набір можна скооплектувати із окремих предметів
Ігрові споруди* - ляльковий будинок, - театр, - вокзал, - автопаркінг, - гараж, - естакада, - бензозаправка, - зупинка, - міст, - замок/ фортеця	набір -- -- -- -- -- -- -- -- -- --	1-2 1 1 2 1 1	1-2 1 1 1 1 1 1 1 1	
Настільні ігри				
розрізні картинки/пазли: - 4-8 частин - 8-12 частин - 12-24 частини	набір -- -- --	3-4 2-3	3-4 3-4	для 4-го року життя – окремі знайомі
розрізні картинки на кубиках	--	5-6	2-3	предметні зображення на нейтральному тлі; для старших – сюжети знайомих казок, мультфільмів, оповідань та ін., розрізи прямі, косі, фігурні
дидактичні настільно- друковані ігри (ознайомлення з суспільним, природним довкіллям, мовленнєвий та логіко-математичний розвиток, економічне, правове виховання, безпека життєдіяльності) типу лото, парних картинок, квартетів, ребусів та ін.	--	8-10	10-12	відповідно до програмових вимог щодо уявлень про навколишній світ і розвитку операцій мислення
маршрутні ігри	--	1-2 (з 4,5 років)	3-4	сюжет і правила відповідно віку дітей
інтелектуальні ігри: - дидактичні комп'ютерні ігри*, - доміно,	шт. набір --	2-3 2-3 (в картинках)	5-6 2-3 (в картинках/ з крапками/ з цифрами) 2	для гурткової та індивідуально ї роботи кількість збільшується за потребою;

- шахи, - шашки, - головоломки (мороки)	-- --		2 3-5	додатково можна мати нарди, рендзьо, «морський бій» тощо
<i>Іграшки для ігор з піском, водою, снігом, вітром</i>				
лопатки	шт.	10	10	пластмасові, металеві чи комбіновані (деревина, метал)
совки	--	10	10	
грабельки	--	10	10	
вітрячки на паличках (30см)	--	10	10	
відерця	--	10	10	пластмасові, металеві
ситечка	--	10	10	
форми для піску і снігу	набір	4	3-4	
гідроспурода* (фонтан/ млин/ шлюзи)	--	1	2-3	
<i>М'яконабивні іграшки</i>				
тварини	шт.	4	5	відповідно до програмових вимог
літературні персонажі	--	4	5	
<i>Народні іграшки</i>				
Ляльки	шт.	2-3	3-4	додатково – інші види залежно від регіону із тканини, ниток, соломи, сіна, деревини, глини
фігурки людей	--	по 1-2	по 2-3	
фігурки тварин	--			
візочки	--			
свистунці, пищики (для індивідуального застосування)	--			
дзиги	--			
меблі (колиска/ ліжко, стілець/ табурет/крісло, стіл, шафа, скриня тощо)	--	2-3	3-4	сирні іграшки, а також ті, що передбачають контакт з ротовою порожниною (свищики та ін.), пропонуються дітям для ознайомлення в індивідуально
посуд	набір	1-2	2-3	
фігурки-сюжети («танок», «колисочка» та ін.)	шт.	2	2-3	
динамічні іграшки	--	2-3	2-3	

				му порядку, під наглядом вихователя
Механічні/ інерційні іграшки, цифрові, з елементами живлення*				
робот	шт.	2	2	
техніка	--	3	4	
тварини	--	3	2	
Сенсорні іграшки, ігрове обладнання				
піраміди	шт.	3-5	3-5	кількість деталей, колір, розмір відповідно до віку дітей
втулки, вкладинки, мотрійки	--	по 3	по 1	
сенсорні модулі (куби Монтессорі*)	набір	2-3	1-2	
іграшки для зав'язування, загвинчування, наліплювання деталей	шт.	4-5	4-5	
м'яко набивні іграшки/ різні форми зі шнурівкою, наліпками, гудзиками, «блискавками», іншими застібками	--	4	2	
мозаїка: - кнопкова, - геометрична, - орнаментальна	-- -- --	2-3 2-3	3-4 3-4 2-3	розмір, колір і форма деталей відповідно до віку дітей і програмових вимог
світлова пісочниця (пісочний ящик з підсвічуванням) *	компл.		1	для кабінету психолога
бізборд (сенсорна розвивальна дошка з набором різноманітних замків) *	компл.		1	
Музичні іграшки (для музичних осередків/центрів у групах)				
<i>Іграшки озвучені</i>				
музична дзига	шт.	2	1-2	
шарманка/ органчик/ скринька	--	3	2	
музичні сходинки/ доріжка (із звукорядом або без)	--	2	1	
шумова іграшка (тріскачки, дзвіночки, музичні молоточки та ін.)	--	по 4-6	по 6-8	
музична механічна/електронна іграшка (іграшка зі співом, рухом, комбінована тощо)	--	2	1	
<i>Інструменти імітаційні озвучені (із звукорядом і без *)</i>				
металофон/ ксилофон	шт.	2	2	
барабан	--	2	2	
бубон	--	2	2	
маракаси	--	2	2	
трикутник	--	1	2	
сопілка	--	1	1	

гітара/ домра	--	1	1	
бандура	--	1	1	
Гармоніка або акордеон	--	1	1	
піаніно	--	1	1	
Оптичні іграшки				
калейдоскоп/ ролейскоп	шт.	2	2	
бінокль	--	1	2	
підзорна труба	--	1	2	
стереоскоп	--		1	
мікроскоп*	--		1	
Конструкторсько-будівельні іграшки				
будівельний матеріал великогабаритний дерев'яний/пластмасовий: (куби, 3-4-гранні призми, піраміди 3-4-гранні, конуси, циліндри, арки, пластини)	набір	1	1	кількість деталей, розмір відповідно до віку дітей
будівельний матеріал м'який великогабаритний (куби, 3-4-гранні призми, піраміди 3-4-гранні, конуси, циліндри, арки)	--	1	1	
будівельний матеріал настільний універсальний (дерев'яний/ пластмасовий): - кубики, цеглинки, бруски, 3-гранні призми, пластини; - кубики, цеглинки, бруски, 3-гранні призми, піраміди 3-4-гранні, конуси, циліндри, арки, пластини	--	4-5	4-5	
будівельний набір настільний тематичний (дерев'яний, пластмасовий)	--	2-3	3-4	
конструктор настільний універсальний/ тематичний з різними способами з'єднання: - пазовий (дерев'яний/ пластмасовий) - гвинтовий	--	2 1 (пластмасовий)	2 2 (пластмасовий/ металевий)	
конструктор магнітний тематичний або універсальний	--	1-2	2-3	як пазові конструктори можуть використовуватися набори LEGO
збірно-розбірна іграшка	шт.	4	5-6	

За потребою педагоги формують набори ігрового обладнання та атрибутів для сюжетних ігор із наведених вище позицій переліку та додатково придбаних іграшок, самостійно виготовлених атрибутів. Тематика сюжетних ігор варіюється залежно від віку, інтересів дітей, можливостей закладу.

РУХОВА ДІЯЛЬНІСТЬ				
Назва	Одиниця виміру	Вік дітей		Примітки
		четвертий-п'ятий роки життя	шостий-сьомий роки життя	
1	2	3	4	5
<i>Зазначена кількість необхідна для забезпечення рухової діяльності однієї групи.</i>				
<i>Місце розташування і зберігання, кількість для фізкультурної зали, групового приміщення, фізкультурного майданчика, басейну визначаються за потребою</i>				
Фізкультурне обладнання				
гімнастична стінка/ драбина - висота 220 -250 см, ширина прольоту 80 см, відстань між рейками 15 см; - висота 250-300 см, ширина прольоту 80 см, відстань між щаблями 15-20 см	--	2	2-4	для зали і майданчика – стінка із 6-8 прольотів різних драбин
драбина приставна з гачками (довжина 250-350 см, ширина прольоту 80-40 см, відстань між рейками 15-25 см)	--	2	2-3	
драбина мотуз'яна підвісна (довжина 250-300 см, ширина 50-60 см, відстань між щаблями 20 см)			2	
драбина розкладна (ширина прольоту 80 см, відстань між рейками 15-20 см)	--	1	1	
дугоподібна драбина-ліана (відстань між рейками 20-25 см)	--		2	
дошка ребриста (довжина 250-300 см, ширина 25 -30 см, відстань між планками 6– 8 см)	--	2	3-4	
дошка ребриста із двома похилими скатами (довжина 250-300см, ширина бокових поверхонь 15 см)	--	2	2	
дошка гімнастична (довжина 350-400 см, ширина 15-20 см)		2	2	
дошка гімнастична з гачками на одному кінці (довжина 250-400 см, ширина 15-20 см)		1	2-3	
дошка/доріжка із	--	1-2	2	

зображенням відбитків дитячих слідів (довжина 300-400 см, ширина 20 см)				
лави гімнастичні - довжина 350-400 см, ширина 20-15 см, висота 15-20 -25 см, - довжина 400-450см, ширина 20см, висота 30, см, ширина нижньої рейки 8см	шт. --	2	2 2-4	
куби для вправ з рівноваги та стрибків з ребром куба - 15-20 см, - 30-40 см	--	4	4-6 4-6	
колоди: - на підставках (довжина 350-400 см, діаметр 25-30 см, ширина верхньої поверхні 12-15 см, висота над землею/ підлогою 15-20 см); - на підставках (довжина 400-450 см, діаметр 25-30 см зі зрізом зверху шириною 15 см або з поперечним розрізом 15x15 см, висота над землею/ підлогою 30-40 см, на одному кінці - сходинок); - колода-балансир на 1 осі (довжина 350-400 см, діаметр 25-30 см, висота робочої поверхні над землею 50-60 см); - колода-балансир, підвішена за 2 кінці (висота стовпчиків 40-50 см. Довжина колоди 250-300 см, висота нижньої сторони над землею 10-15 см)	-- --	1	2 1 1	для майданчика довжина більша: до 5-6 м – для молодшого і середнього віку, до 6-8 м – для старшого дошкільного віку для майданчика для майданчика
стояки (висота 180 см., відстань між зарубками 5 см)	--	2	2-4	
стояки з кільцями (висота 220 см, діаметр кілець 30-60 см)	--	2-3	3-4	
навісні мішені-цілі/ щити з мішенями (висота 130 см, діаметр 50-60 см)	--	2-4	4-6	

дуги для підлізання, прокочування: - відстань між підставками 60 см, висота 40-50 см - відстань між підставками 60 см, висота 50-60 см	-- --	4 4	4-6 4-6	
перекладина/ «тарзанка» * (відстань від землі 100-150 м)	--		1	
м'який спортивний модуль*	компл.	1 (проста конструкція)	1 (багатофункціональна конструкція)	
парканчики, бар'єри, «лабіринти» з елементами різного розміру (довжина 8-10 м., поперековий розріз елементів 20-30 см, висота 25 до 40 см), розміщеними впритул або на відстані 10-15 см	компл.		1-2	для фізкультурного майданчика, на території дошкільного закладу
яма з піском для стрибків у довжину та висоту (1,5 х 3 м а або 2,5х6 м, глибина 30 см, за 40 см від краю вкопана дошка чи брус для відштовхування шириною 20-30 см і довжиною по ширині ями)	шт.		1	
пряма доріжка (довжина 30 м, ширина до 3 м, поділена лінією на 2 смуги по 150 см; 1 лінія старту, 3 лінії фінішу через 10, 20, 30 м)	--		1	для бігу, їзди на велосипеді, самокаті, катанні на санчатах, ходьби на лижах тощо
доріжка з поворотами (загальна довжина 150-180 м, прямі ділянки до 30 м) асфальтована/ гумобітумна	--		1	при відсутності короткої прямої доріжки довга робиться з відповідною розміткою
Фізкультурний інвентар				
канати - довжина 300-350 см, діаметр 2,5-3 см; - довжина 250-300 см, діаметр 2 см	шт. --		2-3 1-2	
шнури/мотузки - (довжина 70-100 см, - 2-3 м, - 5-6 м, - 8-10 м - 10- 15 м)	-- -- -- --		по 1 на дитину 2 2 2 3-4	
переносні кошики для	--	2	2	

метання м'ячів (діаметр 60-100 см, висота 60-80 см)				
прапорці різнокольорові: - для вправ - (розмір тканини 12 x 20 см, довжина палички 30 см), - для розмітки (на підставках)	-- --	по 2 на дитину 10	по 2 на дитину 10	
стрічки : - для загальнорозвивальних вправ - (30-40 см); - для перестрибування - (100-120 см) - - гімнастичні (120 -300 см, довжина палички 30-40 см)	-- --	по 2 на дитину 4	по 2 на дитину 10	
хусточки (різні кольори)	--	по 2 на дитину	по 2 на дитину	
гімнастичні палиці/рейки пластмасові/дерев'яні: - 60 см, - 80-90 см, - 1-1,5 м	-- -- --	4-6 4-6	по 2 на дитину по 2 на дитину 10	
торбинки з піском: - вага 100 г, - 200 г, - 300-400 г, - 500г, - 700 г	-- -- -- -- --	по 2 на дитину 20	по 2 на дитину 20 20	для вправ з метання, рівноваги, загальнорозвивальних
велотренажер дитячий (55x35x70 см)*	--		2	орієнтовні розміри
батут дитячий*: - з держакон - (висота 20-22 см, діаметр 82-95 см); - без держака (висота 22-25 см, діаметр 95-130 см)	--	1	1 1	
бігова доріжка дитяча (70x60x80см)*	--		1	
міні-степер (39x31x87 см, довжина педалей 33 см)*	--		2	
степ-платформа (висота 10-15 см) *	--		2	
роликовий масажер * - для м'язів спини, - для ступнів ніг	-- --	5 5	10 10	
диск «Здоров'я»(діаметр 25-33 см)*	--		3-4	
гумова доріжка (40 x 500 см)	--		2	для =розбігу
масажний килимок/ доріжка:	--	2	2	

- 40x250 см, - 40x40 см	--	5	10	
тунель тканинний* (діаметр 50 см, довжина 180-200 см)	--	1	2	
Спортивно-моторні іграшки, ігри, ігрове обладнання				
<i>Іграшки та обладнання для ігор та вправ спортивного характеру (для застосування на фізкультурному, ігровому майданчику та/або у фізкультурній залі)</i>				
городки (біти 60-70 см діаметром 3- 5 см і діаметром ручки 2-3 см, вага біти 400-450 г, городки довжиною 12- 15см і діаметром 3-4 см)	набір		2-4	пластмасові або дерев'яні
баскетбольний кошик (кільце діаметром 45 см із сіткою 40 см та гачками)	шт.		2	кріпиться на висоті 200 -250 см від поверхні майданчика
баскетбольний щит (120x90x3 см) з кошиком/ кільцем діаметром 45 см і закріпленим на відстані 20 см від нижнього краю щита	--		2	щити можуть навішуватися або прикріплюватися до металевих баскетбольних стійок так, щоби кільця були на висоті 200-250 см від поверхні майданчика, а щити виносилися на 100- 150 см від бокових ліній у бік майданчика, колір – білий, окантовка – червона/оранжева чи блакитна шириною 5см
баскетбольний м'яч (діаметр 20 см, довжина кола 60-73 см, вага 450-500 г)	--		4	спеціальний м'яч для міні- баскетболу чи дитячий гумовий з хорошим відскоком
волейбольна сітка (нейлонова, товщина нитки 0,25 см, розмір 950x95 см)	--		по 1 для зали і майданчика	кріпиться на висоті від поверхні майданчика до верхньому краю сітки не більше 150 см
переносні ворота для гри у футбол та хокей * - (ширина 120-150 см, висота 100-150 см) або - стаціонарні ворота із	--		2 2	можна замінити вкопаними вертикальними металевими стійками

вкопаними стійками (ширина 250-300см, висота 150 см) із сіткою чи без				
м'яч для гри у дитячий футбол: волейбольний - (вага 260-280 г, довжина кола 64-66 см) або - гумовий (вага 200-400 г, довжина кола 50 см)	--		4	
шайба для гри в хокей (пластмасова вагою 50 г або гумова вагою 50-70 г)	--		4	
м'ячик для гри в хокей*: - гумовий (діаметр 5-6 см) або - м'ячик для великого тенісу	--		4	
ключка хокейна дитяча	--		12-14	розмір залежить від зросту дитини (встановлена вертикально до землі ключка має діставати до підборіддя), для гри з м'ячем бажані ключки із загнутим кінцем
стіл для настільного тенісу* (довжина 220-250 см або 250-270 см, ширина 110-130 см або 130-150 см, висота 65-70 см)	--		2	поверхня темно-зеленого кольору з білою лінією шириною 2 см по краях та білою лінією шириною 3 см посередині, кути заокруглені, бажано – з розсувними ніжками допустиме пристосування інших столів з відповідними параметрами
сітка для настільного тенісу*	--		2	при натягуванні стандартну сітку

- стандартна на кронштейнах (довжина 250-270 см, ширина 15 см, клітинки 1,3x1,5 см) або - пластмасова збірно-розбірна із дитячих наборів				вкорочують по довжині за шириною ігрового столу, зменшують ширину до 5-10 см
ракетки дитячі для настільного тенісу* (вага 150-200 г, дзеркало ракетки 17x17(20) см, довжина ручки 7-8 см)	--		10	з гумовою поверхнею, стандартні ракетки можна зменшити – вкоротити ручку на 2 см й ігрову поверхню на 0,5 см, застосовуються і саморобні ракетки відповідних параметрів, пластмасові – для підготовчих вправ
м'ячик целулоїдний для настільного тенісу* (діаметр 3.72-4 см, вага 2,4-2,7 г)	--		20	
ракетки дитячі для бадмінтону (довжина 56-60 см)	--		10	зі струнною поверхнею, дерев'яним ободом і ручкою або пластмасові
волани для бадмінтону	--		20	стандартні з гумовим кінцем
самокат/ спортролер*: - з трьома колесами, - з двома колесами	-- --	2-3	4-5	відповідно до зросту дітей (стояти на платформі не згинаючи тулуб), бажані самокати з регульованою висотою керма
велосипеди*: -триколісний -двоколісний (з 2 маленькими колесами для підстраховування)	-- --	3	4-5	бажані велосипеди, у яких регулюється висота сидіння і керма залежно від зросту

				дитини
санчата дитячі зі зйомники спинками*	--	6-8	10	
лижі дитячі з палицями: * - 90-100 см, - 110-130 см і носковими та п'ятковими ременями-кріпленнями (ширина 2-3 см)	компл. --	10 (без палиць)	20	довжина палиць – відповідно зросту дітей (верхній кінець має доходити до витягнутої вбік руки дитини)
<i>Іграшки, ігри, ігрове обладнання для розвитку рухів, рухової активності</i>				
більбоке (чашечка з прив'язаною до неї кулькою такого ж діаметра)	шт.	4-6	10	дерев'яні або пластмасові
кільцекид (палички 30-40 см на підставках у формі смуги/ квадрата/ трикутника або такі, що встромляються в землю, кільця діаметром 8- 10, 10-15, 15-20 , 20-25 см)	набір	2-3 з кільцями більших діаметрів	4-5 з кільцями різних діаметрів	
серсо (палиці-шпажки 60-70 см, кільця діаметром 15-20 см)	--	2-3	4-5	
кегли (пластмасові кеглі і кулі діаметром 6-8, 10-12 см)	--	2-3	4-5	замість куль можна користуватися м'ячами відповідних розмірів, замість кеглів – дерев'яні булави
«Дартс»	--		3	мішень, дротики на магнітах
настільні спортивно- моторні ігри: - «Хокей», - «Футбол», - «Баскетбол», - «Більярд», - «Крокет»	набір -- -- -- --		1 1 1 1 1	
сухий басейн з м'ячиками*	компл.	1	1	
гойдалка підвісна (відстань від землі/ підлоги 30 см, 30-50 см)	шт.	2	2	
м'яч надувний	шт.	10	20	
м'яч фітбол* (діаметр 50-60 см)	--	2-3	10	з однією-двома ручками , гладкі чи/ та масажні
м'яч гумовий/ поліхлорвініловий: - діаметр – 6-8 см,	-- --	20 20	20 20	

- діаметр – 12-15 см, - діаметр – 20-25 см	--	20	20	
м'яч фібропластиковий (діаметр 30-35 см)	--		10	
м'яч набивний: - діаметр – 5-6 см (вага 30-400 г), - діаметр до 20 см, (вага 800-1000 г)	-- --		20 10	
обручі: - діаметр 55-60 см, - діаметр 70 см, - діаметр 100 см	-- -- --	по 1 на дитину 2	по 1 на дитину по 1 на дитину 10	
скакалки: - довга – до 180 см, - коротка – до 150 см	-- --	10	10	
гантелі дитячі: - вага 100 г, - 200-300 г	-- --	по 2 на дитину	по 2 на дитину по 2 на дитину	
кубики дерев'яні або пластмасові (4 х 4 х 4 см)	--	по 2 на дитину	по 2 на дитину	
брызкальце	--	по 2 на дитину		для четвертого року життя
кермо іграшкове (діаметр 20 см)	--	по 1 на дитину		для четвертого року життя
Обладнання, інвентар, іграшки для занять у басейні				
жердина для страховки (довжина 2,5-3 м)	--		2-4	
дошка для плавання з пінопласту (50х30 см та інших розмірів)	--		10-12	
надувна іграшка (м'яч, круг, черепаха тощо)	--		10-12	
м'ячі гумові різних розмірів			10-12	
іграшки-фігурки дрібні із щільної гуми, предмети, які тонуть (м'ячик, рибка, пташка, кораблик тощо)	--		30	
іграшки-фігурки, дрібні предмети пластмасові/ гумові, які не тонуть (кораблик, м'яч, качка тощо)	--		30	
обручі пластмасові (діаметр 55-100см)	--		10	
поплавець кольоровий	--		4	
доріжка розділова з яскравим маркуванням/ кольоровими поплавцями через 1 м: - довга (довжина 12,5 м),	-- --		2-3 5-10	

- коротка (довжина 6-8 м)				
гірки, що знімаються, для кріплення на бортах басейну*	--	2		
пояс для плавання	--	10-12		
нарукавники для плавання (різних розмірів)	--	20-24		
плавальний жилет	--	10-12		
рятувальні кола дитячі полегшені (вага 0,5-1 кг)	--	5-6		
Приладдя і допоміжний фізкультурний інвентар				
свисток	шт.	4		для фізкультурної зали і басейну окремо
секундомір	--	2		
термометр кімнатний для вимірювання t° повітря: - в басейні, роздягальнях, - у фізкультурній/музичній залі, - у приміщеннях груп (ігрові, спальні, туалетні кімнати, роздягальні)	-- -- --	по 1 по 1 по 1		
термометр для вимірювання t° води: - в басейні, - у груповому приміщенні	-- --	1 по 1 у кожній групі		
гігрометр*	--	по 1		для групових приміщень, басейну, фізкультурної та музичної зал
фен для сушки волосся	--	2-4		для басейну
доріжка гумова (довжина 5 м)	--	1-2		
килимок гумовий	--	8-10		
індивідуальний гімнастичний килимок	--	10-20	20-30	для басейну і зали
гімнастичні мати (100 x 200 x 12 см)	--	6		для фізкультурної зали додатково – по 1 у групових фізкультурних осередках
кошик для м'ячів	--	3-4	4-5	окремо для м'ячів різних видів і розмірів
стійка для гімнастичних палиць	--	2	3	
тара для торбинок з піском	--	2	3	окремо для торбинок

				різного розміру і ваги
тара для зберігання кожного виду роздавальних атрибутів	--	по 1 на кожний вид атрибутів	по 1 на кожний вид атрибутів	відерця, коробки, ящички, кошики – окремо на кожний вид атрибутів
вертикальна стійка для зберігання лиж і палиць*		1	1	можна замінити на спеціальні стелажі для горизонтального зберігання
лижні мазі	набір	1	1	
ХУДОЖНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ				
Назва	Одиниця виміру	Вік дітей	Примітки	
		четвертий-п'ятий роки життя	шостий-сьомий роки життя	
1	2	3	4	5
ОБРАЗОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ				
Дидактичні друковані таблиці / альбоми				
<i>малювання:</i> - сюжетне; - предметне; - декоративне.	КОМПЛ.	1 1 1	1 1 1	відповідно до програмових вимог добірки тематичних альбомів, таблиць доцільно збирати і зберігати в методичному кабінеті дошкільного навчального закладу
<i>аплікація :</i> -сюжетна; - предметна; - декоративна.	--	1 1	1 1	
<i>ліплення:</i> - сюжетне; - предметне; - декоративне.	--	1 1 1	1 1 1	
кольорознавство (кольори веселки, основні кольори, сполучені кольори, холодні кольори, теплі кольори)	--	1	1	
основи композиції	--		1	
види образотворчого мистецтва	--		1	
жанри живопису	--		1	
графіка	--		1	
скульптура, скульптура малих форм	--		1	
архітектура	--		1	
елементи геометричного, рослинного і тваринного орнаментів *	--	1	1	
декоративний розпис (петри-ківський, яворівський, косівський,	--		1 комбіновано о змісту	

опішнянський ужгородський, васильківський та ін.)			або по 1 про різні види ремесел окремо	
народні ремесла (килимарство, писанкарство, вишивка, витинанка, ткацтво, карбування* та ін.)	--		1 комбіновано го змісту або по 1 про різні види ремесел окремо	
народна іграшка	--	1	1	
Картини/ репродукції				
репродукції картин різних жанрів живопису (видатних українських і зарубіжних художників)	компл.		1	зміст картин відповідно віку дітей
репродукції картин відомих українських художників	--	1	1	добірки репродукцій доцільно зберігати в методичному кабінеті
ілюстрації	--	1 комбінований або окремі комплекти до різних програмових літературних творів	1 комбінований або окремі комплекти до різних програмових літературних творів	до фольклорних і авторських літературних творів відповідно до програмових вимог
Картки (фотографії, листівки)				
народні ремесла, українське декоративно- вжиткове мистецтво*: - керамічні/ гончарні вироби, - народна іграшка, - писанкарство, - витинанка, - вишивка, - ткацтво і килимарство, - лозоплетіння, - різьблення, - карбування, - гутні вироби	компл.	1 1 1 1 1 1	1 1 1 1 1 1 1 1	добірки карток за змістом визначаються відповідно до програмових вимог, особливостей регіону

види і жанри образотворчого мистецтва: - живопис, - графіка, - ландшафтний та інтер'єр-дизайн, - портрети, - пейзажі, - натюрморти			1 1 1 1 1 1	
Натуральні об'єкти				
скульптура малої форми	набір		1	
моделі для малювання, ліплення, аплікації (іграшкові фігурки тварин, людей, посуду та ін.)	--	1	1	відповідно до програмових вимог для різних вікових груп
гончарні вироби	--	1	1	
крашанки, дряпанки, писанки (дерев'яні, глиняні або натуральні) *	--	1	1	
рушники*	--	1 (2-3шт.)	1 (3-4 шт.)	
вироби українського декоративно-прикладного мистецтва з традиційним народним розписом (петриківським, васильківським, київським, опішнянським, косівським, ужгородським)	шт.	6-8	10-12	відповідно до програмових вимог і регіону
Дидактичне приладдя				
Матеріали				
папір білий	набір	20	20	за потреби додатково можуть бути використані й інші види паперу та картону (гофровані, металізовані, папір для квілінгу тощо)
папір кольоровий : - 7 кольорів (основні і сполучені кольори) - 7-12 кольорів (основні і сполучені кольори, відтінки)	--	20	20	
картон білий	--	20	20	
картон кольоровий : - 7 кольорів (основні і сполучені кольори) - 7-12 кольорів (основні і сполучені кольори, відтінки)	--	20	20	
наліпки	--	20	10	
олівці кольорові: - 6-10 кольорів, -10-12 (24) кольорів і відтінків	--	20	20	
олівець графітний 2м - 4м	--	20	20	
фломастери: -6-10 кольорів, -10-12 (24) кольорів і відтінків	--	20	20	

маркери (4,6 кольорів)	--	10	10	
крейда: - біла; - кольорова (4-6 кольорів); - воскова*: 6-12 кольорів, 12-24 кольорів і відтінків - пастельна*: 6-12 кольорів, 12-24 кольорів і відтінків	--	10 10 5 5	10 10 10 10	
вугільні олівці*	--		5-10	для студійних/гурткових занять, індивідуальної роботи
пастель олійна *	--		5-10	
сангіна (палички-олівці)*	--		5-10	
парафінові свічки*	шт.		5-10	
фарби гуашеві: - 6-8 кольорів; - 8-12 кольорів;	набір	20	20	
фарби акварельні: - 6-8 кольорів - 8-12 кольорів;	--	20 (традиційно – з 5-го року життя)	20	
фарби для малювання пальчиками: - 4-6 кольорів	--	10	10	
пластилін: - 6-8 кольорів; - 8-12 кольорів.	--	10	20	
пластика кольорова*: - 6-8 кольорів, - 8-12 кольорів	--	10	20	
глина	кг	5	5	
кінетичний пісок*	--	5	5	додатково – фігурки, лотки для роботи з кінетичним піском*
клей (ПВА у закритій тарі чи крохмальний клейстер)	шт.	20	20	відповідно до санітарних норм і техніки безпеки
Прилади, інвентар, пристосування				
ножиці	--	20	20	--
тичок (12-15 см)	--	20	20	
пензлик круглий м'який: - № 12-16 - № 9-12; - № 5-6; - № 2-3.	--	20	за потребою за потребою 20 20	додатково для малювання у різних техніках можуть використовувати
пензлик плескатий м'який: -№ 12-16;		2	2	ся нетрадиційні матеріали: саморобні пензлі-

				«котячки», вушні палички, соломинки для коктейлю, зубні щітки тощо
пензлик/ щіточка для клею :	--	20	20	
набір стек різної форми	набір	20	20	дерев'яні, пластмасові, металеві
палітра	шт.	10	10	
розетка для фарби	--	20	20	
розетки для клею	--	10	10	
дощечка/ пластина для ліплення	--	20	20	
підкладні картонні аркуші/пластини для малювання		20	20	
клейончасті скатертини	--	на кожний стіл		
ємкість з губкою *	--	2	5	
ємкість для зберігання глини	--	1	1	
підставка для пензлів	--	20	20	
пластикові склянки для води (0,25 л)	--	20	20	
таця/тарілка для роздавального матеріалу	--	20	20	
серветка тканинна та паперова	--	20	20	
качалка*	--	10	10	
Валик *	--	5	5	
форми для вирізання із глини, тіста, пластиліну *	набір	10	10	
лекала *	--	5	10	
трафарет *	--	20	20	
печатка/ *	--	20	20	
поролонова губка-печатка/ *	шт.	10	10	
Обладнання				
столи для самостійної образотворчої діяльності дітей	шт.	1-2	1-2	додатково за потребою – скляні дошки* для малювання (для індивідуальної і підгрупової студійної роботи)
панно і полички для дитячих робіт	--	по 1	по 1	
дошка-мольберт для малювання крейдою/ маркерами	--	1	1	
мольберт дитячий*	--	5	10	
Екранні засоби* (записи на електронних та інших носіях, у комп'ютерних файлах і папках)				

<i>Слайди, фільми, відео</i>	добірки			
світова архітектура, паркова скульптура, екскурсії художніми музеями України			1	добірка екранних матеріалів може збиратися і в методичному кабінеті дошкільного навчального закладу, зберігатися на електронних носіях, у комп'ютерних файлах і папках
МУЗИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ				
Дидактичні друковані таблиці/альбоми, картини <i>(для музичної зали, кабінету музичного керівника)</i>				
картини за змістом музичних творів	компл.		1	
ілюстрації до музичних образів	--		1	
музичні інструменти	--		1	
символічне зображення жанрів музичних творів	--		1	
символічне зображення мажорного та мінорного звучання	--		1	
символічне зображення сили звуку	--		1	
Картки <i>(для музичної зали, кабінету музичного керівника)</i>				
картки із зображенням груп і окремих музичних інструментів	--		по 20	
картки за змістом музичних творів, з ілюстраціями музичних образів, жанрів музичних творів	--		по 1 для вікової групи	відповідно до переліку програмових музичних творів для слухання
Нотні тексти <i>(для музичної зали, кабінету музичного керівника)</i>				
музичні твори для слухання музики	добірка		по 1-2 для кожної вікової групи	нотні тексти для всіх вікових груп відповідно до програмових вимог та до популярних позапрограмових мелодій
музичні твори для співів	--		по 1-2 для кожної вікової групи	
музичні твори для музично-ритмічних рухів	--		по 1-2 для кожної вікової групи	
музичні твори для гри на дитячих музичних інструментах	--		по 1-2 для кожної вікової групи	
музичні твори для музично-дидактичних ігор:	--		по 1-2 для кожної	

- на вивчення властивостей звуку; - на розвиток музичної пам'яті; - на розвиток почуття ритму; - на орієнтування у світі музичних інструментів та ін.		вікової групи	
Екранно-звукові засоби (для музичної зали, кабінету музичного керівника – записи на електронних та інших носіях, у комп'ютерних файлах і папках)			
Звукозаписи *			
класична українська і зарубіжна музика	добірка	1	відповідно до програмових вимог, позапрограмові твори на потребу віку дітей, потреб освітньої роботи за потребою добірки музичних аудіозаписів можна мати і в групах для застосування при організації дитячої життєдіяльності
українська народна музика (календарно-обрядова, ігрова, танцювальна тощо)	--	1	
сучасна українська і зарубіжна музика: - вокальна; - інструментальна	-- --	1 1	
танцювальна музика (гопак, козачок; вальс, полонез; полька, галоп; хороводна та ін.)	--	1	
народна дитяча пісня	--	1	
основні музичні жанри (пісня, марш, танець)	--	1	
музичні твори для характеристики засобів музичної виразності (мелодії; ритму; темпу; динамічних відтінків)	--	1	
музичні твори для виконання на дитячих музичних інструментах	--	по 1 на кожну вікову групу	
музичні твори для співів	--	по 1 на кожну вікову групу	
музичні твори для музично-ритмічних рухів	--	по 1 на кожну вікову групу	
музичні твори для слухання музики	--	по 1 на кожну вікову групу	
музичні твори для музично-дидактичних ігор на: - вивчення властивостей звуку; - розвиток музичної пам'яті; - розвиток почуття ритму;	--	по 1 на кожну вікову групу	відповідно до програмових вимог та віку дітей

- орієнтування у світі музичних інструментів та ін.			
музичні твори для проведення ранкової гімнастики, супроводу фізкультурних занять	--	по 5-6 на кожну вікову групу	відповідно до програмових вимог та вимог методик проведення ранкової гімнастики і фіззанять, інших форм роботи у різних вікових групах
музичні твори для релаксації	--	3-4	
Відеофільми, слайди, анімація. *			
опера та балет	добірка	1	відповідно до програмових вимог та віку дітей за потребою добірки відеоматеріалів можна мати і в групах для застосування при організації дитячої життєдіяльності
дитячі театри, виступи дітей	--	1	
народний танець	--	1	
бальний танець	--	1	
сучасний танець	--	1	
українські музичні ігри та забави	--	1	
анімаційно-мультимедійні фільми (музичного спрямування)	--	по 1 на кожну вікову групу	
Інструменти для занять у музичній залі			
Дитячі музичні імітаційні інструменти			
струнні (бандура, цимбали, скрипка, гітара та ін.)	шт.	по 3-5	за можливістю
духові (флейта, сопілка, кларнет, саксофон та ін.)	--	по 3-5	
духові з одним звуком (дудка, сурма та ін.)	--	по 3-5	
клавійно-язичкові (тріола, акордеон та ін.)	--	по 3-5	
кнопково-язичкові (баян, гармоніка та ін.)	--	по 3-5	
ударно-клавійні (піаніно, рояль та ін.)	--	по 3-4	
музичні дзвіночки	--	10	
ударні (металофон, ксилофон, трикутник, барабан, бубон, тарілки, тамбурин та ін.)	--	по 3-4	
шумові (тріскачі, маракаси, бубонці, молоточки та ін.)	--	по 4-8	
Музичні інструменти			
фортепіано/рояль	шт.	1	на вибір музичного керівника та за можливістю
баян/акордеон	--	1	
синтезатор/клавір*	--	1	

Дидактичні ігри				
на збагачення слухового сенсорного досвіду	шт.	2-3	2-3	у групових осередках музичної діяльності, окремо – в музичній залі/кабінеті музичного керівника
на визначення характеру музики	--	1-2	2-3	
на розвиток	--	1-2	2-3	

звуквисотного слуху				
на розвиток музично-слухової пам'яті	--	1-2	2-3	
на розвиток тембрового слуху	--	1-2	2-3	
на розвиток відчуття ритму	--	1-2	2-3	
ТЕАТРАЛЬНА І ЛІТЕРАТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ				
Дидактичні друковані таблиці/альбоми, картини/репродукції				
сюжети літературних творів	--	1	1	
Картки (фото, ілюстрації)				
окремі ілюстрації до фольклорних і авторських літературних творів	добірка	1	1	відповідно до програмових вимог; періодично замінюються
серія ілюстрацій до літературного твору	компл.	2-3	3-4	
Ілюстровані літературні/навчальні/періодичні видання для дітей				
окремі твори (фольклорні, авторські)	добірка	1	1	відповідно до програмових вимог та інтересів дітей; періодично замінюються; книжки-іграшки, ширми, панорамні, замальовки, традиційні, саморобні
збірки літературних творів (літературний фольклор, авторські казки, оповідання, вірші тощо)	шт.	4-5	6-8	
енциклопедії для дітей (універсальні, тематичні)	--	1-2	2-3	
дитячі розвивально-ігрові журнали	--	2-3	3-4	
зошити з друкованою основою	--	2-3	3-4	
Обладнання, костюми та елементи костюмів, атрибути				
полиця для дитячих книг (або полиця у шафі)	шт.	1-2	1-2	закріплені на висоті, відповідній зросту дітей
стіл дитячий для самостійної роботи з книгою	--	1-2	1-2	розташовуються біля книжкових полиць разом з дитячими стільцями
театральна ширма: -велика(на зріст дорослих); -мала (на зріст дітей) *; -настільна	--	-- 1 1	-- 1 1	велика ширма (на зріст дорослого) - для музичної зали
театральна завіса		1		для музичної зали
екран для тіньового театру: -великий; - настільний (мінімальний розмір 40х60 см)	--	-- 1	-- 1	великий екран (на зріст дорослого і дитини) - для музичної зали

декорації та споруди для вистав	10-12			для музичної зали
елементи декорацій для ігор-драматизацій	набір	2-3	4-5	відповідно до програмових літературних творів
муляжі для вистав	набір	3-4		для музичної зали
книжки-розкладки з декораціями і висувними персонажами	шт.	3-4	5-6	відповідно до програмових вимог та віку дітей
обладнання для куточка рядження (тумбочка/ шафа, полички, дзеркало та ін.)	набір	1	1	
театральні/ карнавальні костюми	набір	по 15-20 для кожної групи		для музичної зали тематичні
елементи театральних/ карнавальних костюмів (маски, шапочки-наголовники, хустинки, жилети, штани, спіднички, штучні хвости та ін.)	--	8-10	10-12	
українські національні костюми (для хлопчиків і дівчаток)	--	по 10-15		для музичної зали
елементи українських національних костюмів (віночки, стрічки, хустки, шапки, брилі намисто, фартушки, пояси та ін.)	шт.	8-10	10-12	з урахуванням регіону
багатофункціональні елементи костюмів	--	8-10	10-12	
магнітна дошка/ фланелеграф (настінні чи мольберти розміром від 40х60 см)	--	по 1	по 1	
Театральні іграшки, літературні ігри				
театр рукавичок	набір	2-3	3-4	можуть використовуватися саморобні іграшки для театру оригамі, на фартуху тощо; додатково – у методичному кабінеті/ музичній залі
театр тіньовий	--	2-3	3-4	
театр пальчиковий	--	3	3-4	
театр іграшок і/ або площинний	--	3	4-5	
театр магнітний/ фланелеграф	--	3	4-5	
окремі театральні іграшки-маріонетки або тростинні ляльки	шт.		1-2	більший набір – для музичної зали
настільно-друковані ігри за сюжетами	шт.	1-2	2-3	асортимент ігор

літературних творів				періодично оновлюється
Екранно-звукові засоби (записи на електронних та інших носіях, у комп'ютерних файлах і папках)				
звукозаписи *				
літературні твори (фольклорних, авторських)	добірка	по 1 на групу	по 1 на групу	відповідно до програмових вимог; добірки поповнюються новими записами
дитяче розповідання, декламування	--	по 1 на групу	по 1 на групу	
відеофільми, слайди, анімація *				
анімаційно- мультиплікаційні фільми, художні фільми-екранізації творів дитячої літератури	шт.	5-6	6-8	відповідно до програмових вимог та віку дітей, періодично замінюються
відеофільми/ слайди про вистави: -лялькових театрів, -музично- драматичних театрів, -дитячих театрів і виступи дітей на святках, фестивалях у дошкільному закладі, у самостійній художній діяльності	добірка -- --		1 1 1	додатково – у методичному кабінеті та музичній залі
МОВЛЕННЄВО-ПІЗНАВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ				
Назва	одиниця виміру	Вік дітей		Примітки
		четвертий- п'ятий роки життя	шостий- сьомий роки життя	
		3	4	5
ОЗНАЙОМЛЕННЯ ІЗ ПРИРОДНИМ ДОВКІЛЛЯМ				
Дидактичні друковані таблиці/ альбоми. Картки (фотографії, листівки)				
календар природи/ погоди	шт.	1	1	
пори року	компл.	1	1	
сезонна праця дорослих	--	1	1	
явища природи	--	1	1	
форми земної поверхні	--	1		для методичного кабінету
кліматичні зони	--	1		
Екосистеми (ліс, поле, луки, річка, ставок/озеро/море тощо)	--	1		
Червона книга України	--	1		
космос/космічні об'єкти	--	1		
тварини				

<i>звірі</i>	компл.	по 1	по 1	відповідно до програмових вимог; серед звірів і птахів – свійські і дикі тварини різних кліматичних зон та середовищ, рідного краю відповідно до програмових вимог
<i>птахи</i>	--	по 1	по 1	
<i>риби:</i> - акваріумні; - прісноводні; - морські.	--	1	1 1 1	
<i>комахи</i>	--	1	1	
<i>земноводні та плазуни</i>	--	1	1	
<i>хто де живе</i>	--	1	1	
<i>рослини:</i>				
дерева	компл.	1 по кожній позиції	1 по кожній позиції	рідного краю, різних кліматичних зон та середовищ відповідно до програмових вимог
	компл.	1 по кожній позиції	1 по кожній позиції	
	компл.	1 по кожній позиції	1 по кожній позиції	
	компл.	1 по кожній позиції	1 по кожній позиції	
	компл.	1 по кожній позиції	1 по кожній позиції	
	компл.	1 по кожній позиції	1 по кожній позиції	
	компл.	1 по кожній позиції	1 по кожній позиції	
	компл.	1 по кожній позиції	1 по кожній позиції	
	компл.	1 по кожній позиції	1 по кожній позиції	
	компл.	1 по кожній позиції	1 по кожній позиції	
	компл.	1 по кожній позиції	1 по кожній позиції	
	компл.	1 по кожній позиції	1 по кожній позиції	
	компл.	1 по кожній позиції	1 по кожній позиції	
кущі	--	1	1	
трав'янисті рослини, квіти	--	1	1	
гриби	--	1	1	
фрукти, ягоди	--	1	1	
овочі	--	1	1	
кімнатні	--	1	1	
лікарські (свого краю)	--	1	1	
<i>що де росте</i>	--	1	1	

Картини (репродукції)			
пейзажі (різні пори року, кліматичні зони та середовища, ландшафти лісу, лісостепу, степу, пустелі, гірські та морські краєвиди, природні й погодні явища)	компл.	1	для методичного кабінету репродукції творів живопису та дидактичні картини
натюрморти	--	1	
сюжети (діяльність дорослих та дітей в природі, в тому числі (природоохоронна)	--	1	
про життя тварин	--	1	
Натуральні об'єкти			
Гербарії *			
листя дерев і кущів	компл.	1	для методичного кабінету
квіти трав'янистих рослин, дерев, кущів	--	1	
трав'янисті рослини (саду, лісу, луку, водойм, придорожні, пустирні)	--	1	
насіння і плоди	--	1	
Екранно-звукові засоби (записи на електронних носіях, у комп'ютерних файлах і папках)			
Звукозаписи *			
голоси тварин (звірів, птахів, комах)	компл.	1	для методичного кабінету відповідно до програмових вимог, добірки поповнюються новими записами
звуки природи: води (дощ, водоспад, струмок, прибії, тощо); вітру; грому, граду, скрип снігу тощо	--	1	
Відеофільми, слайди, анімація *			
сезонні зміни в живій та неживій природі	компл.	1	для методичного кабінету відповідно до програмних вимог і віку дітей
природні та погодні явища	--	1	
стихійні явища природи	--	1	
праця дітей і дорослих в природі, природоохоронна діяльність	--	1	
природа рідного краю (тваринний і рослинний світ)	--	1	
екосистеми (ліс, поле, луки, річка, /ставок/озеро/море тощо)	--	1	
ландшафти природних зон України (Полісся, лісостеп, степ, гори)	--	1	
моря, річки, озера України	--	1	
життя тварин в різних кліматичних зонах та середовищах, у т. ч. в Україні	--	1	
рослини в умовах різних кліматичних зон та середовищ, у т. ч. в Україні	--	1	
на фермі	--	1	
сільськогосподарські роботи в полі, саду	--		
зоопарки України і світу	--	1	
заповідники України	--	1	

анімаційно-мультиплікаційні фільми природознавчого і природоохоронного змісту	добірка	по 1 для кожної групи		
Дидактичне приладдя				
Моделі та прилади				
глобус (діаметр 260-320 мм)	шт.		1	
лупа ручна	--	1	2	збільшення у 5-7 разів
мікроскоп* (збільшення у 100-150 разів)	--		2-3	у методичному кабінеті, по можливості – у групових осередках самостійної дослідно-пізнавальної діяльності (6-7-й роки життя)
телескоп* (збільшення у 100 разів)	--		1	
Пристосування, інвентар				
набори для дослідів, експериментування з: - водою (стіл-піддон, ємкості однакового і різного об'єму та форми, черпачки, сачки, камінчики, мірні скляночки, воронки); - повітрям (надувні форми прозорі і непрозорі, ваги, вітрячки, клаптики паперу, вати, пір'я, насос для накачування надувних предметів); - ґрунтом, піском (стіл-пісочниця, ємкості та формочки різної форми і розміру, совочки, лопатки, камінчики)	набір			
		1	1	
		1	1	
		1	1	
безпечні світлові фільтри для спостереження кольорів спектру*	--		1	
пробірки великого розміру	--		2	
магніти	--	1	2	
ОЗНАЙОМЛЕННЯ ІЗ СОЦІАЛЬНИМ І ПРЕДМЕТНИМ ДОВКІЛЛЯМ				
Дидактичні друковані таблиці/альбоми, картини (репродукції)				
моя Батьківщина/рідний край (країна, місто/село, вулиця, дім)	--	1	1	
моя родина	--	1	1	
дошкільний навчальний заклад	--	1	1	
свята/народні традиції	--	1	1	
державна символіка України	--	1	1	у групах облаштовуються національно-патріотичні куточки/осередки
народна символіка (рослини, тварини, предмети)	--	1	1	

види мистецтв (музичне, хореографічне, театральне, літературне, образотворче: скульптура; кіно, живопис, архітектура та ін.)	--			додатково – у методичному кабінеті 1 універсальний комплект або окремі по видах мистецтва	
професії дорослих	--	1	1	відповідно до віку дітей і програмових вимог	
підприємства (промислові, сільськогосподарські, транспортні тощо) та установи (освітні, медичні, культурні, спортивні, фінансові, торговельні)	--	1	1		
що із чого і як виготовляється	--	1	1		
основи здоров'я	--	1	1		
зовнішній вигляд людини/та органи сприйняття	--		1		
розпорядок дня	--	1	1	можливий варіант у формі дошки вибору видів діяльності	
загартування	--	1	1		
гігієнічні процедури/предмети гігієни	--	1	1		
види спорту та спортивні знаряддя	--	1	1		
міміка та жести	--		1	відповідно до віку дітей і програмових вимог додатково – у методичному кабінеті та/або в кабінеті практичного психолога	
емоції та почуття	--	1	1		
вчинки людей	--	1	1		
права дитини	--	1	1		
правила культурної поведінки	--	1	1		
правила безпечної поведінки у довкіллі (вдома, на вулиці та дорогах, у лісі, біля водойми, протипожежна, газова безпека, поводження з тваринами та рослинами, незнайомими людьми тощо)	--	1	1		
правила безпеки дорожнього руху (дорожні знаки)	--	1	1		
коректурні таблиці (за темами, що вивчаються)	--		1		
Картки (фотографії, листівки)					
<i>предметні картки</i> (іграшки/ігри, різні види транспорту, дорожні знаки, посуд, меблі, одяг, взуття, побутова техніка,	КОМПЛ.	по 1 різного змісту	по 1 різного зміст		за потребою відповідно до віку дітей і програмових вимог

професії/професійні інструменти, тіло/органи сприйняття, продукти харчування/страви, види спорту/спортивне знаряддя, історичні пам'ятки, державна і народна символіка)			ту	додатково – у методичному кабінеті
<i>сюжетні картки</i> (режим дня, гігієнічні процедури, професійні дії, вчинки людей, безпека життєдіяльності, економічні відносини, культура поведінки, стосунки між дітьми, життя та праця людей міста і села, буття дітей в родині і дитячому садку, школа, свята та ін.)	--	по 1 різного змісту	по 1 різного змісту	зміст сюжету, складність композиції визначаються відповідно до віку дітей і програмових вимог

Екранно-звуківі засоби (записи на електронних та інших носіях, у комп'ютерних файлах і папках)				
Відеофільми, слайди, анімація. *				
моя Батьківщина/рідний край (міста України, Київ – столиця України, пам'ятні історичні місця, споруди)	шт. (фільм) або добірка (слайди)	1		для методичного кабінету відповідно до програмових вимог і віку дітей
професії дорослих	--	1		
предметно-практична діяльність дітей у дошкільному закладі та вдома	--	1		
що? із чого? для чого?	--	1		
на фабриці/заводі (млин, хлібозавод, ткацька, швейна, взуттєва, меблева і фабрика іграшок, машинобудівний, суднобудівний, авіабудівний, металургійний заводи)	--	по 1 на різну тематику		
аеропорт	--	1		
вокзал (залізничний, авто, річковий)	--	по 1		
порт річковий/морський	--	1		
космодром	--	1		
будівництво	--	1		
поліклініка/лікарня	--	1		
бібліотека	--	1		
школа	--	1		
магазин	--	1		
банк	--	1		
театр/кінотеатр	--	1		
стадіон/спорткомплекс	--	1		
життя у місті та селі (житлові будинки і прибудинкові території, інші споруди, дороги, установи, транспорт тощо)	--	1		
безпечна поведінка на вулицях та дорогах	--	1		з урахуванням

вогонь добрий та злий	--	1	історичних та національних традицій регіону представників різних культур
державні та народні свята/народні традиції (українські, інших народів України)	--	1	

ФОРМУВАННЯ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ І ПРОПЕДЕВТИКА НАВЧАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ГРАМОТИ

Дидактичні друковані таблиці, альбоми, картинки

предметні зображення на визначення місцезнаходження звуку у слові	компл.	1	1	з 5-го року життя
схеми слів: - складові (1-5 вічок) - звукові (від 2 клітинок)	-- --		1 1	Відповідно до освітньої програми за вибором педагогів
схеми речень				
сюжетні картини для складання речень	--	1	1	
Дидактичне приладдя				
азбука магнітна/на кубиках/картках	шт.		5-6	для індивідуально-підгрупової роботи
демонстраційне набірне полотно/ магнітна дошка (настінні чи мольберти)	--		1	

ФОРМУВАННЯ ЕЛЕМЕНТАРНИХ МАТЕМАТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ

Дидактичні друковані таблиці/ альбоми

геометричні фігури	компл.	1		для методичного кабінету
геометричні тіла	--	1		
числові фігури	--	1		
величини	--	1		
поділ цілого на частини	--	1		
орієнтування в просторі	--	1		
орієнтування в часі	--	1		
склад числа (від 2 до 10) із двох менших чисел	--	1		
суміжні числа	--	1		
сюжетні картини для складання задач	--	20		
Картки				
картки з двома горизонтальними смугами (формат А-4)	шт.	20	20	відповідно до програмових вимог
цифри демонстраційні: - від 1 до 5, - від 0 до 9	набір --	2-3	2-3	
цифри роздавальні: - від 1 до 5, - від 0 до 9	-- --	20	20	
склад числа	--		20	
суміжні числа (на 3 клітинки: порожні крайні, порожня центральна)	--		20	

картки з логічними завданнями (на класифікацію, узагальнення, порівняння тощо)	--	по 20	по 20	відповідно до віку дітей і програмових вимог.
Дидактичне приладдя				відповідно до програмових вимог. кількість наборів може бути збільшена при великій кількості дітей або зменшена, якщо робота організується по підгрупах
Пристосування, іграшки				
площинний матеріал для лічби	набір	20	20	
об'ємний матеріал для лічби	--	20	20	
палички для лічби	--	20	20	
палички Кюізенера*	--	2-3	4-5	
логічні блоки Дьенеша*	--	2-3	4-5	
розвивальні ігри Воскобовича* (різні види)	--	по 2-3	по 4-5	
предмети та іграшки зростаючої довжини	--	20	20	
предмети та іграшки зростаючої величини	--	20	20	
предмети та іграшки зростаючої ширини	--	20	20	
предмети та іграшки зростаючої висоти	--	20	20	
предмети та іграшки зростаючої товщини	--	20	20	
цифри і знаки з магнітним кріпленням	--	5	10	
предметні зображення (зростаючої довжини, величини, ширини, висоти, товщини) з магнітним кріпленням	--	10	10	
умовні мірки - для сипучих речовин ; - для рідин; - на вимірювання довжини	-- -- --	 10-20	5 5 5	
Моделі та прилади				додатково – у методичному кабінеті
геометричні тіла	набір		1	
геометричні фігури	--	20	20	
модель доби	шт.	1	1	
модель тижня	--	1	1	
модель року	--	1	1	
ваги демонстраційні	--		2-3	
пісочний годинник	--		1	
циферблат годинника з 2-ма стрілками, що рухаються по колу: - демонстраційний, - роздавальний	-- --		1 20	
				поділки на циферблаті з позначеннями від 1 до 12

ТРУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ				
Назва	Одиниця виміру	Вік дітей		Примітки
		четвертий -п'ятий роки життя	шостий-сьомий роки життя	
1	2	3	4	5
ХУДОЖНЯ ПРАЦЯ				
Таблиці / альбоми*				

аплікація із природного матеріалу	компл.	1	для методичного кабінету за відсутності друкованих таблиць, альбомів їх виготовляють педагоги дошкільного закладу за участі батьків вихованців
аплікація із тканини, хутра, шкіри, ниток	--	1	
аплікація із паперу	--	1	
паперопластика (квілінг, витинанка тощо)	--	1	
конструювання із паперу	--	1	
конструювання із природного та викидного матеріалів	--	1	
художнє ліплення (рельєфне, об'ємне, модульне)	--	1	
ліплення із тіста	--	1	
робота з ниткою, голкою та тканиною (різні види швів, способи пришивання гудзиків, вишивки)	--	1	
українська лялька-мотанка	--	1	
іграшки із сиру, ниток, соломи	--	1	
різні види плетіння (із соломи, лози, ниток, м'якого дроту, смужок паперу і тканини)	--	1	
декоративні композиції із різних матеріалів та їх поєднань (настільні, настінні, букетні та ін.)	--	1	

Картки (фотографії, листівки)

зображення - виробів художньої праці, - декоративних композицій, - діяльності народних майстрів та ін.	компл. -- --	по 1	по 1	відповідно до програмових вимог
---	--------------------	------	------	---------------------------------

Натуральні об'єкти

зразки виробів художньої праці (іграшки із різних матеріалів, вишивки у різних техніках, художні та машинні шви, вироби з соломки, ткани серветки/килимки, доріжки, вироби із пап'є-маше, флоромозаїка, плетені поробки із різних матеріалів, коренепластика, вироби із фанери і деревини, та ін.)*				види зразків – відповідно до віку дітей і програмових вимог
---	--	--	--	---

Дидактичне приладдя

Матеріали, приладдя та інвентар

сортувальні коробки/теки для зберігання витратних матеріалів	шт.	20	20	залежно від кількості дітей, матеріалів та їх асортименту
природний матеріал (засушене листя, насіння, шишки, жолуді, каштани, гілочки, пір'я, мушлі та ін.)	набір	10	20	добірки матеріалів – відповідно до віку дітей і програмових вимог
викидний матеріал	--	10	20	
текстильний матеріал (нитки, шкіра, хутро, гудзики, намистинки, бісер тощо) різного кольору та фактури	--	10	10	
дерев'яні бруски, дощечки, фанера тощо (різних розмірів та форм)	--		10	

Пристосування, інвентар, прилади

дитячий набір для роботи тканиною (п'яльця, голки з 3	набір		5-6	для індивідуально-групової роботи
---	-------	--	-----	-----------------------------------

великими вушками, катушки з нитками різного кольору, ножиці тощо)				
ПРАЦЯ У ПРИРОДІ				
Дидактичні друковані таблиці/альбоми				
природознавчий осередок (куточок природи)	шт.	1	1	зміст – відповідно до програмових вимог
догляд за тваринами	набір	1	1	
догляд за рослинами	--	1	1	
Інвентар, приладдя (за потребою кількість збільшується)				
лопата дитяча для згрібання снігу	шт.	3	5	пластмасові чи комбіновані (металеві з дерев'яними/пластиковими ручками)
совочки	--			
граблі дитячі	--	3	5	
лопата дитяча для скопування	--	3	5	металеві з дерев'яними/пластиковими ручками
сапа дитяча	--		3	
мітла дитяча	--	2	3	
тачка дитяча	--	1	1	
відро на 0,5-1 л, на 1-2 л	--	10	5 5	
лійка - з довгим «носом» для поливання кімнатних рослин (0,5-1 л) - з розприскувачем для поливання на ділянці 0,5-1 л, 1-2 л	-- -- --	2 3-4	2 3-4	пластмасові або металеві
кошик дитячий з 1-2 ручками	--	5	5-6	
кілочки дерев'яні для розмітки грядок	--	4	4	
палички для розпушування ґрунту у вазонах (15-20 см)	--	10	10	дерев'яні або пластмасові
серветки для протирання листя у кімнатних рослин	--	10	10	фланелеві
пульверизатор з пластиковою колбою для обприскування кімнатних рослин	--	1	1-2	
лоток для висаджування розсади, висівання насіння або пластикові стаканчики	-- --	2 20	2-3 20	
акваріум*	шт.	1	1	
предмети для догляду за акваріумом	набір	1	1	орієнтовно – сачок, щітка на довгій ручці, годівниця, термометр для води, набір кормів
клітка для птахів, дрібних ссавців*	шт.	1	1-2	за наявності паспортів для тварин
предмети для догляду за птахами, ссавцями	набір	1	1	орієнтовно – годівниця, поїлка, набір кормів, дошка для нарізання кормів, набір кормів, серветки, губки

тераріум*	шт.	1	1	за наявності паспортів для тварин
предмети для догляду за плазунами, земноводними	набір	1	1	орієнтовно – щітка на довгій ручці, годівниця, термометр для повітря, дощечка для нарізання кормів, набір кормів, серветки, губки
клейончасті фартухи	шт.	10	10	
ГОСПОДАРСЬКО-ПОБУТОВА ПРАЦЯ				
Друковані таблиці/альбоми				
осередок трудової діяльності (куточок чергових тощо)	шт.	1	1	
Інвентар, приладдя				
дитячий віник та совок для сміття	шт.	2	2	
совок та щітка для змитання крихт зі столів	--	2	2	
таця	--	2	2	
ганчірка для пилу *	--	2	4	
таз/миска для прання лялькового одягу, миття іграшок	--	2	2-3	
мочалка або щіточка для миття іграшок	--	2	6	
прищіпка	--	20	20	
шнур/мотузка для просушування лялькового одягу (3-4 м)	--	1	1	
форми для печива *	компл.	2	2	металеві або пласмасові
качалка для тіста	шт.	2	5-6	пластикові або дерев`яні
дощечка для тіста та нарізування овочів/фруктів	--	2	5-6	
ніж дитячий пластиковий	--		5-6	для нарізанні м`яких плодів, тіста тощо
одяг - для роботи з продуктами (фартухи із тканини чи клейонки, косинки/ковпачки) - для прибирання/прання (клейончасті фартухи)	компл.	6	10	можна використати ті ж, що і для праці в природі
	--	5-6	10	
одяг для чергування по їдальні (фартухи із тканини чи клейонки, косинки/ковпачки)	--	2	2-4	в осередку для чергувань
віничок для обмітання одягу *	шт.	1-2	1-2	
щітка для взуття/ одягу	-		по 1-2	
ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ*				
		Вік дітей		
Назва	Одиниця виміру	четвертий-п`ятий роки життя	шостий - сьомий рок и жит	Примітки

			тя	
1	2	3	4	5
Мультимедійний комп'ютерний комплекс для педагога*				
портативний комп'ютер (ноутбук) або персональний комп'ютер (системний блок, монітор, клавіатура, комп'ютерна «мишка»)	шт. компл.	1	1	додатково – у методичному кабінеті, музичній залі, за потребою – в інших спеціальних кабінетах (психолога, логопеда/дефектолога, студії образотворчої діяльності)
телевізор /дисплей (екран по діагоналі 59-69 см)	--	1	1	
мультимедійний проектор	--	1	1	Для методичного кабінету: принтер, ксерокс, сканер або багатофункціональний пристрій
дошка маркерна магнітна (750x1000мм або 1000x1200мм)/екран/інтерактивна дошка	--	1	1	
магнітофон/ музичний центр	--	1	1	музичний центр рекомендується встановлювати у музичній і фізкультурній залах
цифровий фотоапарат	--	1	1	
Додаткове обладнання і матеріали				
ламініатор (формат А-4, холодне ламінування, з реверсом або без)	шт.	1		у методичному кабінеті
плівка для ламінування (товщина 75-125 мкн)	набір	6		
<i>Аксесуари для маркерної дошки</i>				
магніти	набір	2	2	різних кольорів, форм, розмірів
маркери різних кольорів	--	2	2	
тримач для маркерів	шт.	1	1	
губка	--	2	2	
засіб для чищення дошки	--	1	1	

* – за потребою та при наявності фінансування

Директор департаменту загальної середньої та дошкільної освіти

Ю. Г. Кононенко

**Інструктивно-методичні рекомендації
«Щодо організації діяльності закладів освіти, що забезпечують здобуття
дошкільної освіти у 2019/2020 навчальному році»**

Закон України «Про освіту» надав кожному закладу освіти автономію: академічну, організаційну, фінансову і кадрову, а керівнику – в управлінні закладом, прийнятті рішень щодо організації його роботи.

Педагогічні колективи закладів освіти мають набувати досвід діяльності в умовах автономії, особливо академічної, наданої їм законодавством. А органи управління освіти, методичні служби різних рівнів мають надавати їм дієву допомогу, зокрема з питань

- вибору:

• освітньої програми,

• пріоритетних напрямів та завдань в організації освітнього процесу,

• моделі планування та організації освітнього процесу на основі інтегрованого підходу,

• видів, форм та методів підвищення професійної компетентності працівників;

- прийняття управлінських рішень щодо стратегічних перспектив розвитку закладу освіти;

- відповідальності за хід і результати освітнього процесу;

- забезпечення партнерських стосунків у взаєминах із дітьми та їхніми батьками.

Освітня програма

Зміст освітнього процесу реалізується відповідно до вимог освітніх програм розвитку, виховання і навчання дітей. Чинними для використання у закладах дошкільної освіти різних типів і форм власності є програми (комплексні і парціальні), рекомендовані (схвалені) Міністерством освіти і науки України. Інформація про програми та іншу навчально-методичну літературу подається у «Переліку навчальної літератури, рекомендованої Міністерством освіти і науки України для використання у закладах дошкільної освіти».

Програмно-методичний супровід змісту дошкільної освіти дітей з особливими освітніми потребами здійснюється за окремими програмами, рекомендованими МОН України, або схваленими відповідними предметними комісіями НМР з питань освіти МОН України.

Педагогічним колективам надається право обирати для використання в роботі чинні освітні програми, перелік та особливості реалізації яких обговорюється та схвалюється педагогічною радою закладу дошкільної освіти.

У закладі освіти можна використовувати кілька комплексних та парціальних програм, у відповідності до яких педагоги плануватимуть освітню діяльність.

Програми та інформаційно-методичні матеріали розміщені та постійно оновлюються на офіційному сайті МОН України та ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти».

Водночас заклад дошкільної освіти може розробити власну освітню програму. Вимоги щодо механізмів розроблення, змістовного наповнення, схвалення та затвердження визначені чинним законодавством.

Організація освітнього процесу

Освітній процес в умовах закладу дошкільної освіти – це цілісний процес взаємодії дорослих і дітей, який розвивається в часі та в рамках певної системи, носить особистісно-орієнтований характер. Він спрямований на досягнення соціально-значущих результатів – набуттю життєвої компетентності, розвитку базових якостей особистості в різних видах діяльності.

Освітній процес має носити характер не прямого, а опосередкованого навчання, і здійснюватися під час спільної діяльності дитини і дорослого, адекватної можливостям дітей раннього та дошкільного віку. Педагог має володіти знаннями про вікові та психологічні особливості дітей, їх індивідуальні можливості та потреби; гнучко та варіативно застосовувати форми та види організації освітнього процесу.

Важливою особливістю організації освітнього процесу є використання ігрових і проблемно-навчальних ситуацій, інформаційно-комунікаційних та комунікативних технологій, проєктної діяльності; продумування найбільш вдалих форм і методів організації освітнього процесу, під час яких діти могли б, з одного боку, працювати індивідуально, з іншого – працювати разом, проявляти ініціативу, радитися один з одним, допомагати. Необхідно так проєктувати діяльність дітей, щоб діти не лише б набували та розширювали свої знання, а й ставали більш уважними один до одного, до дітей іншого віку, до дорослих, вміли б висловлювати свої думки, слухати і поважати думки інших тощо.

Отже, під час спеціально організованої навчально-пізнавальної діяльності педагог має сприяти тому, щоб дитина отримувала доступний віку обсяг інформації та практично засвоювала важливі уміння та навички в рамках цієї інформації, щоб опановувала систему моральних цінностей, отримувала життєвий соціальний досвід спілкування та доречної поведінки.

Основним акцентом такої діяльності є партнерська взаємодія дорослого з дітьми через: включеність вихователя у запропоновану діяльність нарівні з дітьми; добровільне приєднання дошкільнят до діяльності (без психічного і дисциплінарного примусу); залучення батьків (законних представників) дітей до освітнього процесу; вільне спілкування і переміщення дітей під час діяльності (передбачення педагогом організації відповідного розміщення навчально-дидактичних матеріалів у просторі групового приміщення чи іншої території закладу); залучення батьків до освітнього процесу; гнучкість у завершенні певної роботи дітьми (кожен працює в своєму темпі).

Щодо діяльності інклюзивних груп

Національною радою реформ визнано інклюзивне навчання одним із пріоритетів розвитку держави, що є одним із основних чинників реформування системи інституційного догляду та виховання дітей в Україні.

У 2018 році Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» від 6 вересня 2018 року (№ 2541-VIII) внесено зміни до закону України «Про дошкільну освіту», зокрема щодо організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти.

Організаційні засади діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти та форму індивідуальної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами визначено у Порядку організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 10.04.2019 № 530.

Необхідними умовами якісного інклюзивного навчання є: визначення особливих освітніх потреб дитини; підвищенням кваліфікації педагогічних працівників; створення інклюзивного освітнього простору; надання освітніх, психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг; забезпечення дітей спеціальними засобами корекції психофізичного розвитку (наказ МОН від 17.04.2019 № 423, зареєстрований в Мінюсті 17.04.2019 за № 403/33374); здійснення психолого-педагогічного супроводу дитини протягом усього періоду навчання із обов'язковим залученням батьків до освітнього процесу.

Визначення особливих освітніх потреб дитини та умов для організації інклюзивного навчання здійснюється практичними психологами та вчителями-дефектологами інклюзивно-ресурсних центрів за наслідками проведеної комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини.

Докладніше щодо організації інклюзивної освіти дітей у закладах освіти на розкрито в інструктивно-методичних рекомендаціях (лист МОН від 26.06.2019 № 1/9-409).

Предметно-просторове розвивальне середовище

Цікаво, пізнавально і компетентно – це те, що привертає увагу дітей.

Саме тому середовище, в якому розвивається дитина, має бути сучасним і сприяти забезпеченню ефективного формування у дітей необхідних компетенцій, навичок самостійної та спільної діяльності, активної взаємодії у соціумі, задля реалізації власних можливостей.

Предметно-просторове середовище має бути: змістовно-насиченим, готовим до трансформації; багатофункціональним; варіативним; доступним; безпечним.

При цьому потрібно раціонально комплектувати та гнучко розподіляти простір на осередки (локації), пам'ятаючи, що різні види роботи вимагають постійної зміни локацій: дітям потрібно працювати в парах, у групах по 3-6 осіб. Тому модульні меблі мають бути достатньо легкими для пересування.

Відкриті полиці з доступними матеріалами, дошки або фліпчарти – це важливі атрибути середовища.

Щодо безпечності середовища, то воно полягає не лише у відповідності всіх його елементів вимогам із забезпечення надійності і безпеки їх використання, а й уникнення перенасиченості предметами, кольорами, тощо.

Сьогодні особливу увагу приділяють створенню універсального дизайну у закладі освіти як стратегії, спрямованої на те, щоб проєктування і компоненти будь-якого середовища, виробів, комунікації, інформаційних технологій чи послуг були однаково доступні чи зрозумілі всім та відповідали вимогам спільного користування.

При облаштуванні приміщень закладу дошкільної освіти особливу увагу слід приділяти якості матеріалів, з яких виготовлене обладнання, та правилам добору іграшок, їх відповідності санітарно-гігієнічним нормам. Оснащення освітнього процесу рекомендується здійснювати відповідно до Примірного переліку ігрового та навчально-дидактичного обладнання для закладів дошкільної освіти, затвердженого наказом МОН України від 19.12.2017 № 1633. При створенні безпечних умов радимо керуватись листом МОН України від 14.02.2019 № 1/11-1491 «Щодо організації роботи та дотримання вимог з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності у закладах дошкільної освіти».

Доцільно впроваджувати в роботу закладів дошкільної освіти технології формування в дошкільників соціально доцільної поведінки, у межах міжнародного суспільного руху – освіта для сталого розвитку.

Елементи стратегії Нової української школи такі як: особистісноорієнтований модель навчання, розвиток критичного мислення у дітей, інтеграція освітніх напрямків та педагогіка партнерства повністю відповідають концепції сталого розвитку, яка ґрунтується на принципах педагогіки емпатерменту (надання людині мотивації й натхнення до дії), що передбачає нову модель організації освітньої діяльності. Вона призначена не інформувати про предмет навчання, адже це не гарантує переходу від слів до дії, а формувати й автоматизувати навички чинити саме так, а не інакше.

Інформація при цьому лише надихає того, хто вчиться, засвоює дію, яку він опановує.

Сучасне розуміння поняття сталого розвитку це – економічна стабільність, екологічна цілісність та соціальне благополуччя.

Для забезпечення сталого розвитку загальними завданнями дошкільної освіти є створення умов для: формування у дітей початкових уявлень про дії та поведінку, що орієнтовані на сталий розвиток, необхідних для свідомого вибору способу власного життя; усвідомлення старшими дошкільниками необхідності збереження ресурсів Землі та особистої причетності до майбутнього суспільства і природи; розвиток у дітей звичок і моделей поведінки, що відповідають сталому розвитку бажання діяти у цьому напрямі.

Показники успішного розвитку дітей у цій сфері освіти є самостійне, свідоме і відповідальне виконання дитиною певних дій, розвиток звичок щодо гармонізації суспільних відносин, економічно та екологічно доцільної поведінки, культури ресурсозбереження, здатності здійснювати дослідження і самооцінку та самоконтроль своєї поведінки. Завдання педагогічного колективу

– сприяти формуванню у дошкільників мотивації до дій і моделей поведінки, орієнтованих на сталий стиль життя.

Планування

Планування освітньої роботи – обов’язковий елемент щоденної роботи педагога, адже забезпечує системність, послідовність та комплексність в організації діяльності з дітьми.

Чинне законодавство визначає План роботи обов’язковим документом, за формування та зберігання якого відповідає педагог закладу дошкільної освіти, втім не обмежує і не нав’язує йому шаблонних розробок перспективних та календарних планів. Педагог має свободу вибору найбільш ефективної та зручної для нього моделі та форми планування, як інструменту організації освітньої діяльності.

Враховуючи те, що освітній процес, як динамічна педагогічна система, має сприяти формуванню в дітей цілісної, реалістичної картини світу, основ світогляду, та потребує інтегрованого підходу в організації діяльності з дітьми, то найефективнішими моделями планування є блочно-тематичне та методичний конструктор, які забезпечують міжпредметні та внутрішньо предметні зв’язки.

Блочно-тематичний перспективний план, як і методичний конструктор, дозволяють формувати картотеку методичних засобів: опис різних форм і методів роботи з дітьми, що в свою чергу, забезпечує економію часу у розробці педагогом календарного плану.

В одному закладі може бути кілька видів та форм плану. Вихователі кожної групи мають змогу обрати найприйнятнішу для себе. Для педагогів зі стажем та педагогів-початківців педагогічна рада визначає різні форми планування.

Курси підвищення кваліфікації

На сьогодні стан забезпечення педагогічними кадрами в системі дошкільної освіти України характеризується нестачею вихователів із фаховою освітою. Для забезпечення безперервного освітнього процесу в закладі дошкільної освіти часто використовують спеціалістів суміжних професій (практичних психологів, дефектологів, соціальних педагогів, музичних керівників, вихователів-методистів і навіть директорів) для заміни тимчасово відсутніх вихователів.

Щоб освітній процес був якісним, а робота спеціалістів-суміжників фаховою і відповідно оплачуваною – цим педагогам необхідно проходити додатково курси підвищення кваліфікації за спеціалізацією «вихователь закладу дошкільної освіти».

Цікавий досвід з даного питання напрацьовано у Запорізькому інституті післядипломної педагогічної освіти, в якому розроблено освітні програми інтегрованих курсів підвищення кваліфікації для різних категорій спеціалістів дошкільної освіти з окремим додатковим фаховим модулем за спеціалізацією «вихователь закладу дошкільної освіти». Навчання відбувається виключно за фаховим модулем відповідно до освітніх ліній Базового компонента дошкільної освіти.

Плануючи підвищення кваліфікації на початку року, педагоги різних категорій реєструються для проходження курсів підвищення кваліфікації за основним фахом (на 2 тижні) та другою спеціалізацією (на 1 тиждень за фахом «вихователь ЗДО»). Наприклад, практичний психолог проходить підвищення кваліфікації за основним фахом 2 тижні у січні, а пізніше ще тиждень – за фахом «вихователь ЗДО» з метою отримання необхідних знань та права атестуватися як вихователь ЗДО. Впровадження цього підходу в 2018-2019 році засвідчує про великий попит серед практиків та позитивні результати.

Підвищення професійної майстерності педагогів

Без професіоналів і чіткої стратегії кадрової політики забезпечити якість освіти не можливо. Тому, крім фінансової, академічної, організаційної автономії, на часі – робота з кадрами.

Важливим завданням є формування корпоративної культури. Адже її сформованість є важливою для досягнення успіху; сприйняття роботи не лише як засобу одержання доходу і професійного зростання, а й способу задоволення працівником своїх потреб у самоповазі, його самодостатність; формування поваги до працівників, визнання цінності кожного працівника; формування таких якостей, як енергійність, схильність до розумного ризику, ініціативність, професіоналізм; визнання здобувачів освіти та їхніх потреб як центру уваги всієї діяльності закладу освіти.

В основі корпоративної культури мають бути ідеї, погляди, основні цінності, що поділяють всі члени колективу. З цінностей випливають стилі поведінки, спілкування, діяльності.

Реалізація творчого потенціалу педагога – необхідна умова оновлення освітнього процесу. Тож варто знайти шляхи розкриття творчого потенціалу, проявів креативності у педагогів та системного моніторингу рівня їхніх професійних компетенцій. Цікавий досвід роботи з цього питання напрацьовано у багатьох регіонах. Радимо ознайомитися з досвідом організації методичної роботи методичних кабінетів та колективів закладів міст Миколаєва та Херсона.

В основі змін методичної служби – векторність і адресна спрямованість науково-методичного супроводу професійного розвитку педагогів. Такий супровід змодельовано залежно від індивідуальних запитів, потреб, мотивації педагогів, їх професійних можливостей, наявного досвіду – соціального, професійного й особистісного.

Векторність і адресна спрямованість дає змогу спроектувати структуру методичного навчання педагогів, що забезпечує комфортні умови навчання, за яких кожен педагог відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність.

Результативними та дієвими формами роботи у м. Херсоні стали Ресурсний центр, Методичний дайджест, авторська Школа інноваційних технологій та проєкт «Країна online. Херсонське дошкілля».

Мета Ресурсного центру – сприяти залученню педагогів до оновлення стратегії діяльності закладів дошкільної освіти.

Завдання: дослідити світовий перспективний педагогічний досвід; створити банк інноваційних методів розвитку, виховання та навчання дітей

дошкільного віку; упровадити нові освітні технології та системи; допомогти оволодіти знаннями про сучасні освітні методики та навичками їх використання.

Мета Методичного дайджесту – удосконалювати роботу щодо реалізації актуальних завдань освіти міста; гармонійно розвивати загальні, професійні й педагогічні здібності працівників; максимально розкривати творчий потенціал кожного педагога. Завдання такі: забезпечити науково-методичний та психологічний супровід реалізації актуальних завдань освіти; організувати науково-педагогічну роботу педагогів; розвивати аналітичні здібності педагогів; стимулювати та розвивати творчу ініціативу; сприяти розвитку професійної компетенції педагогічних працівників.

Школа інноваційних технологій має на меті: систематизувати інноваційну діяльність в закладах дошкільної освіти; поширювати апробовані на практиці ефективні інновації та методичні надбання колективів; максимально використовувати потенційні можливості та ресурси як окремих педагогів, так і закладів у цілому; формувати інноваційний стиль педагогічного мислення як життєву потребу і професійну необхідність.

Завдання – спрямовувати діяльність педагогічних колективів на осучаснення змісту й методів освітньої діяльності; адаптувати педагогічний процес до вимог інформаційного освітнього простору; формувати готовність до інноваційних змін.

Мета «Країни online. Херсонське дошкільля» – популяризувати діяльність закладів дошкільної освіти, окремих педагогів; підняти імідж дошкільля міста серед батьків, педагогів, громадськості; обмінюватися досвідом ефективної організації освітнього процесу; організувати методичне навчання педагогів в режимі online. Завдання – сприяти професійному та особистісному розвитку педагогічних працівників; спонукати всіх учасників освітнього процесу до активної взаємодії; актуалізувати установки вихователів на цінність самореалізації в професії; стимулювати інтерес до творчості та ініціативи; підвищувати якість дошкільної освіти.

У закладі дошкільної освіти № 60 м. Миколаєва розробили методичну форму обміну досвідом роботи, яку назвали PlatforM – Платформа Методична. Це групова стимульна форма роботи, в рамках якої кожний педагог може самостійно вибрати тему професійного навчання, яке забезпечує оновлення, поповнення, систематизацію знань та мотивацію до впровадження інноваційних технологій.

Обирається загальна тема Методичної Платформи, яка може бути як вузькою, так і широкою за змістом. В рамках теми визначається тематика освітніх локацій (від 2 до 5) та обираються педагоги-майстри, які будуть презентувати досвід впровадження інновацій в роботу з дітьми.

Програма заходу заздалегідь невідома, педагоги знають загальну тему зустрічі. Спікер заходу – на початку зустрічі оголошує тему заходу, а потім презентує структуру роботи, повідомляє про кількість освітніх локацій, представляє майстрів та їх теми. Учасники обирають локацію, яка їх зацікавила.

Остання спільна локація проводиться з метою встановлення ефективності проведення заходу.

Цікавими формами роботи з педагогами міста Миколаєва науковометодичний центр пропонує такі організаційні форми розвитку професійної компетентності педагогів, як: Освіторія «АПГрейд» (для вихователів); Майданчик «СпорТур» (для інструкторів з фізичного виховання); Майстерня «МайстерМуз» (для музичних керівників); Методична лабораторія «Крок» (для вихователів та вихователів-методистів); Педагогічний клуб «Майстерня успіху» (для педагогів, які мають педагогічне звання «вихователь-методист» або прагнуть до присвоєння); ПлатфОрМа «Метод» (для вихователівметодистів); Наукові студії «Основа» (для педагогів); Освіторія «Хвиля» (зустрічі для керівників та педагогів, у яких є потреба з того чи того питання) тощо.

Кожна з цих організаційних форм має внутрішній план методичних заходів, тематика та зміст яких визначена педагогами міста, та основний меседж. Наприклад, основний меседж майданчику «СпорТур» – Розвиток професійної компетентності інструктора з фізичного виховання у Свободі Творчого вибору методик та заходів. У рамках Майданчика відбуватимуться п'ять заходів, які спеціалісти відвідуватимуть за бажанням, зокрема такі як: консультація, методичне об'єднання, засідання круглих столів з різних тем, авторський науково-практичний семінар, школа авторської технології.

Партнерська взаємодія

У 2019/2020 навчальному році особливу увагу слід звернути на педагогіку партнерства. Вона передбачає вміння забезпечити плідну співпрацю з дітьми та батьками на засадах взаємної довіри й поваги. Майстерність досягти балансу прав, обов'язків і відповідальності у трикутнику «дитина-педагог-батьки», де батьки – повноправні учасники освітнього процесу.

Партнерська взаємодія є потребою часу, особливо нині, коли зрештою прийшло усвідомлення, що поодинці складно досягти вагомих результатів.

Вона дає змогу досягти позитивних результатів завдяки тісній співпраці учасників освітнього процесу, інших закладів освіти, установ, органів місцевого самоврядування, органів виконавчої влади, громадських організацій тощо. Важливо, що при цьому всі сторони партнерства усвідомлюють відповідальність за результати співпраці. Адже партнерство базується на таких принципах, як: взаємовигідність; відкритість; добровільність; унормованість; різноманітність застосовуваних технологій.

Організація роботи та дотримання вимог з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності у закладах дошкільної освіти

Інструктивно-методичні рекомендації

I. Загальні положення

Однією з основних складових загальної системи управління закладом освіти є система управління охороною праці та безпекою життєдіяльності.

Відповідальність за організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності у закладі дошкільної освіти покладено на керівника закладу, який повинен забезпечити:

- планування заходів з охорони праці та безпеки життєдіяльності;
- складання звітності за встановленими формами;
- організацію контролю за дотриманням вимог законодавчих і нормативно-правових актів з охорони праці та безпеки життєдіяльності;
- проведення профілактичної роботи щодо запобігання травматизму серед учасників освітнього процесу;
- проведення інструктажів з охорони праці;
- організацію навчання працівників закладу дошкільної освіти та перевірку знань з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності, пожежної безпеки, цивільного захисту тощо.

Питання охорони праці та безпеки життєдіяльності у закладі дошкільної освіти регламентують **такі документи:**

Закони України:

«Про освіту»;

«Про дошкільну освіту»;

«Про охорону дитинства»,

«Про охорону праці».

Кодекс законів про працю України.

Кодекс цивільного захисту України.

Санітарний регламент для дошкільних навчальних закладів, затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 24.03.2016 № 234, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 14.04.2016 за № 563/28693.

Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 26.12.2017 № 1669, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 23.01.2018 за № 100/31552.

Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці в закладах, установах, організаціях, підприємствах, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України, затверджене наказом Міністерства

освіти і науки України від 18.04.2006 № 304, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 07.07.2006 за № 806/12680 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 22.11.2017 № 1514) (далі – Положення про навчання).

Типове положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці, затверджене наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 26.01.2005 № 15, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 15.02. 2005 за № 231/10511) (далі – Типове положення).

Типове положення про службу охорони праці, затверджене наказом Держнаглядохоронпраці України від 15.11.2004 № 255, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 01.12.2004 за № 1526/10125.

Положення про розробку інструкцій з охорони праці, затверджене наказом Держнаглядохоронпраці України від 29.01.1998 № 9, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 07.04.1998 за № 226/2666 (у редакції наказу Міністерства соціальної політики України від 30.03.2017 № 526).

Положення про порядок розслідування нещасних випадків, що сталися під час навчально-виховного процесу в навчальних закладах, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України 31.08.2001 № 616, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 24.10.2013 за № 1809/24341 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 07.10.2013 № 1365).

Типові правила внутрішнього розпорядку для працівників державних навчально-виховних закладів України, затверджені наказом Міністерства освіти України від 20.12.1993 № 455, зареєстровані в Міністерстві юстиції України 02.06.1994 за № 121/330).

Базовий компонент дошкільної освіти, затверджений наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 22.05.2012 № 615.

Організація та проведення «Тижня безпеки дитини» в дошкільних навчальних закладах» (лист Міністерства освіти і науки України від 19.08.2011 № 1/9-635).

Орієнтовний перелік документів, що регулюють організацію роботи з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності в закладах дошкільної освіти, з правовим підґрунтям наведено у *додатку 1*.

II. Створення безпечних умов

При створенні здоров'язбережувального, безпечного і комфортного розвивального середовища у закладі дошкільної освіти слід керуватися такими принципами:

- врахування психологічних закономірностей розвитку дітей на певних вікових етапах, дитячої активності та самостійності;
- універсальність і динамічність;
- раціональна організація, комплектування та гнучкий поділ простору на осередки;
- забезпечення позитивного емоційного навантаження на дітей.

У закладі дошкільної освіти необхідно постійно здійснювати технічний контроль за станом території та приміщень (стіни, стеля, вікна, двері, меблі, інженерні мережі, обладнання та оснащення ігрових і спортивних майданчиків,

тіньових навісів тощо).

При облаштуванні приміщень закладу дошкільної освіти особливу увагу слід приділяти якості матеріалів, з яких виготовлене обладнання, та правилам добору іграшок, їх відповідності санітарно-гігієнічним нормам.

При цьому потрібно керуватися:

Санітарним регламентом для дошкільних навчальних закладів, затвердженим наказом Міністерства охорони здоров'я України від 24.03.2016 № 234;

Технічним регламентом безпечності іграшок, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2018 № 151;

Примірним переліком ігрового та навчально-дидактичного обладнання для закладів дошкільної освіти, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 19.12.2017 № 1633;

Правилами пожежної безпеки для навчальних закладів та установ системи освіти України, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 15.08.2016 № 974, зареєстрованими в Міністерстві юстиції України 08.09.2016 за № 1229/29359.

Керівник закладу дошкільної освіти спільно з відповідними службами (відповідальними особами) має здійснювати систематичний контроль за дотриманням санітарно-гігієнічних норм, правил протипожежної і особистої безпеки, правил цивільного захисту у всіх приміщеннях закладу.

Пожежну безпеку в закладі дошкільної освіти забезпечують завдяки організаційним і практичним заходам, які проводять щорічно на початку навчального року. Керівник наказом затверджує протипожежний режим, що містить порядок:

- утримання шляхів евакуації (план евакуації оформлюється на кожен поверх будинку окремо);
- проїзду та стоянки транспортних засобів;
- відключення від мережі електроживлення обладнання та вентиляційних систем у разі пожежі;
- огляду приміщень, будівель після закінчення занять і роботи закладу освіти;
- проходження посадовими особами навчання та перевірки знань з питань пожежної безпеки, а також проведення з працівниками протипожежних інструктажів і занять з пожежно-технічного мінімуму;
- організації експлуатації й обслуговування наявних засобів протипожежного захисту;
- проведення планово-попереджувальних оглядів електроустановок, опалювального, вентиляційного, технологічного, а також навчального обладнання;
- скликання у разі виникнення пожежі членів пожежно-рятувального

підрозділу добровільної пожежної охорони, посадових осіб, відповідальних за пожежну безпеку, виклику вночі, у вихідні та святкові дні;

- дій у разі виникнення пожежі: порядок і спосіб оповіщення учасників освітнього процесу, послідовність їх евакуації, виклику пожежно-рятувальних підрозділів, зупинки технологічного та навчального устаткування, вимкнення електроустановок, застосування засобів пожежогасіння тощо.

У куточку пожежної безпеки повинні бути розміщені плакати про заходи пожежної безпеки, інструкція з пожежної безпеки, список добровільної пожежної дружини з їхніми обов'язками.

Під час перевірки закладу освіти з питань пожежної безпеки слід мати такі документи:

1) акти про укомплектованість внутрішніх пожежних кранів:

внутрішні пожежні крани повинні бути укомплектовані рукавами й приєднаними до них стовбурами, розміщені в настінних шафах і опломбовані. У місцях з'єднання пожежного рукава із краном і зі стовбуром повинні бути гумові ущільнювальні прокладки. На дверцятах шафи повинен бути нанесений літерний індекс із порядковим номером і номер телефону найближчої пожежної частини;

2) акти про технічне обслуговування і перевірку працездатності внутрішніх пожежних кранів:

внутрішні пожежні крани не рідше двох разів у рік (навесні й восени) повинні перевірятися на працездатність пуском води. Довжина компактного струменя повинна бути не менше 17 м. Після цього пожежні рукави просушують і перекочують на нове укладання;

3) акт про наявність покажчиків пожежних гідрантів (для тих закладів освіти, що мають такі гідранти).

Пожежні гідранти повинні перебувати в справному стані, перевірятися не рідше двох разів на рік на водовіддачу зі складанням акта, а в зимовий час повинні бути утеплені й очищатися від снігу й льоду;

4) акти про своєчасність перевірки й перезарядження вогнегасників:

приміщення закладу освіти повинні бути забезпечені вогнегасниками відповідно до норм;

5) акти про технічне обслуговування систем протипожежного захисту (СПЗ):

приміщення закладу обладнуються СПЗ відповідно до ДБН 6.2.5-56:2014 «Системи протипожежного захисту»;

6) акти про стан евакуаційних проходів, виходів, коридорів, тамбурів і сходів:

евакуаційні проходи, виходи, коридори, тамбури й сходи не повинні захащуватися будь-яким устаткуванням і предметами. У коридорах, холах, на сходових клітках евакуаційних виходів повинні бути попереджувальні та вказівні знаки безпеки;

7) акти про стан горищ:

двері або люки горищ повинні бути постійно замкнені. На дверях або люках горищних приміщень повинні бути написи з визначенням місця зберігання ключів. Обробка дерев'яних конструкцій горищних приміщень вогнезахисним засобом повинна проводитися не рідше одного разу на 3 роки зі складанням акта.

8) акти (за потреби) про стан зберігання фарб, лаків, розчинників й інших легкозаймистих рідин:

фарби, лаки, розчинники й інші легкозаймисті рідини повинні зберігатися в окремих будівлях – складах.

Електрогосподарство в закладі дошкільної освіти забезпечується вимогами Правил влаштування електроустановок (ПУЕ).

Під час огляду електрогосподарства закладу освіти необхідно звернути увагу на заходи, спрямовані на безпечну його експлуатацію:

наявність наказу керівника про призначення відповідального за електрогосподарство, організацію навчання й перевірки знань з електробезпеки.

Вхідні двері в електрощитову кімнату повинні бути постійно замкнені, оббиті з обох сторін жерстю із загином жерсті на торець дверей. На зовнішній стороні вхідних дверей повинно бути написане призначення приміщення, місце зберігання ключів і нанесений попереджувальний знак «Обережно! Електрична напруга».

Усі електричні щити мають бути постійно замкнені. На зовнішній стороні дверцят електрощитів наносять порядковий номер щита, напругу, яка подається на щит, і попереджувальний знак «Обережно! Електрична напруга».

Світильники повинні бути надійно підвішені до стелі й мати світлорозсіювальну арматуру. Комутаційні коробки мають бути закриті кришками. Корпуси й кришки електровимикачів і електророзеток не повинні мати відколів і тріщин, а також оголених контактів і приводів. Усі електророзетки та пристрої слід промаркувати за номінальною напругою.

У закладі дошкільної освіти не має бути нестандартних (саморобних) електронагрівальних приладів, повітряних ліній електропередачі й зовнішніх електропроводок, прокладених територією над горючими покрівлями, навісами й відкритими складами горючих матеріалів.

На електроустановки необхідно мати паспорти.

На території закладу дошкільної освіти мають бути освітлені пішохідні доріжки, вхідні двері, відкриті спортивні майданчики з підводкою електроживлення до стовпів підземним кабелем. Дверцята комутаційних люків на бетонних стовпах повинні бути постійно закриті.

При облаштуванні **території** закладу дошкільної освіти варто уникати всіх можливих факторів ризику (наявність отруйних рослин на ділянці, вільний доступ тварин, можливість проникнення небезпечних відвідувачів, розміщення поруч будівельного майданчика).

Підходи до будинку, в'їзди й входи на ділянку, проїзди й доріжки повинні мати тверде покриття. Влітку всю ділянку за 1-2 години до приходу вихованців

слід щодня прибирати; траву, квіти, чагарники, доріжки поливати водою. Взимку ігрові майданчики, доріжки, щаблі сходів щодня очищати від снігу й льоду, а також посипати піском.

Територію закладу освіти необхідно вчасно очищати від горючих відходів, сміття, листя, сухої трави тощо. Сміття необхідно систематично вивозити з території. Спалювати його на території закладу заборонено.

Слід звертати увагу на стан карнизів на даху споруди, стан зовнішнього облицювання стін. Наявність моху, порослих дерев і рослин на карнизах свідчать про вихід з ладу покрівлі даху, через здуту й потріскану плитку згодом руйнуються карнизи і стіни.

III. Навчання та перевірка знань з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності

Відповідно до Положення про навчання під час прийняття на роботу і в процесі роботи посадові особи та інші працівники закладу дошкільної освіти проходять інструктаж, навчання та перевірку знань з питань охорони праці, надання домедичної допомоги потерпілим від нещасних випадків, а також правил поведінки в разі виникнення аварій і надзвичайних ситуацій відповідно до Типового положення.

У закладі дошкільної освіти навчання працівників з питань охорони праці проводять у вигляді складової частини навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності, при цьому кількість годин і тематика навчання з питань охорони праці має відповідати Типовому положенню.

Навчання і перевірка знань з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності підлягають усім без винятку працівникам закладу дошкільної освіти з урахуванням умов праці та їх діяльності (педагогічної, обслуговуючої тощо).

Навчання проводять один раз на три роки.

Посадові особи та працівники закладу дошкільної освіти проходять навчання і перевірку знань з охорони праці, безпеки життєдіяльності безпосередньо в закладі освіти за місцем роботи обсягом не менше 20 годин.

Працівники закладу дошкільної освіти, безпосередньо зайняті на роботах, зазначених у Переліку робіт з підвищеною небезпекою, затвердженому наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 26.01.2005 № 15, та Переліку робіт, де є потреба у професійному доборі, затвердженому наказом МОЗ, Державного комітету України по нагляду за охороною праці від 23.09.1994 № 263/121, проходять щороку спеціальне навчання і перевірку знань відповідно до Типового положення.

IV. Проведення інструктажів з охорони праці

Відповідно до Положення про навчання працівники закладів дошкільної освіти під час прийняття на роботу та під час роботи мають проходити інструктажі з питань охорони праці.

Інструктажі проводять за інструкціями з охорони праці, що діють у закладі освіти. Вони містять обов'язкові вимоги з охорони праці, яких мають дотримуватися працівники під час виконання певних видів робіт або за певною професією. Для педагогічних працівників розробляють не інструкції з охорони праці, а посадові інструкції з блоком питань з охорони праці, безпеки життєдіяльності.

Інструкції з охорони праці переглядають **не рідше одного разу на п'ять років**. Інструкції з охорони праці працівників, які працюють у шкідливих або небезпечних умовах праці (наприклад, кухар), переглядають один раз на три роки. Якщо за цей період умови праці працівників, для яких розробляють інструкції з охорони праці, не змінилися, керівник наказом може продовжити дію інструкції на наступний строк.

Вступний інструктаж проводять з усіма працівниками, яких приймають на постійну або тимчасову роботу, незалежно від їх освіти, стажу роботи та посади. Запис про проведення вступного інструктажу для осіб, яких приймають на роботу відповідно до наказу керівника закладу дошкільної освіти, роблять у журналі реєстрації вступного інструктажу з питань охорони праці, а також у наказі про прийняття працівника на роботу.

Первинний інструктаж проводять до початку роботи безпосередньо на робочому місці з працівником.

Повторний інструктаж проводять на робочому місці індивідуально з окремим працівником або групою працівників, які виконують однотипні роботи, за обсягом і змістом переліку питань первинного інструктажу.

Повторний інструктаж проводять 1 раз на 3 місяці – для працівників, залучених до робіт з підвищеною небезпекою, для інших працівників – 1 раз на 6 місяців.

Позаплановий інструктаж проводять з працівниками:

- при введенні в дію нових або переглянутих нормативно-правових актів з охорони праці, а також при внесенні змін і доповнень до них;
- при порушеннях працівниками вимог нормативно-правових актів з охорони праці, що призвели до травм, аварій, пожеж тощо;
- при перерві в роботі виконавця робіт більш ніж на 30 календарних днів – для робіт підвищеної небезпеки, а для решти робіт – понад 60 днів.

Цільовий інструктаж проводять з працівниками:

при ліквідації аварії або стихійного лиха;

при проведенні робіт, на які відповідно до законодавства оформлюють наряд-допуск, наказ.

Керівник закладу дошкільної освіти організовує роботу з розробки програми вступного інструктажу та забезпечує проведення всіх видів інструктажів.

Первинний, повторний, позаплановий і цільовий інструктажі завершуються перевіркою знань у вигляді усного опитування або за допомогою технічних засобів, а також перевіркою набутих навичок безпечних методів праці, особою, яка проводила інструктаж.

Про проведення первинного, повторного, позапланового та цільового інструктажів та їх допуск до роботи, особа, яка проводила інструктаж, вносить запис до журналу реєстрації інструктажів з питань охорони праці на робочому місці.

V. Вимоги охорони праці та безпеки життєдіяльності при підготовці закладу дошкільної освіти до нового навчального року

Питання охорони праці та безпеки життєдіяльності передбачають у плані роботи закладу дошкільної освіти на навчальний рік й систематично розглядають на засіданнях педагогічних рад і виробничих нарадах.

Для організованого початку нового навчального року керівник закладу дошкільної освіти в травні видає наказ «Про підготовку до початку навчального року», у якому затверджує план заходів щодо підготовки закладу дошкільної освіти до нового навчального року. Він передбачає виконання основних робіт до початку експлуатації приміщень у новому навчальному році (*додаток 2*) і план організаційних та ремонтних робіт з підготовки закладу дошкільної освіти (*додаток 3*).

Також наказом керівника до початку навчального року створюють постійно діючу технічну комісію з обстеження приміщень, інженерно-технічних комунікацій закладу освіти (*додаток 4*), яка проводить огляд будівель, приміщень, комунікацій, устаткування, обладнання, аби привести у відповідність до чинних стандартів, правил, норм з охорони праці, визначає готовність групових кімнат, навчальних кабінетів, спортивних та музичних залів, ігрових і спортивних майданчиків, інших приміщень до нового навчального року і складає акти-дозволи на введення їх в експлуатацію (*додаток 5*). До акта-дозволу на введення в експлуатацію спортзалу і спортивних споруд додають відомості про випробування розміщеного в них навчального спортивного обладнання.

Після огляду постійно діючою технічною комісією (*додаток 6*) заклад дошкільної освіти приймає в експлуатацію комісія, створена за наказом відповідного органу управління освітою (залежно від підпорядкування) (примірний акт готовності наведено в *додатку 7*).

Після закінчення всіх підготовчих заходів керівник видає наказ, в якому призначає відповідальних осіб за охорону праці та безпеку життєдіяльності в закладі дошкільної освіти і окремих структурних підрозділах (за наявності), а також за безпеку будівель та споруд, електробезпеку, пожежну безпеку, газове господарство (за наявності), тепломережу та інші питання діяльності закладу освіти.

Перед початком навчального року працівники проходять щорічний медогляд відповідно до наказу Міністерства охорони здоров'я України від 23.07.2002 № 280 «Щодо організації проведення обов'язкових профілактичних медичних оглядів працівників окремих професій, виробництв і організацій, діяльність яких пов'язана з обслуговуванням населення і може призвести до поширення інфекційних хвороб», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 08.09.2002 № 639/6927 (із змінами), та Порядку проведення медичних

оглядів працівників певних категорій, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 21.05.2007 № 246, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 23.07.2007 за № 846/14113 (із змінами).

Під час підготовки приміщень та обладнання закладу дошкільної освіти до нового навчального року заступник керівника з адміністративно-господарської діяльності (завідувач господарством) проводить огляд строків перевірки обладнання і технічних засобів, за умови закінчення термінів експлуатації технічних засобів, обладнання необхідно подати інформацію керівнику про проведення перевірки захисних засобів і обладнання, яке експлуатується в закладі дошкільної освіти (*додаток 8*).

Під час укладання трудового договору з працівником керівник закладу дошкільної освіти повинен поінформувати його про умови праці, наявність на робочому місці небезпечних і шкідливих виробничих факторів і про права на пільги та компенсації за роботу в таких умовах. Працівникові не можна пропонувати роботу, яка за медичним висновком протипоказана йому за станом здоров'я.

VI. Документи, що регулюють питання охорони праці та безпеки життєдіяльності в закладі дошкільної освіти

Під час перевірки готовності закладу дошкільної освіти до нового навчального року з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності слід мати такі документи:

Правила внутрішнього трудового розпорядку для працівників закладу дошкільної освіти, затвержені його керівником.

Колективний договір (наявність розділу «Охорона праці»).

Посадові інструкції працівників закладу дошкільної освіти з блоком питань з охорони праці та безпеки життєдіяльності з їхніми особистими підписами.

Накази керівника закладу дошкільної освіти:

1) про призначення відповідальних осіб за:

- організацію роботи з охорони праці в закладі освіти та в окремих приміщеннях (спортивна зала, музична зала, кабінети тощо);
- експлуатацію енергогосподарства;
- експлуатацію бойлерів, котлів, інших посудин, що працюють під тиском;

2) про призначення комісії для перевірки знань з охорони праці та безпеки життєдіяльності.

Протоколи засідання комісії з перевірки знань з охорони праці та безпеки життєдіяльності працівників закладу дошкільної освіти.

Посвідчення про перевірку знань з охорони праці та безпеки життєдіяльності керівника закладу дошкільної освіти, його заступників і членів комісії з перевірки знань з охорони праці, безпеки життєдіяльності.

План організаційно-технічних заходів щодо поліпшення стану умов і охорони праці та безпеки життєдіяльності (складають на календарний рік).

План заходів щодо забезпечення пожежної безпеки закладу дошкільної

освіти (складають на календарний рік).

План заходів щодо запобігання дитячого дорожньо-транспортного травматизму (складають щорічно перед початком навчального року).

Акти загального технічного огляду будинку і споруд закладу дошкільної освіти (оформляють 2 рази на рік: навесні й восени).

Акт готовності закладу дошкільної освіти до нового навчального року.

Акти-дозволи на проведення занять у музичних і спортивних залах.

Акт-дозвіл про випробування спортивного обладнання.

Акт-дозвіл про випробування малих форм на дитячих майданчиках.

Акти-дозволи на роботу харчоблока та пральні.

Акти-дозволи на проведення занять у кабінетах.

Акти технічного обслуговування й перевірки внутрішніх пожежних кранів (оформляють один раз на 6 місяців).

Акт обробки дерев'яних конструкцій горючого приміщення будинку (за наявності) вогнезахисним складом (оформляють один раз на 3 роки).

Акти перевірки стану вогнезахисної обробки дерев'яних конструкцій горючого приміщення (оформляють один раз на 6 місяців).

Журнал обліку первинних засобів пожежогасіння.

Матеріали щодо проведення атестації робочих місць за умовами праці.

Протоколи перевірки опору заземлення устаткування (оформляють один раз на 2 роки).

Перелік інструкцій з охорони праці (затверджує керівник закладу дошкільної освіти наказом).

Інструкції з охорони праці для всіх професій і видів робіт.

Журнали:

оперативного контролю за станом охорони праці;

реєстрації вступного інструктажу з питань охорони праці;

реєстрації інструктажів з питань охорони праці (первинний, повторний, цільовий, позаплановий) на робочому місці;

реєстрації та видачі інструкцій з охорони праці у закладі дошкільної освіти;

реєстрації нещасних випадків з працівниками;

реєстрації нещасних випадків з вихованцями;

реєстрації мікротравм з вихованцями;

обліку нещасних випадків невиробничого характеру;

обліку професійних захворювань (отруєнь);

видачі спецодягу і засобів індивідуального захисту (картки);

видачі електрообладнання;

обліку медичних оглядів та графік проходження працівниками обов'язкових профілактичних медичних оглядів.

VII. Обов'язки працівників щодо охорони праці та безпеки життєдіяльності

Працівники закладу дошкільної освіти повинні володіти основними знаннями і вміннями з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності: знати

правила поведінки у небезпечних ситуаціях, вміти надавати першу домедичну допомогу, визначати фактори можливого ризику в довіллі. Усі працівники закладу дошкільної освіти несуть відповідальність у встановленому чинним законодавством порядку за виконання посадових (робочих) інструкцій, зокрема з питань з охорони праці та безпеки життєдіяльності.

Вихователь до початку трудової діяльності повинен зробити огляд ігрової, туалетної кімнат і спальні. Про всі виявлені несправності меблів, обладнання або приміщень потрібно негайно поставити до відома завідувача господарством або керівника закладу. У разі виявлення небезпечних предметів на майданчику закладу (скло, пляшки, шприци, палиці тощо) педагог повинен негайно акуратно прибрати їх з території або повідомити двірнику і переконатися в очищенні ділянки. Не допускається прийом дітей у неперевірене приміщення. У разі виявлення травмонебезпечних будівель, явищ, меблів або обладнання, які педагогічний працівник не здатний усунути самостійно, необхідно вжити екстрених заходів щодо недопущення дітей до травмонебезпечного місця або обладнання, слід чим-небудь захистити це місце.

Усі наявні предмети в групі: шафи, полиці, піаніно або фортепіано, дзеркала, підставки для рослин - повинні бути міцно закріплені; суворо забороняється вбивати гачки, цвяхи на рівні зросту дітей.

Канцелярські кнопки, скріпки, швейні голки, шпильки педагог зобов'язаний зберігати в недоступному для дітей місці. Користуватися голками і ножицями діти можуть тільки під наглядом вихователя. Не можна користуватися електроприладами: чайниками, електричними кип'ятильниками, прасками тощо у присутності дітей.

Педагогічні працівники закладу повинні утримувати своє робоче місце у чистоті, забезпечувати наявність вільного доступу до всіх виходів; вихід із приміщення групового осередку не повинен бути захарашений, завжди вільний для можливої екстреної евакуації у разі надзвичайної ситуації.

Привівши дітей до закладу, батьки зобов'язані передавати дитину вихователю. Ввечері вихователі зобов'язані передати дитину тільки батькам (законним представникам дитини), або, на письмове прохання батьків, дорослим родичам, які не молодші 16-ти років.

Збираючись на прогулянку, вихователь забирає дітей, які першими одяглися, і виходить на майданчик, а решту дітей виводить на майданчик помічник вихователя.

Під час перебування дітей на території закладу треба пильно стежити за тим, щоб діти не виходили за межі закладу, не зривали отруйних рослин, ягід, грибів, трави тощо.

Повертаючись з прогулянки, вихователь повинен перевірити, чи всі діти на місці. Під час руху вихователь повинен іти поруч з дітьми в кінці колони, в першій парі ставити найорганізованіших вихованців. Дітей до трьох років супроводжує на прогулянку і під час повернення з прогулянки помічник вихователя.

Плануючи екскурсію чи прогулянку за межі закладу, вихователь зобов'язаний завчасно оглянути місце прогулянки, повідомити про це

адміністрацію закладу, вказавши кількість дітей, яких він бере з собою. Виводити дітей за межі закладу можна тільки в супроводі двох дорослих. Дітей, які не можуть з тих чи тих причин виходити за межі закладу, за розпорядженням керівника передають в іншу групу під відповідальність педагогічного працівника закладу.

Під час прогулянки вихователь повинен тримати в полі зору всіх дітей. Повертаючись з прогулянки, вихователь повинен перевірити, чи всі діти присутні, вишикувати їх парами в колону. Один з дорослих має іти в кінці колони, стежачи, щоб діти не відставали та не відходили в сторону.

Необхідно дотримуватися правил дорожнього руху, переходячи з дітьми через вулицю. У великих містах слід уникати прогулянок вулицею з інтенсивним рухом.

Директор департаменту
загальної середньої та дошкільної освіти

Ю. Г. Кононенко

Навчальне видання

Л. М. Пісоцька

**ВИХОВАННЯ У РІЗНОВІКОВИХ ГРУПАХ ЗАКЛАДУ
ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Навчальний посібник

Технічний редактор – І. П. Борис
Верстка, макетування – А. В. Новгородська

Видання друкується за авторським редагуванням

Підписано до друку 15.02.2023 р.
Гарнітура Times New Roman
Замовлення № 709

Формат 60x84/16
Обл.-вид. арк. 10,19
Ум. друк. арк. 14,18

Папір офсетний
Тираж 50 прим.

Видавництво
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя.
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3А
(04631) 7-19-72
E-mail: vidavn_ndu@ukr.net

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.